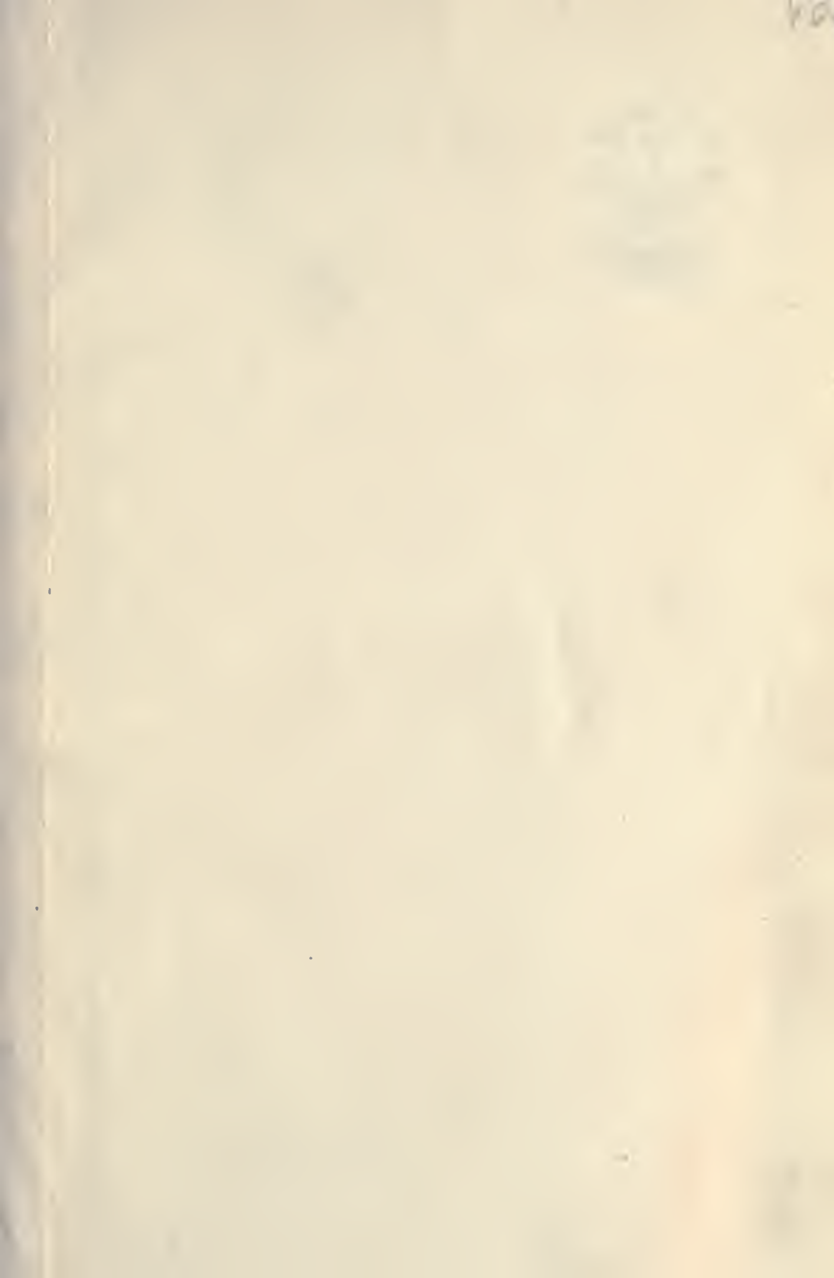
SZINI GYULA

JÓKAI

GENIUS

S Z I N I G Y U L A

JÓKAI

EGY ÉLET REGÉNYE

G E N I U S K I A D Á S

KÁDÁR GUSZTÁVNAK
tisztelettel, szeretettel

Világosság rt. Budapest

I.

Rév-Komárom.

E város magával méltán kérkedhetik,
Vele régiségben kevés mérkőzhetik.

Az 1830-iki révkomáromi kalendáriumból.

Egyszer volt, hol nem volt, a Duna legnagyobb szigetén, a Csallóközben egy város, amelyre rámosolygott a szerencse. Rév-Komáromnak hívták. Jelentőségét semmi se bizonyítja jobban, mint hogy országraszóló hires kalendáriomot nyomtak benne, ami annál nagyobb szó, mert az országban abban az időben nagy, népes területek voltak, ahol a naptár volt az egyetlen nyomtatvány, amelyért a betüre szomjas emberek pénzt is adtak.

Református családok polcán két nélkülözhetetlen könyvet találunk ebben a korban: a bőrbe kötött kapcsos bibliát, amely apáról fiura szállt és amelynek végébe a könyvkötő rendszerint néhány üres oldalt illesztett, hogy a család nevezetesebb eseményeit, mint születéseket, esküvőket, elhalálozásokat, stb. föl lehessen jegyezni; és a kalendáriomot, amelynek minden hónapjához üres lapok voltak fűzve, hogy oda lehessen fölírni a borjak, malacok, stb. szaporodását, az ezüstnemüben beállott hiányokat, az interesre kiadott pénzt, a napszámosoknak kifizetett bért, stb. A naptárnak te-

hát olyan fontossága volt, mint kereskedő életében a főkönyvnek és évről-évre eltették.

A révkomáromi kalendáriom az Úrnak *ezernyolcszázhuszonötödik* évét tartotta számon, amikor nemes, nemzetes és vitézlő ásvai Jókay József úr, aki Rév-Komáromban az «árvák atyja» volt, a kapcsos biblia egyik hátulsó levelére följegyezhette, hogy *február 18-án* fiugyermeke született, aki a keresztségben (február 20) a *Móric* nevet kapta. Ez a név nem véletlenül és nem valami családi hagyományként került az anyakönyvbe. Jókay József, az újszülött apja minden szépért és jóért lelkesülő «széplélek» volt és álmainak hőse a kalandos életű kamcsatkai utazó, gróf Benyovszky Móric volt. Ennek a névnek a mult század elején olyan csodálatos varázsa volt, hogy egy csomó újszülött fiugyermeknek adták egy egész életre szóló emlékül a Móric nevet.

A ház, amelyben a Móric nevű gyermek megszületett, a Katz-ház nevet viseli, de nevezik a «néma ház»-nak is, mert nincsenek utcára nyíló ablakai. A vallásüldözések korában a hitükhöz ragaszkodó kálvinisták építették ilyen némának és vaknak a házat, hogy az utcáról leselkedő szemek és rosszindulatok ne zavarják egyszerű istentiszteletüket, amely imából, bibliamagyarázatból és zsoltáréneklésből áll. Az ilyen ház természetesen nincs a város szivében, hanem kissé távolabb, a *Vármegyeház-utcában.*

A házban keresztelőre készülnek. A komámasszonyok, akik a rokonságból valók, sütnek-főznek. Tuba Lidia halpaprikást készít, amelynek módját a komáromi halászoktól tanulta. És mialatt tésztát gyúrnak, vagy a keresztelőkalácsba való mazsolát édesítik tejjel, megbeszélik az újszülött csodálatos érkezését.

— Olyan fekete volt a lelkem, mint a szerecsen-

gyerek, mikor a világra jött, mert a köldökzsinór a nyaka köré csavarodott. Hajszálon múlt az élete. No, de legalább burokban született.

— Fabatkát se adtam volna életéért — mondja egy tapasztalt asszonyság. — Szegény Mária, az anyja, már az előző gyermekeivel is sokat szenvedett. Mind a kettő fiu volt, mind a kettőt Lajosnak keresztelték és mind a kettő korán elhalt. Ezt az új porontyot is Lajosnak akarták nevezni, mondtam nekik: az istenért, ne tegyék, mert ez bajt hoz. Erre aztán apja kívánságára Móricnak keresztelte meg ma reggel Csepy Mihály tiszteletes uram. Móric! Miféle név!

Alighogy ezt mondta, beállított a tornácra Móricz György uram, komáromi szekeresgazda, fekete ünneplőben, amelyet ezüstgombok és filigrán ezüstlánc díszített és a komáromi Móriczok nevében, akik mind szekeresgazdák, bejelentette, hogy nagy tisztességnek tekintik, hogy az ő nevükre keresztelték meg a kisdedet és ezt meg is fogják hálálni. Nem üres szó a komáromi szekeresgazda ígérete és később, amikor Jókayék házat építettek, valamenynyi Móricz három-háromnapi fuvart vállalt ingyen a házépítésnél.

Az egyik komámasszony most így szól:

— Tudjátok-e, mit jósolt egy cigányasszony Jókaynénak? Ez akkor volt, mikor Pulay Mária még csak menyasszonya volt Józsefnek, aki mint inzurgens harcolt a franciák ellen.

«A te vőlegényed mostan vitézkedik — mondta a cigányasszony —, de nem hal meg, hazakerül, hanem azért ez a könyv is (Mária a kertben épp könyvet olvasott) megszáll téged: *akárhová eldugod, kinő a földből, nagy fa lesz belőle, akinek minden ágán csupa könyv terem majd, mint vadkörtefán a vackor.*»

És míg a komámasszonyok így váltják a szapora szót a konyhán, benn az ágyasszobában egy halovány asszony fekszik az ágyban és gyönge kezével ringatja a bölcsőt, amely mellette két oszlopra van fölfüggesztve és amelyben egy szőkehajú, kékszemű csecsemő nyöszörög alig hallhatón.

Tekintélyes, masszív, empire-stílű bútorok díszítik a szobát és a sublóton alabástrom-oszlopos bronzóra ketyeg. Halkan kinyílik az ajtó és belép egy körülbelül negyvenötéves, szőke, szelídarcú, kékszemű férfi, aki még az ajtón kívül elbúcsuztatta a befonthajú parasz atyafit, aki valami árvaszéki ügyben kereste föl. Az ágyhoz lép halkan, a halovány asszony fölé borul, megcsókolja, aztán még halkabban a bölcső fölé hajol és boldogsággal, könnyel a hangjában mondja:

— Mit csinál a mi *fészekfentőnk?**

Ez a két ember, aki ebben a halkan ketyegő szobában egy harmadik fölött egymásra borul, külön figyelmünkre méltó, ha egyébért nem, azért, mert ők a szülei Jókai Mórnak.

A költő apja szelíd, jólelkű, merengő ember, aki szülei akaratából az ügyvédi pályára készült, amelyen mindig teher a puha szív. Fel is kopott volna az álla mint fiskálisnak, ha nincsenek befolyásos rokonai, akik hivatalba segítették. Ő is, felesége is kiterjedt, előkelő rokonsággal dicsekedhetik, akik közt a Beöthyek, Fogthüyek, Konkoly-Thegék, Tubák Komárom város és vármegye hatalmasságai közé tartoznak. Az ügyvédből árvaszéki hivatalnokot csinálnak, akinek évi kétszázötven forint fizetése van, ami akkor nem megvetni való jövedelem, ha hozzá öröklött vagyona van az embernek és a felesége is hozott valamit a házhoz.

* A fészekfentő szép magyar szó, az utolsó gyermeket jelenti, aki után nem születik több.

Ez a Jókay József alapjában véve boldog, sorstól elkényeztetett ember. Hiszen ami akaraterő, tevékenység, kezdeményezés hiányzik belőle, annál inkább megvan feleségében, Pulay Máriában. Amit a magyar «kardos menyecské»-nek nevez, ebben az asszonyban hatványozottan van meg. Környezetében «vicispán»-nak nevezik ellentmondást nem tűrő erélye miatt. Ő sarkalja álmodozó urát tettekre, ő tartja rendben a házat és a gazdaságot, ő vigyáz azok körmeire, akik minden fölcseperedő, gazdagodó házban résen vannak, hogy szétvigyék, ellopják azt, amit mások szorgalommal gyüjtenek. A ház sárkánya, éltető lelke, tengelye, mert körülötte forog minden.

Afféle látszólag egyenetlen házasság ez, amit cikornyátlan paraszti nyelven így jellemeznek: kardos asszony — pipogya férj. De néha épp ezek a házasságok a legboldogabbak és legszerencsésebbek, mert a házasfelek jellemei valahogy kiegészítik egymást. A harmóniát pedig az biztosítja, hogy az egyik uralkodik, a másik engedelmeskedik.

Igaz, hogy a szerepek meg vannak cserélve: itt az asszony férfias, a férj pedig nőies lélek. Itt a férjnek vannak olyan kósza ábrándjai, amilyeneket más házasságban az asszonyok szoktak táplálni: költő vagy festő szeretne lenni, de mindegyik művészetben csak dilettáns és kénytelen az «irodalmi gentleman» szerepére szorítkozni, színészeket és írókat pártol, ahogy és ahol lehet, szép verseket másol le füzetekbe kalligrafikusan és saját rajzaival cirádázza őket. És álmainak hőse gróf Benyovszky Móric, a *kalandok és tettek* hőse.

Ennek a házasságnak vegyi összetétele azért érdekel bennünket, mert sok tekintetben magyarázatát adja annak a bonyolult jelenségnek, aki ott ring mellettük a bölcsőben és azzal az ártatlanság-

gal alszik, amely mintha egy más világé volna, mint a miénk.

És mi lenne, ha egy nemtő, aki a jövőbe lát, odalopakodnék most a bölcső mellé és az egyszerű embereknek fölfedné a jövendőt? El se hinnék neki, meg se értenék, ha így szólna hozzájuk:

«Nagy ember lesz a fiatokból. A cigányasszony igazat jósolt. Mesetermő fa lesz, mire Jókai Mórnak fogják hívni, mert jön egy kor, amiről ti nem is álmodtok, amikor a nemesemberek le fogják vetni prédikátumukat és ipszilonjukat. 1848: tüzes betükkel látom írva a jövendők viharos egére.

«Fiad, asszony, történelmet fog csinálni, világokat fog mozgatni. Erős és erélyes lesz, mint te, Pulay Mária. De belül szelíd és pulya lesz, mint az apja. És ezért sok keserűség, csalódás fogja érni. De vigasztalásul, jóra forduló átkul megkapja majd a ‚szézám'-ot, amellyel a mese asztala akkor terül meg előtte, amikor csak akarja és oly bőven, dúsan, ahogy ezt ebben a szegény országban még nem látták.

«Nagy ember lesz a fiadból, Mária. Fejedelmek barátja lesz, amiről te álmodol. És művész lesz, amiről férjed álmodik, de még álmában se tud felröppenni oda, ahová fia diadalmasan fog fölszállni, mert ez a ti fészekfentőtök olyan táltos, aki megvalósít apai és anyai ági minden álmot; de hát ti ezt nem értitek meg.»

Ki érti meg? Ki tud mélyére látni az ilyen csodának, amely a komáromi városi hivatalnok házára szállt?

Tél van, a keresztelő lakzira szánkón érkeznek a vendégek és amint leverik magukról a havat és kibújnak décbundáikból, van selyemsuhogás, levendula-illat, amellyel megtelik a «szépszoba». Keresztelői kalács a szépen megterített asztalon, körülötte finom porcelláncsészék várják a kávét, amely

nagyon világos lesz, mert takarékoskodni kell a kávébabszemekkel. Egy-egy öregebb úr még rizsporos copfot vagy hajzacskót visel és Napoleon gránátosairól beszél, akik közül nem egy jóbarátja volt. A fiatalabbak «a hölgyek gráciájába» ajánlják magukat és párisi módra viselkednek. A hölgyek közt van Gózonné Jókay Zsuzsánna, a «fantaszta», aki a keresztelőünnep jó hangulatában folyton versekben beszél, amin nagyokat mulat a vendégkoszoru.

Valahogy azt ne higyjük, hogy valami átokverte, hóbasüppedt vidéki városkában vagyunk. Révᵎ Komárom 1825-ben gazdag város, valóságos Eldorádó még.

Gabonakereskedőit és fakereskedőit nemcsak az egész országban, hanem a külföldön is ismerik. Hiszen hajóik Bécstől Orsováig járnak. A komáromi «super»-ok vagyis hajóácsok céhe, azt lehet mondani, világhírű egészen addig, amíg Stephenson a vasutat és Fulton a gőzhajót föl nem találja. Mesébe illő kincsek özönlenek Komáromba és levetinci Timár Mihály, az «Aranyember», a hihetetlen gazdagságú világkereskedő nem mese.

A komáromi kereskedők a Rácok utcájában, a komáromi Cityben székelnek. Itt állt Brazovics Athanáz háza is; a ház földszintjén kávéház van, ahol a kereskedők adnak, vesznek, börzéznek. Nagyon természetes, hogy ott, ahol a kereskedelem virágzik és a gazdagodó városi polgárok a kor szellemében egyre jelentősebbekké válnak a pénzükkel, a dzsentri is, amely a nemesi telkek, házak, földbirtokok és hivatalok ura, szintén cseperedik föl, mert a város lüktetése magával ragadja. A nemesek és a meggazdagodó «kalmárok» közt lassankint a társadalmi választófalak is leomlanak.

A legnagyobb házat Domonkos Jánosné viszi, aki három leányát dzsentrikhez adja férjhez. Lidi

nevű leányát Pármándy Dénes, az első magyar képviselőház későbbi elnöke vette el, második leánya, az, aki «A tengerszemű hölgy» néven van megörökítve, egy Zámory nevű földbirtokos neje lett. És ezeknél a Domonkoséknál harminckétezer palack tokaji aszu áll a pincében.

A komáromi gazdagságról némi fogalmat ad, hogy 1838 telén szánkófelvonulást rendeznek, ami az akkori világ egyik kedves mulatsága és háromszáz jómódú család jelentkezik. A komáromi kiskirályok, a Ghiczyek, Pázmándyak, Sárközyek hetedhét országra szóló mulatságokat csapnak.

Igaz, hogy a közlekedést ebben az időben csak ló és kocsi bonyolítja le, de a «gyors parasztok» nyergesújfalui lovaikkal mint a villám teremnek Bécsben, ahol az «Arany Bárány» előtt van a főhadiszállásuk és még hamarább érnek váltott lovakkal Pestre, ahol a Széna-téren a «Három oroszlán» fogadó előtt van az állomásuk. Bécs kultúrájával és Pest egyre izmosodó nemzeti irodalmával és művészetével Komárom a leggyorsabb és állandó összeköttetésben van.

Így aztán nem lehet csodálni, hogy még «irodalmi szalón» is alakul Rév-Komáromban. Ennek a szalónnak középpontja *Weinmüller* Franciska, egy szépséges és európai műveltségű hölgy, aki egyike az akkori Magyarország leggazdagabb örököseinek. Hiszen apja, Weinmüller Bálint nemcsak nyomdát hagyott rá, hanem a «Komáromi Kalendárium»-ot is, amely minden évben több százezer példányban terjedt el az országban. Ponyván, néhány garasért árulták ezt a száz évnél idősebb naptárt, mégis akkora jövedelmet jelentett, hogy egy kisebb német hercegség fejedelme is szívesen elfogadta volna.

Weinmüller Franciska szalónjának legfőbb ékessége *Czuczor* Gergely, a magyar korai bieder-

meiernek ez a finom költő-abbéja. Czuczor bencés pap és a komáromi gimnázium tanára ebben az időben, egyben a «Kalendárium»-ot is szerkeszti, amelyben több tréfás, borsos verse is megjelenik. Franciska és Czuczor barátságáról az egész város suttogott.

A dúsgazdag, jókedvű Komáromba, amely a Restauráció korának könnyű erkölcseit éli, pesti színészek is le-lerándultak. Az «Arany Sas»-ban léptek föl és a nemzeti újjászületésnek ebben a korában mi sem természetesebb, hogy a pesti színészeknek közönségük, sőt mecénásuk is akadt. A pesti írók közül Tóth Lőrinc, aki voltakép Komáromban volt otthon, báró Petrichevich-Horváth Lázár és Vass Gereben látogattak el szívesen komáromi vendégszerető és irodalomkedvelő házakba.

Komáromnak kaszinója is van, sőt a kaszinónak könyvtára, amely minden évben néhány száz váltóforintot költ új könyvek megszerzésére, folyóiratok előfizetésére. Ami magyar könyv, újság megjelenik, a kaszinó megrendeli, járatja. A *Hazai és Külföldi Tudósítások*, a *Honművész*, a *Századunk*, a pozsonyi *Hírnök* és a kolozsvári *Hazai Híradó:* a korai és későbbi «biedermeier»-kor egyre jobban nekilendülő magyar sajtója buzgó pártolókra talál a komáromi urakban.

A németül tudók kezében ott van az *Allgemeine* természetesen és egyéb bécsi lapok. Még színházi újság is jár a kaszinóba: a *Wiener Theater Zeitung* és a nagyvilág ismeretére vágyók a *Blätter aus der Gegenwart* és *Bibliothek der Neuesten Weltkunde* hasábjaiból sokat tanulnak. Bécs közelsége németessé teszi a magyar urak műveltségét, de vannak öregebb urak, akik átélték a napoleoni nagy időket és ennélfogva gondolkodásukban, a szavuk járásában, a kifejezéseikben még benne él a Nagy Korzikai, aki nemcsak a francia kultúrát és sza-

badságeszméket terjesztette el a világon, hanem elhintette a nemzeti eszme csiráit is.

Ezért van az, hogy a fekete-sárgára festett kapujú *Salva Guardia*-val már farkasszemet néz a nemzetiszinű *Nemesi Telek* Komáromban is, amint az a «Politikai Divatok» olvasói előtt bizonyára ismeretes.

De ahhoz, hogy ebben a városban egy nagy mesemondó formálódjék, még valami kell: a komáromi dalos lelkű és mesélő szavú nép: ennek a népnek a lelkében mintegy összeolvadnak a régi kemény, pogány igricmesék a lágy, álmodozó szláv lélekkel és szelidséggel. És az a költő, aki ebben a városban született, a gyermekkorában hallott meséktől és regényes történetektől elbűvölten, megihletetten fog nekivágni az életnek.

II.

Amíg a hernyóból báb lesz.

Milyen angyali élet volt annál a mi házunknál!

Jókai: Életem regénye.

Tudjátok-e, mi a fejlődés?

Hallottatok-e már a megtermékenyített pete különös megoszlásáról és arabeszkszerű vonalairól, amelyek csodáját látja, de nem érti meg a mikroszkóppal fölfegyverzett szem? Olvastatok-e már az embrió csodálatos útjáról, amely alatt végigcsinálja mindazokat a változásokat, amelyeken az ember az ős-sejttől mai tökéletes alakjáig végigment?

És voltatok-e apák, anyák? Hajoltatok-e újszülött gyermek fölé, kísértétek-e már figyelemmel gőgicsélését, amely érthetetlen, meglepő hangokból minden nappal jobban gömbölyödik értelmes, emberi szavakká?

Az ember a fejlődés legcsodálatosabb példája. Tegnap még gyermek. «Hóna alatt áttolt asztalkendővel vezetgették, ő pedig egy zsámolyt vitt maga előtt, lassan, félénken tipegett-topogott végig az újdonatúj padlójú, fehérre meszelt falú nappali szobában, amelyet négy széles feketerámájú, Tell Vilmos életeseményeit ábrázoló kép diszített.» Így emlékszik vissza Móric testvér-

nénje, Vály Ferencné Jókai Eszter. De még nem egyéves és már kalapácsot nyomnak a kezébe, mint egy főhercegnek és alapkőletételi ünnepen vesz részt.

A komáromi Szombati-utca és Nagy Mihály-utca sarkán épül az új ház, amelybe az «árvák atyja» egy őszön, amikor a ház elkészült, családjával együtt beköltözik. Három élő gyermek alkotja e ház tiszta boldogságát: a tizenegyéves Károly, a nyolcéves Eszter és a legkisebbik, a fészekfentő, aki még nem egyesztendős.

A fészekfentő négyéves korában már a komáromi színházban ül — természetesen anyja ölében — és nézi a színészek víg mókáit, tapsol, mert a többi ember is ezt csinálja, aztán egyszerre fölsóhajt:

— *Ó, asszonyok, asszonyok!*

Táltos. Csodagyermek. Szülei sírnak örömükben. Csak ne volna oly halvány, csöndes és szótlan. A betü titokzatos erővel vonzza. Még alig négyéves és folyékonyan olvas már. Esze úgy fog, mint ahogy a tűz a papirost, pillanatok alatt megért mindent és örömmel tanul.

Még nem tudja, mi az a ház, amely árnyékot vet útjára, amikor sétálni viszik a Szombati-utcán. Az iskola. De ezt is megismeri. Egy szép napon kézenfogva elvezetik, föl a márványlépcsőkön egy vasajtóig, amely hosszú folyosóra visz, a folyosón jobbra-balra ajtók nyílnak és belőlük «rejtelmes sillabizálás félelemgerjesztő hangjai» szivárognak ki. A «rektram» egy nagybajuszú ember, Székely Sándor uram. Jó bácsi. Előadás után maga viszi haza a félénk gyermeket. És így minden baj nélkül múlik el az az első döbbenetes nap, távol a szülei háztól, idegen gyermekek közt.

A többit tudjuk. Kis Káté és Hármas Kis Tükör abban az időben a neve. A Kis Káté megmagya-

rázza, mi az Isten, menny és pokol. A Hármas Kis Tükör pedig ilyenekre oktat:

Az oroszlán is egy macska,
Csak egy kicsit nagyobbacska.

A csöndes, szófogadó gyermek mindent könnyen megtanul és maga is csinál istenes, jámbor kis versikéket, mint például ezt:

Tartsd meg jó atyámat, Isten,
Hogy az mindenben megintsen,
Ha dolgomban hibát
Hogyha lát.

De van olyan dolog is, amire az iskola nem tanít. Komárom utcáin kószál egy fura, bolondos alak, fölpántlikázott, bokrétás kalappal és mindenkit így köszönt: «Urak a papok!». És a gyermek a szülei és a rektram nagy ámulatára a következő versikét — «helyzetdalt» faragja:

Olyan vagyok, mint az olly madársereg
Amely eltévedvén az ég alatt cseveg,
Én is eltévettem, elmémben bujdosok,
Szánjatok meg, kérlek, jó lelki orvosok!

Ezen a versen aztán a felnőttek is ámulnak. Egy kilencéves fiucska az őrült ember zagyva beszédét eltévedt madársereg csivogásához hasonlítja!... A vers nemsokára megjelenik egy szépirodalmi lapban is: a Tóth Lőrinc «Társalkodó»-jában 1834 július 16-án a következő megjegyzéssel: «*Révkomáromban egy szegény tébolyodottra, aki házról-házra járva teng, következő verset írt egy ugyanottani kilencesztendős fiucska (Jókay M.)*». Az első nyomdafesték éri azt a nevet, amelyről a cigányasszony megjósolta, hogy «minden ágon csupa könyv terem majd».

Mit szól ehhez a szombatiutcai álmodozó? Kezdi-e már sejteni, mi lesz az ő fiából? És mint vélekedik a dologról a «vicispán», a nemzetes asszony? Nem csóválja-e fejét, hogy az ő Móric fiából végül is olyan félkótya rímfaragó lesz, mint amilyen a fantaszta Jókay Zsuzsánna?

A «csodagyerek» azonban sokkal inkább gyerek még, semhogy efféle játékait komolyan lehetne venni. Hiszen fél még a kutyától is. Gyermeki képzeletét benépesítik a konyhai hulladékbeszélgetések. Szakállas zsidóktól, gyermekrabló cigányoktól retteg, hallja a «váltott gyerek»-ről szóló babonákat és beléje rögződik a vénasszonyok különös, misztikus félelme az «élve-eltemettetéstől».

Már ötéves korában, amikor az utcán egy nagy fekete kutya megugatta, találmányokat eszelt ki az «ellenség» ellen:

— Csinálni kell egy léggömböt és az egy gombnyomásra fölvisz a levegőbe, ha jön az ellenség. Vagy legalább csinálni kell egy nagy esernyőt. De sokkal hosszabb legyen a botja, mint az Eszter néném. Ha jön a nagy fekete kutya, csak fölnyujtom a hosszú ernyőt a háztetőig és a kampóját beleakasztom a bádogcsatorna szélibe, aztán fölhuzódzkodom, úgyhogy a kutya nem ér el.

— De hátha nem tudsz oly gyorsan mászni? — kérdezték tőle.

— Van más találmányom is. Ha én félek a kutyától, biztosan van olyasmi, amitől a kutya is fél. Csináltam szines papírból egy rablóálarcot. Ha ezt fölveszem, biztosan megijed.

És ezt a rikító, furcsa álarcot csakugyan fölvette és megszalasztott vele az utcán egy kis kutyát.

Mitől retteg folyton ez a koránérett gyermek? Mi settenkedik körülötte? Mik azok a pirinyó *leaotungi* emberkék, akik már a bölcsője körül is

rábámultak hasadékokból, rávigyorogtak és nyujtották feléje sziszegő nyelvecskéiket?

Nemsokára ezt is megtudja.

A szombatinteai ház egy fekete bakacsinnal kárpitozott szobájában égő gyertyák között ott fekszik egy viaszsápadtarcú ember: az álmodozó «árvák atyja» ötvenhatéves korában elment az örök álmok birodalmába. Szelíd, mesélő ajka örökre elnémult (1837 október 31-én).

A gyermek most riad arra a tudatra, hogy mi a halál. A *leaotungi* emberkék tehát le vannak leplezve. Viszik ki istenes zsoltárok közt az udvarra a feketeleples koporsót. A gyermek elájul.

Lázas betegség támadja meg nemsokára a tizenkétéves gyermek gyönge, törékeny szervezetét. Az orvosok se tudják biztosan, mi baja. Tüdőgyulladás? Tífusz?

A gyermek hónapokon át lázas, iskolába se járhat és nem hallgathatja a professzorok előadásait a református *kollégyiomban.*

Életének ez az első nagy betegsége, amely ágyhoz szögezi. Az első, de nem az utolsó. Viszont talán a legjelentőségteljesebb. Amikor a családi otthon még tele van a gyász döbbenetével és a legfiatalabb gyermek élet-halál közt lebeg, természetes, hogy azokban a pillanatokban, amelyekben a láz nem gyötri, csupa aggódó, ijedt arcot lát maga körül. És mindenki szeretettel közeledik feléje, mert féltik az életét. Ehhez járulnak még a lázas víziók.

A gyermeknek tehát első nagy élménye ez a betegség. Lesz még azután többször is beteg. Életének különböző szakaiban megtámadja valami alattomos kór: ilyenkor mindig kétségbe van esve, közel érzi halálát és szeretetre, becézésre vágyik. Tudjuk, hogy magas kort ért el és halálosnak hitt betegségeiből mindig «csodakép»

és váratlanul tért magához. Az ember hajlandó azt hinni, hogy minden későbbi betegségében valami különös nosztalgiája támad gyermekkorának első nagy láza, első nagy élménye után.

És még valami gondolkodóba ejti az embert: kétségtelen, hogy magas lázzal járó betegségek, mint például a tífusz, sok betegben agybeli elváltozásokat okoznak. Annyira még senki se látott bele a «természet műhelyébe», hogy meg tudná állapítani: az a láz, amely kóros elváltozásokat okozhat, nem szül-e... lángelmét is?

Lázas álmaiban elvonulnak előtte az élet és a halál változó képei. Mikor valamennyire magához tér, már nem gyermek többé.

A gyermekkora igazi gondtalanságának vége.

— Milyen angyali élet volt annál a mi házunknál! — sóhajt föl évek mulva. — Sohasem hallatszott ott egy haragos szó. Testvéreim szerették egymást, engemet még jobban.

III.

Amíg a bábból pillangó lesz.

Mint első eminens jöttem ki az iskolából, vajjon a világ micsoda kalkulust fog adni?
Jókai levele anyjához, 1844 július 26-án.

Pápa Veszprém megyének ha nem is székhelye, de legfejlettebb, legértelmesebb városa: azzá teszi református főiskolája, amelyen országos nevű tanárok, Tarczy, Bocsor, Stettner tanítanak. A városi lakosság egy része abból él, hogy diákoknak ad szállást, ellátást. Klára Sándor gazdálkodó, aki tréfás szavú idősebb ember, 1841 őszén, az iskolai év elején két diákot fogad be kiadó szobájába. Az egyiknek neve Jókai Mór, a másiké Kerkapoly Károly.*

— Hát a fiatal urat merről fútta hozzánk a szél? — kérdi a mindig jókedvű házigazda attól a leányos arcú, félszeg modorú, tizenhatéves diáktól, akinek borjubőrrel bevont ládájára letelepedik.

— Révkomáromi vagyok — feleli a szende ifjú.

— Nevezetes város — mondja a házigazda. — Hát aztán sokszor kikapott-e szíjjal a majsztramtól?

— Nem voltam én soha vargainas — feleli önérzetesen az ifjú. — A grammatikát, a szintaxist

* Később hires. pénzügyminiszter.

és az alsóbb bölcseleti osztályt a komáromi kollégiumban végeztem el, de mivel szülővárosomban nincs főiskola, ezért jöttem Pápára.

— No hát Isten éltesse a diák urat. Vasz biligajdesz? Tudunk-e németül?

— Voltam én német szón is Pozsonyban — feleli az ifjú —, mint ceregyerek laktam Zsigmondy Sámuel professzor úrnál és Schröer Tóbiás Godofredus professzor úr oktatott a német nyelvre.

— Valde bene. Hát csak tanuljon tovább, ifiuram, hogy megörvendeztethesse édesatyját.

— Édesatyám nem él már — szól komor hangon az ifjú.

— Hm... hm... — köszörüli torkát a házigazda és pajkos szemén keresztül is részvéttel néz az ifjúra.

— De atyám helyett Vály Ferenc, a sógorom oktatott engem odahaza.

— Vály Ferenc! Hiszen ismerem. Rokonai vannak Pápán. Derék ember, szép szál ember, meg se látszik rajta, hogy valaha katholikus pap volt. Hát a fiatal úrnak sógora?

— Eszter nénémet vette el feleségül — feleli az ifjú — és atyám helyett ő lett atyám. Meg is tanított franciául, angolul, olaszul. Minden reggel már öt órakor ott kellett lennem az írószobájában, úgyhogy én most a tyúkokkal ébredek. Nem lesz baja a költögetésemmel, Klára uram.

— Hát... minden jót kívánok a diák uraknak! — köszön el Klára Sándor.

A két diák egymásra néz. Közös szobába vetette őket a sors. Az egyik kemény tekintetű, parancsoló csaknem erőszakos természetű ifjú. Valami szemtelen természetességgel foglalja el a jobb helyet, a jobb ágyat. A másik szelíd, csaknem szótlan és mindenbe belenyugvó. Kék szeme mintegy irgalmat kér. Szinte azt lehetne mondani: *szenvedé-*

lyesen szeret engedelmeskedni. Ez a két diák könynyen meg fog férni. És az «erős» Kerkapoly oltalmába fogadja a gyönge, beteges külsejű, gyakran köhécselő Jókai Mórt.

Néhány utcával odább, egy Getz Vencel nevű német szabó házában másik két diák húzódott meg. Az egyik *Orlay Petrics* Soma, nagyon ügyesen festeget. A másik egy «vén» diák, tizenkilencéves, bakasipkát visel és felleghajtó köpönyeget, amit akkor csurapénak hívtak. «Baká»-nak nevezik társai. És csakugyan volt már közvitéz, vándorszínész és gyalogszerrel bejárta a fél országot, különösen a nagy magyar alföldet. A neve *Petrovics Sándor.*

A pápai főiskolán van egy ifjúsági «Képzőtársulat», amelyet Tarczy Lajos, a természettudomány nagynevű tanára vezet. Önképzőkör, olyan, mint amilyenek napjainkban is virulnak. Az ifjúság szaval, némelyik a saját novelláját vagy versét olvassa föl, mások megbírálják és ha jónak találják, megörökítik az önképzőkör aranykönyvében. Díjak is vannak kitűzve, amelyeket Tarczy professzor oszt ki az iskolai év végén. A díjkiosztásról néha a szépirodalmi lapok is megemlékeznek és így «futnak be» először a köztudatba azok a nevek, amelyek később olykor híresekké is válnak.

— A Képzőtársulatban — beszéli el Kerkapoly Jókainak — ma fölállt egy diák és árvamegyei tót dialektusban elszavalta a «Szózat»-ot. Volt nagy röhögés, de annál zordabb lett Tarczy professzor uram arca. Megkorholta a diákot, hogy meri megszentségteleníteni Vörösmarty költeményét.

— Hogy hívják ezt a diákot? — kérdi Jókai.

— Petrovics Sándor.

— Ismerem látásból — mondja Jókai. — A minap találkoztam vele. *Sáros-esős időben történt,*

egy sikátorban jött rám szemközt: kurta köpönyege halavány arca elé húzva; mindig olyan nagy, rohanós léptekkel jár, mintha valakit űzne s nem szokott a szemével keresni senkit. Egy diáktársam rákiáltott: «Hová, bús hazafi?» Nem felelt semmit, félretaszította az útjából és tovább ment.

— No, majd megtanítjuk móresre! — szól az erélyes Kerkapoly.

— Ugyan, ne bántsd — csillapítja le a szelíd Jókai. — Hallom, nagyon rosszul megy a sora, úgyhogy aligha fogja sokáig kibírni Pápán. Különben igen tehetséges ember. Verseket szokott írni, barátai el vannak ragadtatva tőle, különösen Orlay Petrics.

— Az még nem ok arra, hogy valaki úgy fennhordja az orrát! — mondja Kerkapoly.

— Magával és a világgal meghasonlott ember ez a Petrovics. Sehol sincs nyughatása, vissza akar menni vándorszínésznek.

— Hát ezt kitől tudod?

— Orlay Petricstől — feleli Jókai —, akivel összemelegedtünk, mert ő is festeget, mint én.

Az iskolai év végén Tarczy professzor úr kihirdeti az eredményt, hogy az ifjúsági Képzőtársulat első díját Orlay Petrics Soma nyerte el novellájával, de díjat kapott Jókai Mór is, egy aranyat «Tűz és víz» című beszélyéért. Petrovics is kapott egy aranyat — szavalatáért. Ács Károly, aki szintén verselget, a negyedik kitüntetett. Összesen nyolc fényes körmöci aranyat kaptak ők négyen.

— Hohó, fiuk, nem addig van a'! — kiált föl Kerkapoly —, a nyolc aranyból egyet eliszunk!

Az iskolai év végén rendszerint lazább a fegyelem, hiszen mindenkinek kezében van már a bizonyítvány, a tanárok nem bosszulhatják meg az

ilyen kiruccanást és jövőre, ha nagyon hangosra sikerült is a mulatság, a professzor urak elfelejtik.

A négy diák tehát fölvette a pénzt a főiskola pénztárosánál, Horváth Ignác uramnál és még aznap este nagy dáridót csaptak «Fromm zsidó» kocsmájában.

Ezernyolcszáznegyvenkettőnek egy nyári estjén történt, a vadszőlővel borított lugasban ünnepies fehér abroszt terített föl Fromm uram, mert ha nem is néz ki sok pénz a diákokból, mégis csak jóban kell lenni velük, hogy éjszaka ne szedjék le a cégtábláját és ne rakják föl a szomszéd kutyapecér házára.

Csillagos éjszaka, tizenhét-tizennyolcéves ifjak, veszprémi karcos, tüzes köszöntők és néhány more, aki belopakodik hegedüjével. Föláll Petrovics, elszavalja egy bordalát, viharos koccintás, Petrovics leül és — nem iszik. A legszebb bordalok írója furcsa egy szerzet, bort prédikál és vizet iszik, mert elve és fogadalma így tartja. Később is, mikor tellett neki italra, két deci rác ürmöst ivott meg, soha egy gyűszünyivel se többet... Ünneprontó.

Talán ezért nem is sikerült a mulatság. Néhány diák, aki először ízlelte meg a «hegy levét», ökrendezik. Jókainak is fáj a gyomra, szédül.

— *Egy aranyat költöttünk rá a mulatságra* — mondja szobatársának, Kerkapolynak, akinek karján távozik —, *de megérte azt a tanulságot, hogy a mulatság, éjszakázás nem nekem való.*

Hirös város az aafődön Kecskemét. De még híresebb református főiskolája, ahová azok iratkoznak be, akik a jogi pályára akarnak lépni. Tatay András tiszteletes uram a természettudományt és matematikát tanítja, Szabó Sándor tiszteletes uram a filozófiát, Vattai Sipos Imre uram pedig Wer-

bőczy Corpus Jurisának titkaiba avatja be a jogász ifjúságot.

És van a városnak egy csodaembere, aki a fák barátja és a kecskeméti határban több milliónyi facsemetét ültetett el, hogy lekösse a «buckák» futóhomokját. Gyenes Mihály uram városi főmérnök, akinek Pali nevű fia a református főiskolába jár. És Pali 1843 őszén társat kap szobájába — Jókai Móric nevű jogászt.

Móric «kisasszony» — ahogy odahaza nevezik — eleinte idegenkedve nézi az izmos diákot, aki minden reggel félmázsás lapos követ vesz ki az ágya alól és két kézzel emelgeti roskadásig, testedzésből. De aztán maga is kedvet kap a «súlyzó» emelgetésére.

És teljes az öröme, amikor a kecskeméti diákok közt fölfedezi egy pápai volt társát, Ács Károlyt. Megölelik egymást, mint régi jó barátok.

— Hát te hogy kerülsz Kecskemétre?

— Jogász akarok lenni — feleli Jókai Móric. — Pápa levegője nem tett jót nekem. Folyton köhécseltem és hiába ittam a pemetefüteát és a keserédes csucsor főzetjét, amelyet a Tapolca partján szedtem. Károly bátyám aztán elhozott ide, mert az orvosok szerint a jó kecskeméti levegő jót fog tenni nekem.

— Hát a Corpus Juris?

— Az nehezen megy belém, de majd csak megbirkózom vele — feleli Jókai. — Apám végső akarata az volt, hogy fiskális legyek.

— Annyi a fiskális már, mint a légy.

— Mit tegyek? Apám az árvák atyja volt Komáromban és főjegyzői állásra pályázott, de kibuktatták. Nemsokára rá meg is halt és halálos ágyán a sérelem, amely érte, még ott rágott a szivén és így szólt hozzám: «Fiam, ne légy hivatalnok. Légy a magad embere. Legyél fiskális».

Tovább mentek az utcán egymás mellett, amikor egyszerre csak megpillantottak egy furcsa alakot, aki sárgagombos zöld kvekkerköpenyben száguld el mellettük egy csomó fehér lappal, színlappal a hóna alatt.

— Ej, hiszen ez Petrovics Sándor! — kiált föl Jókai.

A zöldkvekkeres megáll.

— Adjisten, pajtás! Petőfi Sándor vagyok — mutatkozik be.

— Mióta Petőfi? — kérdi Ács Károly.

— Most és mindörökké, ámen! — feleli a kvekkeres. — «Hazámban» című költeményem ezen a néven jelent meg az «Athenaeum»-ban és jaj annak, aki ezután másként fog engem nevezni, mint Petőfi!

— Hát te mit csinálsz itt Kecskeméten, Petr... Petőfi? — kérdi Jókai.

— Színész vagyok Szabó József uram színtársulatánál.

— Eljátszottad-e már «Coriolanus»-t, amelyet pápai Képzőtársulatban oly szépen szavaltál? — kérdezi Ács Károly.

— Coriolanus! Kell is az ide! — kiált föl Petőfi haraggal. — «*Lindána vagy A tündér és a hajzacskó-levágó.*» Ezt játsszuk. Ez jelenti az idevaló előadások színvonalát. És nekem boldognak kell lennem, ha széket vihetek be a színpadra, vagy azt mondhatom a Mitugrász inas szerepében, hogy «*Tálalva van!*»

Az alacsony, vézna ember, akinek lecsapódó vállai vannak és mialatt beszél, ádámcsutkája föllalá szaladgál, hangját pedig valami kellemetlen orrhang torzítja el, most kihúzza magát.

— Pojácamesterség! — és sötét szeme gőgösen fellobban és megszépíti beesett, halvány, csontos

arcát, nem szép állát. — Csak az a vigasztalásom, hogy egy kenyéren vagyok Shakespeare-rel.

— A fő, hogy kenyered van, Sándor — mondja Jókai.

— Kenyér! — viharzik föl a kis ember torkán és keserűen fölkacag. — A sár miatt a kecskemétiek nem járnak színházba és a társulat az éhkoppot nyeli. Nézd ezt a csomó színlapot. Ezt kell kiosztanom. Ezzel szerzek néhány fillért. Ha ez se lesz, a «Gyomorkorgás» című csárdába mehetek ebédelni.

— És ez a szép zöld kvekker? — kérdezi gyöngédtelenül Ács Károly.

— Ezt még Pesten vettem a Széna-téren, az ócskásnál... Láttam én már jobb napokat is! — és Jókai felé fordulva hozzáteszi: — Milyen derék asszony a te édesanyád, Móric. Tejbe-vajba fürösztött Komáromban és három napig el se engedett.

— Váltig azon csodálkozott, hogy nem iszol bort, mert én elszavaltam neki egy bordalodat.

— Hanem te, Móric, mit csinálsz azonkívül, hogy diák vagy? — kérdezte Petőfi. — Hiszen Pápán irogattál egyetmást...

— A rossz szokást nem hagytam abba — feleli a szerény Móric kisasszony. — Írok én most is. Belefogtam egy regénybe. «*Hétköznapok*» lesz a címe. De ami téged jobban fog érdekelni, drámát írtam.

— Dráma?! Hohó, pajtás, azt meg fogjuk mutatni Szabó József uramnak, hátha előadja.

— Más célom van vele — mondja pirulva Móric «kisasszony» —, be akarom küldeni az Akadémia Marczibányi-pályázatára.

— Mi a címe?

— «*A zsidófiu*»... Hőse Fortunátus Imre, aki szegény zsidófiuból lett csaknem olyan gazdag ember és bankár, mint a német Fuggerek.

— Móric! — szólal meg. — Olvasd föl a drámádat. Menjünk a lakásodra.

Most már nem fontos neki a színlaposztás. Hiszen drámáról van szó. Hátha egy új Shakespeare írta? Mindenesetre meg kell hallgatni.

És így is történt.

Jókai Mór fölolvasta a «Zsidófiu»-t Petőfinek.

A drámát nem egy új Shakespeare írta, ezzel tisztában volt Petőfi is, de Jókai is. Ám volt ebben az írásban valami, ami a «Hétköznapok»-ban még jobban fölcsillant, amit oroszlánkörmöknek is szokás nevezni.

A vándorszínész és a diák összeborulva olvasták föl egymás dolgait egymásnak ott a kecskeméti diákkvártélyon. Mondták-e kölcsönösen: «Nagy író leszel»? A kézszorítás, amellyel elváltak, többbet mondott ennél. A kopott vándorszínész a szivébe fogadta a kisasszonyosan félszeg diákot. Maga másolta le a «Zsidófiu»-t, hogy «idegen kéz» írása legyen és hogy Pestre küldhessék az Akadémiába.

A diák, aki látta a vándorszínész éhségtől fakó arcát, pénzt ajánlott a másolásért a sorsüldözte fiatalembernek.

Pénzt? Pénzt fogadjon el attól, akit máris «lelke megmaradt felé»-nek tekintett? A vándorkomédiás bolygótüzű, sötét szeme tiltakozott: inkább éhen halna.

— És a zöld kvekker? — kérdezte magában Jókai.

— Csak ez húz engem ide vissza Kecskemétre. A szállásadóasszonyom vissza akarja fogni a bér fejében, amivel tartozom neki. Enélkül már rég Pozsonyban volnék, ahol a diéta miatt jobb sora van a színésznek, vagy Pesten, ahol a szerkesztőknél kopogtatnék.

Jókai diák szeme fölcsillan. A könyvespolcán hatalmas Páriz-Pápay-szótár van. Hóna alá csapja.

— Gyerünk! — mondja.

— Hová? — csodálkozik Petőfi.

— A szállásadóasszonyodhoz, aki úgy belekapaszkodik a palástodba, mint Putifárné ama bizonyos Józsefébe.

— Mit akarsz ezzel a nagy szótárral?

— Azt csak bízd rám — mosolyog Jókai oly ravaszul, mint egy perzsa mesemondó.

A Páriz-Pápayval beállítanak Göbölyösné asszonyomhoz. Idősebb parasztmenyecske. Szapora szóval adja elő, hogy a színész úr húsz váltóforintjával tartozik bérért, de elengedi a tartozását azért a zöld nyakbavalójáért.

— Aztán mit csinálna asszonynéném azzal a nyakbavalóval? — mondja Jókai. — Az ura nem viselheti, mert az fájin módi, tehát el kellene adni. De ki veszi meg? Egyiknek túlhosszú, másiknak túlrövid. A vége az volna, hogy megenné a moly a szögön... Hanem a színész úr itthagyná zálogba ezt a könyvet.

— Nem értöm én a bötüt. Mi az? Biblia?

— Dehogy biblia! — feleli Jókai. — Csak nem hordunk a Dunába vizet? Ez olyan jószág, asszonynéném, hogy nem megy bele a moly, de ami benne van, az belemegy az ember fejébe és okos gondolatai támadnak tőle, ami mind aranyat jelent.

— Még az uram se tud olvasni — feleli Göbölyösné.

— A volna csak a baj, ha az ura olvasni tudna! — mondja Jókai. — Nem az ő kezébe való ez. Mert ebben olyan tudományok vannak, amikhez csak asszonynak szabad érteni. Hogy hogyan lehet fiatal legények szivét magunkhoz fordítani, milyen füvel? Az a fü ott terem a mezőn, de csak ez a

könyv tudja, melyik és hogyan kell főzni, milyen ingredienciákkal...

— Az ingiredenciák is benne vannak? — kérdezi az asszony és bizalmatlanul nézi a könyvet.

— Benne, benne.

— Hát csak hagyja itt, ifiuram. Veszett fejsze nyele. Úgyse látok én már pénzt ebben az életben a színész úrtól.

A Páriz-Pápay ottmarad. A kvekker tehát újra szabad. A költő visszanyerte zöld szárnyát és most már repülhet Pest felé.

Ezúttal Jókai is elkísérte Pestre. Két-három napot töltöttek el Petőfi és Jókai együtt.

Első útjuk az «Életképek» kiadójának, Frankenburg Adolfnak budai lakására vitt. Nem találták otthon a nagyhatalmú szerkesztőt. Petőfi kéziratot és levelet hagyott Frankenburg számára és Jókai néhány költeménye, novellája is ottmaradt.

Elmentek a Pilvax-kávéházba. Messziről nézték a hires írókat.

Bekukkantottak a «Csiga» vendéglőbe is, hogy láthassák Vörösmartyt.

A második nap estéjén a Sebestyén-téren a «Török Császárhoz» címzett kávéházban kávét ittak. Utána a Duna partján sétáltak késő éjszakáig.

A parton csak néhány olajlámpás pislákolt. A Duna széles hullámai annál méltóságosabban hömpölyögtek és ringatták a miriádnyi csillag visszfényét. A halászbárkák, a zöldséget és gyümölcsöt szállító dereglyék csöndesen egymáshoz ütődtek. Volt köztük komáromi hajó is. A Gellérthegy tömbje árnyékba borította a másik partot.

A csillagok tudják, hogy miről beszélgethettek. A kopott vándorszínész lesujtó bírálatot mondott a Pilvax divatos nagyságairól, szavai villámokként

cikáztak és néha teletöltéssel sujtottak le szoborként tisztelt, élő és halott emberekre. Bolygótüzű szeme beszélt helyette: «Móricom, mienk a jövő!» És Móric «kisasszony» szívja a fűszeres dunai levegőt, keble dagad, egyszerre elmúlt minden félénksége. Hinni, bízni tudott a jövőben annak a kopott vándorszínésznek az oldalán, aki mint valami kósza eb felüvöltött a holdra... de talán meghallották a mennyországban is.

— Nézd a fejünk fölött azt a páros csillagot! — szavalta a vándorszínész. — Mintha a mi tiszteletünkre gyúltak volna ki oly fényesre! Ez legyen a mi két csillagunk! Legyünk elválaszthatatlanok, mint ez a páros csillag!

A diák lopva és kissé bizalmatlanul nézett a színlaposztóra. Talán valamelyik szerepét szavalja, amelyet a színpadon nem mondhat el? ...

A Dunapart melyik pontján lehetett ez? Talán épp ott, ahol most egy ég felé tárt karú, romantikusan szavaló szobor áll?

Jókai visszautazott Kecskemétre.

Még nem telt le a robot, amelyet apja emlékéért és anyja kedvéért vállalt: a két jogászév.

És még habozott: festő legyen-e, vagy író.

Aztán egy napon remegő kézzel kibontja az ujságot: Az Akadémia döntött a Marczibányi-jutalomról. A díjat Obernyik Károly kapta meg «Főúr és pór» című drámájáért.

És a «Zsidófiu»?

Öt bíráló közül a két igazán hozzáértő, Vörösmarty és Bajza a «Zsidófiu» mellett szavazott.

Ez többet ért, mint a Marczibányi-jutalom.

1844 július 26-án Gyenes Pali, a szobatársa megkérdezte Jókaitól:

— Mi az ördög bujt beléd, hogy olyan jókedvű

vagy? Talán azért, mert első eminens lettél? Hiszen Pápán is az voltál, Komáromban is. Nem úntad még meg?

Jókai elpalástolhatatlan örömmel szólt:

— Petőfi írt nekem Pestről. Olvasd.

És Gyenes Pali elolvasta Petőfi sorait: Vörösmartyékkal egy páholyban ült a Nemzeti Színházban és Vörösmarty a tavalyi pályamunkákról nyilatkozva igen dícsérte a «Zsidófiu»-t.

«*Majd leugrottam örömömben a páholyból*» — olvasta hangosan Gyenes a Petőfi sorait.

— Ó, milyen nagy lélek ez a Sándor — mondja Jókai. — És milyen hű és igaz barát! Neki köszönhetem, hogy három költeményem — a «Románc», az «Arany és az ember» és «A hármas kín» megjelent a «Pesti Divatlap»-ban.

— Mindig csak az a jó barát, aki messze van — mondja szemrehányón Gyenes Pali.

— Nem, Pali — szól melegen Jókai —, neked köszönhetem az egészségemet. Te tanítottál meg arra, hogy a nehéz kődarabbal megedzzem a testem és minden reggel hideg vízben megmosakodjam. Nézd, milyen erős lettem. Már nem köhögök többé.

— A kecskeméti levegő, barátom!...

— Ó, Kecskemét! — szól Jókai és megszorítja barátja kezét. — «*Kecskemét tett engem íróvá, testben-lélekben itt frissültem fel, itt erősödtem meg.*»

Jókai az íróasztalhoz futott és szép gyöngybetüivel levelet kezdett írni. Gyenes Pali halkan mögéje lopódzott és a vállán keresztül olvasta, amint a levél készült:

«Kedves Anyám!

«Végeztem. Elvégeztem a tizenhároméves iskolai pályát, bár vele együtt a tévedéseket, csalódásokat, mik az ifjút, a gyermeket majd kísérik, majd

vezetik, csalogatják és üldözik, — elvégeztem légyen! vagy ha mikor őket teljesen elhagyám, mi életem elhagyásával hihetőleg ugyanazon órára fog esni, ily megelégedetten mondhassam — mint most —, hogy végeztem! *Mint első eminens jöttem ki az iskolából, vajjon a világ micsoda kalkulust fog adni? . . .*»

A bábból kibujt a pillangó.

IV.

Az első szerelem.

1845 farsangja vidáman telt el Rév-Komáromban. Egyik mulatság a másikat követte. De a vidámság és szellem forrpontja *Weinmüller* Franciska szalónjában bugyborékolt. A naptárcsináló dúsgazdag leánya párisi fényűzéssel vette magát körül, a legjobb komáromi családokat látta vendégül és minden hölgy boldog volt, ha *Czuczor* Gergely valami kis bókkal, vagy bohókás megjegyzéssel tisztelte meg, már tudniillik az a Czuczor, aki «A falusi kislány Pesten»-t írta és a komáromi kalendárium néhány «piquant» versét szerkesztette.

Sok száz gyertya ontja a fényt a virágostapétás szalónra, amelynek ékessége egy ötven gyertya erejű kristálycsillár; és a környező szobákba is, ahová a társaság eloszlik, jut karos gyertyatartó, amely a falból ugrik ki. Egy lakáj jár körül «koppantó»-val, hogy a kanóc ne nőjjön túlhosszúra és a lecsöpögő viasz kárt ne tegyen a hölgyek ruhájában.

Frakkos urak duruzsolják körül a hölgyeket, akik strucctollas legyezőkkel védekeznek a hőség ellen, amelyet a sok száz gyertya ereje is fűt. Némelyik gavallér megelevenedett Daumier- vagy Seymour-karrikatúra, mert ebben az időben, mint a «Politikai Divatok»-ból tudjuk, őseink redingote-ot vagy

fecskefarkú frakkot, köcsögkalapot, vatermördergallért viseltek; a hölgyek pedig derékban karcsú «biedermeier» ruhát, amelyhez kasos kalap, kásmír általvető, balett-topánszerű sarkatlan cipő tartozott, a ruhatárban pedig otthagyták bő, gyakran kockás, ma már nevetségesen ható wickerjeiket. (A magyar viseletet csak néhány túlzó hazafi erőlteti, mint Petőfi Sándor, akit emiatt «Peleskei nótárius»-nak csúfoltak: de már 1848-ban, az általános hazafias fölbuzdulásban mindenki magyar ruhát igyekszik viselni.)

A levegőben pacsuliillat úszik, amely még brokátosabbá teszi a negédes és szenvelgő szavakat, amikkel a kor gavallérjai teszik a szépet.

V. Ferdinandus uralkodik, akihez Bajza József szép, hazafias intenciókkal telt költeményt ír.

Weinmüller Franciska körül e pillanatban előkelő kör képződik, amelynek tagjai közt a Jókai-család rokonai, a Tajnayak, Konkoly-Thegék, Beöthyek hangadó szerepet visznek. A katonaságot Bakonyi báró városparancsnok képviseli, akit polgári ruhában levő «cserepár»-tisztek vesznek körül, akik «azon időben, szolgálaton kívül nem viseltek egyenruhát, hanem jártak divatos fekete frakkban, magastetejű kalappal, esős időben fekete carbonariköpönyegben s csupán egész simán borotvált arcukkal különböztették meg magukat a polgáriaktól, csak egy félholdalakú arcszakállt hagyva meg szabály szerint».

Weinmüller Franciska összehajtogatott legyezőjével most megüti Tajnay uram vállát:

— Hallom, hogy özvegy Jókainé asszonyom a szőlőben levő pincéjében egy deli termetű, szép ifjoncot rejteget. Móric «kisasszony»-t széltől is ójja, de főként a szép női szemektől, amelyek Ámor nyilait lövelik.

— Ah, ez túlzás, szép hölgy. Az én derék ifjú

atyafim, Jókai Móric már leveté kisasszonyos allurejeit, hiszen megcsiszolódott Pesten, ahol mint jurátus beférkőzött jobb társaságokba is.

— Ah, már jurátus — szólt Weinmüller kisasszony —, én azt hivém, hogy még Kecskeméten tanulja a Corpus Jurist.

— Ó, dehogy, hiszen fényes eredménnyel elvégzé a jogot és patvarista volt itt Komáromban Asztalos István ügyvéd uramnál háromnegyed évig. De ismeretei bővítése végett Pestre ment és jurátus lett Molnár József uramnál, a neves fiskálisnál. Jelenleg Wrhowsky Sándor pesti prókátornál készül az ügyvédi cenzúrára és csak vendégségben van Komáromban özvegy anyjánál.

— Én még szinét se látám, csak hirét hallám — mondja Franciska kisasszony.

— Így jár az, aki emberkerülő létére nem keresi föl Komárom legvendégszeretőbb házát és városunk leggyönyörűségesebb, legszellemdúsabb hölgyét — feleli Tajnay. — Valóságos bűn az ilyesmi, bűn magunk ellen.

— Azon Jókay Móricról van szó — kérdi most Czuczor —, akinek néhány versét olvasám a «Pesti Divatlap»-ban?

— Ugyanazon személy — mondja Tajnay.

— Ah, költő! — kiált föl Franciska. — Meg akarok vele ismerkedni. Aki nekem őt előteremti, azt olyan «faveur»-rel jutalmazandom, amilyet ő kíván.

— Jelentkezem... a csókért! — kel föl székéről Fogthűy. — Nevezett ifjú ugyanis néhány percen belül itt leend és ez nekem köszönhető.

— Hogyhogy? — kérdi Franciska.

— Én világosítám föl Móric rokonomat és barátomat, hogy versíró létére nem kerülheti el ezen szalónt, ahol Czuczor uram előtt hódolnak a mú-

zsák... Mint órámról látom, közelg azon perc, midőn Móric barátom itt megjelenend.

— Kíváncsi vagyok az emberkerülő ifjú poétára! — kiált föl Franciska, aki Czuczor féltékeny pillantásával találkozik. — Czuczor uram el fogja látni néhány megszívlelendő tanáccsal, ha a literátori pályára akar lépni.

— Én csak egyetlen kifogást emelek Fogthűy barátom szavai ellen — szól most Tajnay — és ez az, mintha az ő érdeme volna, hogy Móric barátunk és rokonunk itt leend. Mert ez az én elvitathatatlan érdemem.

— Hogyhogy? — kérdi Fogthűy.

— A magyarázatot csak Franciska kisasszonynak gyónhatom meg fülébe, az ügy kényes és diszkrét voltára való tekintettel.

— Hohó! — szól Fogthűy. — Valamennyien tiltakozunk a fülbegyónás ellen, mert mindnyájan féltékenyek vagyunk Franciska kisasszonyra és nem engedhetjük meg, hogy előnyt nyerjél azon a réven, hogy a szép hölgy fülébe mondasz oly szavakat, amelyeket mi nem kontrollírozhatunk.

— De én kíváncsi vagyok — nevetett Franciska. — Jöjjön csak közelebb, Tajnay.

És Tajnay ezúttal Móric «kisasszony»-nak köszönhette, hogy a szép hölgy rózsaszinű fülkagylójához közel érhetett kacki bajusza:

— A magyarázat egyszerű, szép hölgy — súgta Tajnay. — A sógorasszonyom kíséré ide Asztalos Etelka kisasszonyt, aki rokonom és akinek én leszek ma este hivatalos «cicisbeo»-ja.

— Még mindig nem értem — mondta halkan Franciska.

— Asztalos Etelka leánya Asztalos István fiskális úrnak, akinél Móric barátom patvaristáskodott — súgta Tajnay.

— Az ifjú Jókay tehát szerelmes Asztalos Etelka

kisasszonyba. Miért nem beszél világosabban, Tajnay?

— Ah — felelte Tajnay —, ez csak olyan ifjúi «sentiment», még nem hivatalos a dolog és épp ezért kényes, hogy egy nőrokonomról határozott formában mondjam meg, hogy érdeklődik egy fiatalember iránt.

— Azért engedtem meg magának a fülbegyónást, hogy most titkolózzék és játssza a diszkrét lovagot? — mondta Franciska. — Pedig engem érdekel a dolog és részleteket kérek, különben megharagszom!

— Móric barátom — felelte Tajnay — ügyvédbojtár volt Asztalos uramnál, Etelka viszont Jókay sógorának, Vály Ferencnek volt a tanítványa. Móric és Etelka így gyakran találkozhatának, hol apja irodájában, hol Vályéknál, akiknek házába Etelka leckeórákra járt. Mentül többször látták egymást a fiatalok, annál több rokonszenvet érzének egymás irányában. Titokban is találkozának. A dolog végre oly feltünő lett, hogy a «vicispán» is észrevevé.

— Melyik vicispán? — kérdezte Franciska.

— Móric édesanyját hívják így a családban — felelte Tajnay. — Jókayné, úgylátszik, keveslé fia választását, talán valamelyik gazdag Domonkosleány járt a fejében, egyszóval ismerősei és atyafiai körében azt kezdé terjeszteni, hogy ő nem engedné meg, hogy fia katholikus nőt vegyen el feleségül. Etelka ugyanis katholikus. Ez fülébe jutott Asztaloséknak, akik nagyon megneheztelének és nem engedék meg többbé Etelkának, hogy Vály Ferencékhez járjon leckére. Asztalosné és Etelka elutaztak, Jókay Móric viszont szerelmét feledni elment Pestre jurátusnak.

— Ó, a valláskülönbség már hány ifjú pár szerelmét szakítá szét! — jegyezte meg Franciska.

— Jókay Móric — folytatta Tajnay — azonban Pesten se feledé el Etelkát és ha szerét ejtheti, Komáromba jön, hogy találkozhassék Etelkával, természetesen titokban. Én vagyok a postillon d'amourjuk és én szoktam jelen lenni találkozásaikon...

— Szóval ön az «elefánt»?

— Fordul majd úgy, hogy Móric lesz az én elefántom, ha megkapom jutalmamat azért, hogy Móric barátomat ezüst tálon prezentálhatom önnek és ha ennek a jutalomcsóknak súlyos következményei nemcsak az én szivemet fogják megbolygatni.

Franciska könnyedén meglegyinté legyezőjével Tajnayt.

— Ne udvaroljon nekem!... Czuczor máris nagyon figyel ránk.

— Csak annyit mondjon, mikor vehetem át a csókjutalmat? — suttogta Tajnay.

— Egyelőre még nem határoztam. Előbb mindenesetre egy szívességre kérem. Asztalos Etelkát csak futólag láttam és ismerem. Hozza őt körömbe.

— Nagyon szívesen — felelte Tajnay —, de én is szívességre kérem kegyedet. Etelka társaságában van egy fiatal hölgy is, aki elválhatatlan barátnője.

— És ki az?

— Annak a pesti fiskálisnak a leánya, akinél Jókay jelenleg jurátus. Wrhowsky Lujza. A leányka Szakolcán nevelkedett, teljesen tótajkú volt és épp azért nevelődik jelenleg a Jókayék házában, hogy megtanuljon tökéletesen magyarul. Rendkívül kedves, értelmes leányka, aki máris csaknem jól beszél magyarul. Etelka talán azért ragaszkodik ehhez a leánykához, mert ő Jókay Móric közelében élhet.

— Hozza ide őt is, Tajnay — adta ki a parancsot Franciska. — És most menjen.

Fogthűy épp türelmetlenül és féltékenyen mondta Tajnaynak:

— Túlságosan elvonod a társaságból Franciska kisasszonyt!

Tajnay mosolyogva felelt, miközben fölkelt:

— Íme, visszaadom őt a szellemes conversatiónak, miután oly sokáig úntatám közömbös dolgokkal.

— Ó, dehogy, Tajnay! Nagyon érdekes volt, amit mondott! — szólt Franciska és újra belevegyült az általános társalgásba. Tajnay pedig valamelyik szomszéd szobában fölkereste Asztalos Etelkát és barátnőjét.

Néhány perc mulva egy iruló-piruló fiatal leánykát vezettek Franciska elé, aki egy «grande dame» fölényével és kedvességével csinált helyet maga mellett Asztalos Etelkának, míg baljára Wrhowsky Lujzát ültette.

— Az én kis udvarhölgyeim! — mutogatott Franciska a két piruló szűzre.

Tajnay mélyen meghajolt Franciska előtt:

— Hódolatom a koronázatlan királynőnek!

Fogthűy ebben a pillanatban kivonta svájci kulcsos zsebóráját, amelynek aranykulcsocskája ott fityegett Wellington-mellényén és szólt:

— Itt jön Jókay Móric!... Pontos, mint egy fejedelem.

A jelenség, amely e pillanatban a hölgyek szemkörébe jutott, valóban fejedelmi volt. Egy karcsú, nyulánk ifjú herceg. Dús szőke hullámos haja romantikusan kétfelé volt fésülve és nagyobbik választéka a homlokára borult előkelő világfájdalommal. Szemében a nefelejcsek, keleti mesék és lapiszlazulik kéksége merengett. Tejfölös arcán csak néhány nehezen ütköző szál jelezte a bajusz

és szakállka helyét. Síma, kissé félszeg modorát még előkelőbbé és hűvösebbé tette az a jól szabott kék redingote, csiszolt rézgombokkal, amely karcsú derekára feszült, a kasmírmellény, a galambszürke pantalló, a villogó escarpin, a magastetejű, merészen ívelt szürke kalap (fölül kissé gombaformájú) és vajszinű kesztyü, melyet kezében hozott magával. Egy papagájruhájú lakáj átvette tőle az elegáns belépéshez szükséges kellékeket, amelyeket kezében hozott és Jókai Mór most már csupasz kézzel siethetett a vendéglátó Franciska üdvözlésére.

Egy piruló arcú, ziháló keblű fiatal leányka, akinek gesztenyebarna haja és szürkéskék szeme az ifjúság gyöngéd, ártatlan báját sugározták, alig tudta levenni szemét az ifjú herceg és költő legkisebb mozdulatáról is.

Az ifjú Franciskához fordult:

— Engedje meg, szép hölgy, hogy magamat gráciájába ajánljam — mondta Jókai korának szertartásos körülményességével —, Ásvai Jókay Móric vagyok és egyúttal asszonyanyám, özvegy Jókay Józsefné üdvözletét is prezentálom.

— Üdvözlöm körünkben — mondta bájosan Franciska és kezet nyujtott. — Foglaljon helyet itt mellettem, ifjú költő és embergyűlölő.

— Embergyűlölő nem lehetek ily szép hölgyek virágoskertjében — felelte Jókai nagyapáink bókoló készségével — és poétai érdemeimről hallgatnom illik oly társaságban, amely Czuczor Gergely uramat tisztelheti vendégeül.

— Ne szerénykedjék, fiatal barátom — mondta Czuczor —, bármily dísze is az ifjúságnak a szerénység. Olvasám néhány költeményét a «Pesti Divatlapok»-ban. Új kor szelleme és hangja árad belőlük és én hiszem, hogy ön ennek a jövendőnek egyik dísze és hazánk zengzetes nyelvének

egyik büszkesége leend. *Macte, puer, sic itur ad astra!* Egyébként jó magyar szokás szerint, mint idősebb mondom: «Isten hozott *téged*, öcsémuram!»

Kezét nyujtotta Jókainak, aki az ifjú ember illő szerénységével és szívből jövő nagy tisztelettel szorította meg ezt a kezet. (A régi írók atyai szívvel támogatták a fiatal írókat, mert akkor még fehér holló volt az, aki a «literátori» pályára ment és a hollóknak nem kellett kivájniok egymás szemét.)

— Kedves barátom! — szólt most Franciska. — Nem szavalná el nekünk egyik költeményét?

Jókai szerénykedve tiltakozott, de Czuczor biztatására és Franciska sürgetésére elszavalta egyik költeményét, amelynek nagy sikere volt — a hölgyek különösen tapsoltak —, úgyhogy elő kellett adnia mind a három versét, amely a «Pesti Divatlapok»-ban Petőfi támogatásával megjelent. A hölgyek kipirultak, csillogó szemmel tapsoltak, ami talán nem is a költeményeknek, hanem az ifjú költő férfiui szépségének szólt. Czuczor, egy kevés titkolt irígységgel most azt kérdezte:

— Ismersz, öcsém, egy Petőfi Sándor nevű ifjú költőt?

— A legjobb barátom — felelte Jókai.

— Ma Magyarországon ez az ember írja a legszebb verseket.

— Örvendek, hogy ezt hallom — mondta Jókai —, mert én tűzbe tudnék menni Petőfiért!

— Ki az a Petőfi? Hol lehet verseit olvasni? Hol lehet őt látni? — kérdezék csivogva a hölgyek, mint egy megzavart madársereg.

— A hölgyek kíváncsiságát azzal elégíthetem ki — felelte Jókai —, hogy holnap személyesen prezentálhatom Petőfit. Komáromba fog érkezni hajón és anyám vendége lesz.

Jókai igazat mondott. Már Pesten sokat beszélt Petőfinek Asztalos Etelkáról, azonkívül nemrég olyan levelet írt neki, hogy Petőfi kötelességének tartotta sietve fölkeresni barátját és «megnézni» azt a leányt, akit Jókai szive titkos mátkájának tekintett.

Petőfi csak néhány percre terelte el Jókairól a figyelmet, mert a vendéglátó Franciska tapintatosan és számítással ismét Jókait igyekezett megtenni a társalgás középpontjává.

A figyelmes szemlélő észrevehette volna, hogy már előbb is, mialatt Jókai szavalt, Franciska minden kokettériáját tűzbe vitte, hogy magára vonja az ifjú költő figyelmét. Jókai is mind mélyebbeket tekintgetett a kacér, bűvös szempárba és mialatt egyre jobban kipirult, egyre tüzesebb és szellemdúsabb lett, annál kevesebb pillantása jutott a gesztenyebarnahajú és galambszürkeszemű «udvarhölgy» számára. Etelka szeme megnedvesedett féltékeny könnyektől.

Az ifjú herceg most érezte először varázshatalmát. Talán először volt hölgytársaságban, ahol ünnepelték; az írói hiúság győzött szerelmi hűségén, vagy talán Weinmüller Franciskához képest kissé szürkének találta Etelka szemeit.

Jókai mind rohamosabban hódított. Hiszen mestere volt az ilyenfajta találós kérdések föladásának, mint:

— Melyik asszonynak nincsen és sohasem is volt férje?

— *A kisasszonynak.*

— Melyik rang áll legerősebb lábon?

— *A harang.*

— Melyik vár nem feketült meg nyolcszáz év alatt?

— *Fehérvár.*

— Melyik tyúk egyidős a fiával?

— *A Fiastyúk.*

Ezeknek az «elmejátékok»-nak a megfejtése zálogadással, a zálog kiváltása csókkal járt és Jókai nagyon leleményes volt abban, hogy a játékok mennél elmésebbek, a csókolódzóalkalmak pedig mennél gyakoriabbak legyenek. Kitalált ilyenféle játékokat, mint: «A csillagos ég lehozatala», a «végnélküli fa», a «spanyol király gyászolása», a «Hollandiából érkezett legyezőszállító hajó», stb. Az ifjú költő öntudatlan játékot folytatott az élettel, szerelemmel, dicsőséggel. Tetszelgett abban a szerepében, hogy az ő leleményessége szabja meg, hogy «hány ölnyire esett a kútba», vagyis hány csókkal kell őt kiváltani onnan és hogy ki csókolja meg: Franciska vagy Etelka? Némán gyönyörködött abban, amit észrevett, hogy két nő vetélkedik érte. De minden kútnak végre is feneke van. Egyszer, amikor nagyon mélyen talált beleesni a kútba és Franciska csak a csókok sokaságával tudta kiváltani onnan, Etelka hirtelen elsápadt, elalélt, úgyhogy Jókainak csak épp annyi ideje maradt, hogy a leány mellé ugorjék és elkapta derekát, még mielőtt lerogyott volna.

— A levegőre! — suttogta a leány gyönge hangon.

Egy hűvösebb, zárt folyosóra került Etelka és a társaság egy orvos tagja is utánasietett.

— Nem, köszönöm, nincs már semmi bajom — mondta a leány az orvosnak. Hogy is lett volna baja, amikor annak a karjában volt, akit szeretett? Az orvos visszavonult, miután szagló-üvegcséjét ráerőszakolta a leányra. Móric és Etelka négyszemközt maradtak.

— Hazamegyek; ha akarja, elkísérhet — suttogta a leány.

— Még oly korai az idő!

— Jó, hát maga maradjon és mulasson jól azzal

a varázsló Circével. (A klasszikus regék akkor még a levegőben voltak.)

— Ó, csak nem gondolja, hogy én komolyan teszem a szépet Franciskának? — védekezett Jókai. — Nem veszem el, ami a másé. Hát azt hiszi, nem vettem észre Czuczor féltékeny pillantásait?

— Épp az ilyen kacér nők tetszenek maguknak férfiaknak. (Az alig húszéves ifjúnak hízelgett, hogy őt a férfiak közé számították.) Ha ez a Franciska nem volna oly gazdag, ujjal mutogatnának rá az emberek. Mit keres Czuczor uram ebben a házban? Egy pap?

— Hiszen Franciskának — felelte az ifjú — csak a kisujjával kellene intenie és Czuczor uram sutba dobná talán a reverendát is. De Franciska, akinek óriási vagyona van, nagyobbra tör, grófról, talán hercegről álmodik és Czuczor uram az ő szalónjában csak plátói és költői ihletet meríthet.

Ennyire vak, mint Jókai, még a fiatal süldőleány se volt, úgyhogy azt hitte, Jókai máris túlságosan mélyen találta Franciska szemébe nézni, hogy már csak az erényeit látja, hibáit nem. És csakugyan ez történt Jókaival. Akit szivébe fogadott, arról az ő szerelme leolvasztott minden salakot és csak a színaranyat látta és becsülte meg benne. Etelka tehát izzó féltékenységgel szólt:

— Kedves barátom, ön válaszúton van e pillanatban, önnek választania kell köztem és Franciska közt. Ha ön a gazdag örökösnőt választja, én nem fogok útjába állni, hanem visszavonulok és tovább is szeretni fogom önt, de némán és látatlanul, mert azontúl ön engem nem fog tovább láthatni.

— Hazakísérem, Etelka — mondta Jókai, aki ezzel a kijelentésével nagy követ vett le a leány szivéről.

De mi történt volna, ha Franciska kérte volna

meg Jókait, hogy ne kisérje haza Etelkát? Erre a kérdésre jobb nem is válaszolni. A kérdés különben föl se vetődött. Hiszen Czuczor a férfi féltékenységével, amely izzóbb, mint egy kisleány bánata, kérdezte Franciskától, mihelyt négyszemközt lehetett vele:

— Kegyed mindig csak játszik az én szivemmel. Ma úgy kitünteté azon ifjú költőt, mintha koromat akarná szememre vetni...

— Czuczor, csak nem féltékeny arra a süldő kamaszra? — szólt Franciska. — Hiszen gyerek még a poéta úr. Vagy ön nem látta, hogy ott volt egy kisleány, akit Móric «kisasszony» holdvilágos szerelemmel szeret?

Czuczor megkönnyebbülve fölsóhajtott. Franciska pedig titokban bosszuságot érez, hogy az a «fruska» mégis vissza tudta venni tőle Móricկát.

Csikorgó, szikrázó hóban, de szép, hideg időben kísérte haza Jókai az Asztalos-leányt. Elől ment Móric és Etelka, hátrább, mintegy tisztes távolban az idős rokonhölgy és Wrhowsky Lujza. Tajnay ott maradt Franciska bűvös körében Fogthűyvel együtt.

Móric és Etelka újra megfogadták szent esküvéssel, hogy csak egymást fogják szeretni, amíg élnek. És a karikagyűrü, mint valami napkorong föltünedező felső íve jelent meg kelő reményeik hajnalán.

Az Asztalosék háza előtt a «kopogtató»-val addig zörgettek, amíg ki nem jött az álmos szolgáló a Rozália-téri házból, amelyen az akkori idők szokása szerint cégtábla hirdette, hogy ott ügyvédi iroda van (mégpedig Komárom legnépszerűbb fiskálisának az irodája). A kapu kinyílt és elnyelte a hölgyeket.

Jókai egyideig még fölnézett az ablakokra, aztán nekivágott a sötétségnek, hogy hazamenjen a

Szombati-utcába. Egy árnyék követte. Jókai megfigyelte, hogy ez az árnyék már előbb is ott settenkedett valahol, amikor Etelkától elbúcsuzott. Jókai meglassította lépéseit, mert kellemetlen az, ha valaki jön az ember után. Hátha rossz szándéka van?

Az árnyék jött, jött és végre elérte Jókait. Jókai most hirtelen visszafordult, szemébe nézett az árnyéknak és visszatántorodott.

— Édesanyám!...

A «vicispán» volt.

— Édesanyám!... hogyan kerül ide?

— Látni akartam saját szememmel, hogyan cimborázol ellenségeimmel, akik kígyót-békát kiáltanak rám és elhiresztelik a városban, hogy én kínoztam, gyötörtem boldogult apádat a sírba! És te még szóbaállsz ezzel a szemétnéppel? Édesanyád rágalmazóit szépen hazakíséred és mint a holdkóros nézel föl arra az ablakra, ahol, mint sejted, az a kis «béka» gyertyát gyujtott.

A kisváros pletykáinak kígyónyelvei sziszegtek ezekben a nagy hévvel elmondott, bosszús, pattogó mondatokban. Jókai legjobban szerette volna fülét bedugni, de ez nem illik anyai dörgedelemmel szemben. A «vicispán» tovább átkozódott, elátkozta Weinmüller Franciskát, aki szalónjában búvóhelyet ad a titkos szerelmeseknek, elátkozta Asztalosékat, akik az ő szemefényét, legjobb és legokosabb fiát akarják behálózni, elátkozott mindenkit, talán még a teljesen ártatlan Wrhowsky Lujza kisasszonyt is.

Jókai némán, megadón hallgatta mindezt. Nem akart oly színben feltünni, mint aki édesanyjával szemben ellenségeit — még ha vélt ellenségeit is — védelmezi. Tudta, hogy Etelka iránt való szerelmének mindig útjába fog állani édesanyjának

vérig sértett hiúsága és a kisvárosi pletykától fölizgult, elkeseredett dühe.

Az ilyen lehetetlen akadályokkal szemben néha még akaraterős emberek se tudnak boldogulni. És Jókai sokkal gyöngédebb lélek volt, semhogy választani tudott volna édesanyja és Etelka közt.

Magában, ha vérző szívvel is, máris lemondott Etelkáról, vagy legalább is a kisvárosi sziszegő pletykakígyók elől a fővárosba akart menekülni. Ettőlfogva Pest Jókait végleg elhódította Komáromtól.

Másnap megjelent Petőfi Komáromban. Darutollas kalappal, virágos fekete tafotából varrott atillában, amelyre nyakravaló nélkül egyszerű széles, keményítetlen inggallér borult és fokos volt kezében.

— Sándor, veled utazom holnap Pestre — ezzel fogadta Móric a pesti barátját.

— Jól van, de előbb megmutatod nekem azt a kislányt, akit magadnak választottál.

— Az a kislány ... — mondta zavartan Jókai — nem lehet az enyém ... Anyám ellenzi házasságunkat ...

Többet Jókai nem mondott. Petőfi pedig csóválta a fejét. Egyszerűen nem értette meg, hogy ha valaki szeret egy leányt, hogyan mondhat le róla szülői parancsszóra. Hiszen tudjuk, Petőfi mily erőszakos, szinte vad módon szöktette meg később Juliskáját. Petőfi azt gondolta magában, hogy mégse lehet olyan nagy szerelem az, amiről oly könnyen le lehet mondani. Belenyugodott tehát a változhatatlanba.

Jókai, amint végigsétáltak a kisvárosi korzón, még megmutatta Petőfinek Asztalos Etelkát, de lehet, hogy ekkor látta utoljára ...

Sem Etelka, sem Weinmüller Franciska többé nem játszottak szerepet Jókai életében. Minthogy

ez a két női alak végleg eltűnik regényünk színteréről, illik elmondanunk további sorsukat. Weinmüller Franciska egy Bárány nevű érsekújvári kereskedő felesége lett, de férje eltékozolta hatalmas, szinte fejedelmi vagyonát, úgyhogy Franciska teljesen elszegényedett. Az ötvenes években látták még Pesten az Erzsébet-téren, ült egy padon és várta Czuczor Gergelyt, aki arra szokott sétálni, hogy alamizsnát kérjen tőle.

Asztalos Etelka, amikor látta, hogy Jókai szakított vele, feledni és gyógyulni ment egy fürdőhelyre, de hiába. Hervadozni, sorvadozni kezdett, mint a falevél, amelyet többé nem ér a nap éltető melege. Őszre le is hullott. Hazajött Komáromba és néhány nap múlva meghalt.

V.

A saslak.

Dohány-utca 373.

Szép, elsőemeleti, parkettezett szállás. Négy szoba az utcára, előszobával, konyhával. Az egyik Jókai szobája, kettő Petőfiéké, a negyedik közös ebédlő. Fizettek érte kétszázhatvan forintot egy évre. A közös koszthoz Jókai tíz forinttal, Petőfiék tizenöttel járultak. Ebédet, vacsorát az újvilágutcai «Aranysas»-ból hozattak. Jókai inast tartott, Petőfiék szakácsnőt, öt forint havidíjjal.

1848 március hónapját mutatja a díszes falinaptár, amely Landerer és Heckenast nyomdájából került ki...

Jókai nagy lépésekkel jár fel és alá szobájában. Épp az «Életképek»-et lapozta át. A «Sonkolyi Gergely» után a «Bűntárs», a «Serfőző«, az «Aegyptusi rózsa» és «Keselyeő Péter» következtek. Ezeket olvassák most a fővárosi házakban és vidéki udvarházakban is. Az «Életképek» előfizetői szépen szaporodnak.

Odakinn a tavasz első lehelete az utcán. Az ereszekről csurog az olvadó hó és a nap fénye szikrázik az egyre kisebbedő hóprémen, amely itt-ott a háztetőn még fönnakadt. A szobában a duruzsoló kályha olyan hangulatot teremt, mintha kinn is meleg volna és nyár.

Szép az élet. Különösen, ha az ember huszonhároméves.

És mégis, az ifjú beszélyíró, mialatt a kerek fehér és piros ostyadarabkákkal játszik, amik a levelek leragasztására vannak ott íróasztalán, ahol egy pillanatra megállt, elgondolkozva néz ki az ablakon:

— Hová fog vezetni mindez?

...A szomszéd szobában ott van az a különös ember, akihez a sorsa most úgy oda van fűzve, mint a gyerekek sárkányához a papírlánc.

Meddig mehet föl a sárkány?

Hallja a szomszédja lépéseit. Papírzörgés. Biztosan valami elrontott költeményét gyűrte össze és dobta a kandalló tüzébe. Most újba kezd bele. Lúdtollának sercegése és török csibukjának füstje áthatol az ajtó eresztékein.

Ki ez az ember? Mit akar? Mindenesetre a legszebb magyar verseket írja. Ki tud még barátjához oly melegséggel írni, mint ez a költő hozzá, Jókai Mórhoz:

Miért szeretsz te engemet,
Kit annyian gyülölnek?
S én, aki annyit gyülölök,
Téged miért szeretlek?
Szeretlek téged, oh barátom!...
Nem, nem barátom! Megbocsáss,
Hogy e gúnynévvel illetélek:
Mert a jelenkor gyermekének
E szó, «barát», csak gúnyolás.

Megrendítő.

És volt-e lantos, aki annyi elementáris melegséggel tudta volna szerelmi boldogságát megénekelni?

Reszket a bokor, mert
Madárka szállott rá;
Reszket a lelkem, mert
Eszembe jutottál...

És ez a dévaj dal:

Tíz pár csókot egy végbül,
A legédesebbjébül!
Rádást is,
Feleség,
Nekem ennyi
Nem elég.

Ezek a csókok ott csattannak el a szomszédban és halk kacagás, szerelmesek turbékolása kíséri őket. Ilyenkor ijesztő a legényember magányának minden nesze, reccsenése, ropogása.

De olykor egyedül van az asszony és unatkozik. Mert a költő a csókjával is úgy van néha, mint a borral. Túlságba nem viszi. A «feleségek felesége» ilyenkor magyar pillangós főkötőt varr az ablak mellett. De nehezen megy a kezében a munka, mintha nem volna hozzászokva. Vagy túlságosan gondol az urára és minden gyönggyel a férjének egy gondolatát fűzi be a főkötőbe?

Minden asszony eleven rejtély, És ez a nő igazi sphynx.

— Nem oly szép — mondja magában Jókai —, aminőnek Sándor versei megörökítik. Alacsony termete van, egészséges arcszine, de férfias metszésű szája; mindegyik szeme szép külön, de a kettő közt nincs összhangzás, amellett rövidre nyírott hajat visel és éppen úgy tud ember nem viselte divatokat kitalálni, mint Sándor.

Ó, ez nem az a vidéki leány, nem az Asztalos Etelkák fajtájából való, akik egyszer szeretnek és meghalnak. Talán inkább Weinmüller Franciska? Nem, ez az asszony rajongással szereti az urát. De van ebben a szerelemben valami a nőstényoroszlán félelmetességéből. Nem volna jó a körmei közé kerülni!

És nagy hibája Jókai szemében, hogy nem eléggé

házias. Nem főz, nem takarít, nem mos az urára. Végezzen mindent a cseléd és az ebédet az «Arany sas»-ból hozatja.

Különös, furcsa lény, olyan, mint George Sand, akinek hire érkezik Párisból.

Néha egészen megmagyarázhatatlan pillantásokat vet Jókaira. Minden nő rejtély, de ennek a nőnek a rejtélyét Jókai a legkevésbé tudja megoldani. Egyszerre vonz és taszít. Mindenáron meg akarja házasítani Jókait és fölsorolja valamennyi szatmári barátnőjét, akiket csak feleségül ajánlhat, de talán csupán azért, hogy Jókaitól ezt a bókot csikarja ki:

— Nem, Szatmárba nem megyek, onnan Petőfi már elhozta a legszebbet, a legjobbat!

Néha szeszélyes, vad és türelmetlen az asszony. Vakmerő a kiszólásaiban és azt mondja:

— Jókai, maga néha olybá tűnik föl, mint valami szende, szőke leány.

És ördögi kacajjal teszi hozzá:

— Miért tűri, hogy Sándor úgy elnyomja?

Ez fáj a «Hétköznapok» írójának. A finom, csillogó női agátkörmök ilyenkor lényének legfinomabb, legrejtettebb, legérzékenyebb gyöngéjét marcangolják. Mert hiába forradalmár valaki, hiába hord karbonári-köpenyt, ha belül egy gyönge szív vergődik.

Annak a másik férfinak odaát barna szeme van, barna, mint az alföld viharos napon. Villámokat tud szórni, amelyek megreszkettetik a hatalmasokat, trónok inognak a pillantásaitól.

Mi ez az ember? ... ez a garabonciás?

Egy Danton, akibe Robespierre lelke költözött?

Ó, ha Danton ily szép verseket tudott volna írni! ...

És Jókai újra és újra érzi, hogy az *igazi* forradalmár odaát járkál szobájában, amelynek falai-

ről Danton, Robespierre, Marat néznek le... Ezek a falról már mind beköltöztek a szívébe...

Ezernyolcszáznegyvennyolc az ő esztendeje! Ő a jövő embere! Januárban az olasz forradalom hire érkezett a Pilvax-kávéházba. Februárban a párisi forradalom tört ki, de hire csak március első napjaiban jut el Pestre.

És a Petőfi név szinte napról-napra jobban nyomul be az emberek elméjébe, szivébe. Petőfi az ifjúság vezére. A holnap embere.

Barátságát már a hatalmasok is keresik. Megkérdik tőle, mit óhajt az ifjúság, amely a Rákosmezőn a francia forradalmi lakomák mintájára gyűlést akar tartani. És a «nagy» Klauzál Gábor, a tekintélyes politikus fölajánlja a «kis» Petőfinek az Ellenzéki Kör helyiségeit, hogy ott tartsák meg az ülésüket. Már az óvatos, nem könnyen barátkozó Klauzál is bekerült Petőfi utcájába?

És Jókai kinéz az ablakon:

— Mi lesz ennek a vége?

Egy pillanatra eszébe jut a révkomáromi ház, ahol egy öreg asszony még mindig aggodalommal gondol arra, miért nem lett a fiából komáromi fiskális? Talán lelkiismeretfurdalást érez, hogy útjába állt fia szerelmének, mert talán Etelka le tudta volna kötni Móricot Komáromba és most szép, jól menő ügyvédi irodája volna a Rozália-téren, ahol az apjáé volt?

A másik embernek is él az anyja, sőt ott van a szomszéd szobák valamelyikében. A derék, öreg, jó kocsmárosné, a «legszeretettebb anya» eljött, hogy megnézze menyét, de még inkább, hogy megtudja, nem esett-e valami baja az ő Sándor fiának.

Mily jó az oroszlánszivű forradalmároknak, ha tudják, hogy ott van közelükben az a lény, akinek

emlőin nőttek nagyra és aki tűzön-vízen keresztül is szeretni fogja őket.

Az az ember odaát a lantja csodahúrjain a legszebb himnuszokat zengi a szerető feleségről, a hű barátról és az édesanya szeretetéről.

Nem túlságosan sok ez a hármas boldogság? A bosszus istenek nem készítik-e máris mennyköveiket? A sorsot kihívó emberre nem vár-e büntetés?

Lépések közelednek Jókai ajtaja felé. Kopogás; erélyes de barátságos.

Petőfi lép be.

Alacsony alakja most mintha sugárözönben volna, mintha behozta volna magával a márciusi tavaszt és nőne, nőne... Különös az arca, különös a szeme... Valami történt...

Petőfi megáll Jókai előtt:

— Amit én irántad érzek — mondja —, az igazság szerint nem is barátság, nem is testvéri szeretet, vagy tán e kettőnek keveréke, vagy talán mindkettőnél több... Valami le nem írható és tagadhatatlan, hogy a világon senki iránt sem éreztem azt, egyedül irántad...

Jókai csak a kezét nyujtja. A különös szavakra, amelyeket soha nem hallott hangon mondott Petőfi, nem lehetett más válasz, mint erőteljes baráti kézszorítás.

— Számítok barátságodra — mondja Petőfi oly hangon, amelynek jelentőségteljességét érezni lehet. Hangja egyszerre suttogóvá lesz. — Neked mondom meg először a hírt, amelyet megbízható embertől kaptam. Odakinn (és kimutat az ablakon) még senki se tudja...

Alakja most fölmagasztosul, szinte emberfölötti fény önti el arcát, már nem tud suttogni és szinte hörögve, rekedten, örömittasan kiáltja Jókai szemébe:

— *Bécsben kitört a forradalom!*

VI.

A kokárda.

A dohányuteai lakás kandallóján az alabástrom oszlopokon álló óra esti hatot mutat. A naptár — szerdai nap lévén — egyszerű fekete betükkel jelzi, hogy 1848 március 15-ike van.

A kandalló közelében polgári ízlésű zöld ripszdíván, fehér porcellánfejű kárpitszegekkel kiverve. Ezen ül zilált fürtökkel, kihajtott gallérral, csupasz nyakkal, sáros csizmában egy huszonötéves fiatalember. Mellette zsámolyon, alacsonyabban egy fiatal nő kuporog, aki szenvedélyes, barna szemét egy pillanatra se veszi le a fiatal férfiről.

A díván másik szögletében egy huszonhároméves ifjú ül és elgondolkozva nézi az előbbi párt.

Ők hárman a mai nap hősei.

Holnap az egész ország visszhangozni fog nevüktől. Kárpátoktól az Adriáig fölcsillogó szemekkel, erélyt kifejező, ökölbe szorult kezekkel, vagy még túlóvatos, gyáva reménykedéssel, vagy gondolkodó, hitetlen kicsinyléssel fogják emlegetni «szent neveiket».

... Kinn az utca csendes. A zápor hazakergette a forradalmárokat és az ámuló népet is. Oly mély, oly iszonyatos a csönd, mint ha a jövő méhe most foganna ...

Diadalt fog szülni, vagy elvetélt kudarc, halál lesz a vége?

Ki tudná most még megmondani?

Ez a két halálosan fáradt fiatalember? Egész éjjel nem aludtak és egész nap talpon voltak.

A nő? Aki mint a szabadság valami új nemtője rövid hajat hord és ajkai közt cigaretta füstölög?

Most megreszketnek az ablakok és messziről valami tompa moraj hallatszik...

— Mi ez?... Ágyudörgés?

— Eh... csak érzékeink játszanak velünk!...

— Csak a gyáva fél!...

— Diadal vagy halál... most már késő tünődni rajta, Móric... Elindultunk a nagy úton. Vissza nem lehet... Csak te szeress engem, Júlia!

És a nő erősen, erélyesen megszorítja a férfia kezét. Oly szelídek és oly veszélytelenek most, mint enyelgő oroszlánpár.

És a harmadik?...

Fölolvasta a Tizenkét Pontot. Az ő szava indította el a lavinát. Őt fogják a legelsőnek fölakasztani...

A Mór megtette kötelességét... és most itt ül... Még csak egy nője sincs, aki azt mondaná: «Hős voltál... szép voltál... tetszettél nekem... Remélem, értem tetted?...»

Az életét egy semmiségért vetette kockára...

...A szabadságért!!...

...Van-e szabadság?

Keserűen fölkacag.

Karbonári-köpenyben, kürtőkalappal a fején, a kalap mellett forradalmi piros tollal, jurátuskarddal az oldalán, csizmában Jókai Mór most nekivág a Síp-utcának. Szembe fuj a szél, esőt kerget szemébe.

A Nemzeti Színház csak egy ugrás. Az üvegeresze alá menekül. Ott legalább meggondolhatja, mit tegyen. Nem volna-e jobb hazamenni? Hiszen már

csaknem huszonnégy óra óta van talpon és egy szemernyit se aludt.

Hét óra van. A nép tódulni kezd a színházba. Ingyen-előadás a nagy nap estéjén. «Bánk bán»-t tűzték ki. Jókai a szinlaphoz megy és olvassa.

. *Gertrudisz . . . Laborfalvy Róza.*

Ez a név győz és Jókai belép a színházba. A nagy Kántorné nagyszerű utódját, a Nemzeti Színház tragikáját, legnagyobb művésznőjét mindig érdemes meghallgatni. És ma este különösen érdekes lesz az alakítása. Hiszen a magyarokat gyűlölő királynét játssza. Hogy fog szembenézni azzal a forradalmi tömeggel, amely az ingyen-előadás hirére ostrommal vette be a szinházat és most nyugtalanul zsibong a bájos kis színház égszínkékkel bélelt páholyaiban, kék-arany cirádái közt? Amióta a színház fönnáll, a fenséges nép először foglalja el az «urak» helyét. És ez a tömeg gyűlöli az «idegeneket», mint ahogy Bánk bán népe gyűlöli Gertrudiszt. A tömeg indulataival szemben győzni fog-e a tiszta, tragikus művészet?

Jókai elfelejtette álmosságát, mikor helyet foglalt a nézőtéren.

A függöny sustorogva szalad föl.

Egressy Gábor áll ott. Sasorrú, szép férfi. Díszmagyarban. A Nemzeti Dal harsan föl ajkáról.

Dördülő taps. Éljen! Üvöltés. A nép oroszlánja most először meri szabadon ereszteni hangját.

Reszketnek a falak.

A függöny le. Újra föl. «Bánk bán» kezdődik.

De az oroszlán még mindig üvölt. Mint aki végre visszanyerte hangját, nem akarja abbahagyni. Mit akar a nép? A «Bánk bán» színészei tétován állnak. A darabot nem lehet megkezdeni.

A tömegből stentori hangok:

— Halljuk Táncsicsot!

De Táncsics nincs sehol. Beleolvadt a József-

város proletár-háztömegébe. A Tömő-utcában lakik? Ki tudja, hol lakik? És a nép hiába követeli a maga hősét.

Az üvöltés egyre szörnyűbb.

A karzaton, ahová Petőfi fölszorult, az ő rikácsoló hangja hallatszik: «Polgártársak!...», de szavait elnyeli a nép harsogó bömbölése.

És egyszerre a színpadon megjelenik egy ifjú... piros toll a cilindere mellett... A Pilvaxból sokan ismerik:

— Jókai! — megy szájról-szájra.

— Halljuk Jókait!

— Halljuk! Halljuk!...

A tömeg üvölt, tapsol. Csak a szabadság istene tudja, mit akar!

És ekkor Gertrudisz, aki könnyekkel szemében nézte eddig a forradalmi zűrzavart, amely miatt szóhoz nem juthatott, letépi kebléről nemzetiszinű kokárdáját és odatűzi az ifjú keblére.

Szép, mélytüzű barna szempillantása mint valami tűzhullám éri az ifjú szelíd, borongó, kék tekintetét és a kokárda úgy tündöklik a mellén, mint valami tüzijáték naprózsája.

A női szem igézete és a kokárda csodát teremtenek: emberfölötti erővel ruházzák föl az ifjút.

Int: beszélni akar.

A haragvó néptenger — mint valami csodára — elsimul.

Hang nem hallatszik. És az ifjú beszélni kezd:

«Polgártársak!

«Ti Táncsics Mihályt akarjátok hallani.

«Rab testvérünket megviselte a hosszú börtön. Családjához tért meg pihenni. Kegyetlenség volna, ha ki kellene őt ragadnunk a boldog viszontlátás és a szabadság első, nagy örömének legboldogabb perceiből.

«Táncsics megszenvedett értetek. Most ti szenvedjetek érte. Mondjatok le kívánságtokról.

«A magyar nép ma megmutatta, mit tud, ha akar. Századok szellemét változtattuk meg huszonnégy óra alatt. És méltóságosan viselkedett a nép, ahogy ehhez a mai nagy naphoz illik. Ne rontsátok meg a mai nap gyönyörű összhangját.

«Mindenki megtette kötelességét. Most mindenki térjen meg pihenni. Nagy munkát végeztünk ma és az Alkotó is megpihent, amikor művével elkészült.»

Ezektől az olajszavaktól a néptengerből síma tó lett.

A tömeg szétoszlott. Az ünnepi ingyen-előadásnak vége.

Az ifjú ott áll a leeresztett függöny mögött a színpadon. Bánk bán, Endre király, Melinda szorongatják kezét hálásan, hogy a viharos estét oly szép összhanggal sikerült befejeznie.

Aztán mindenki siet az öltözőkbe. Lemosni a színpadi festéket. A díszletezők kezdik hordani a színfalakat. Az ifjúról néhány pillanat mulva mindenki megfeledkezik. A színpadon is, mint az életben, gyorsan megy az átalakulás, feledés.

Gertrudisz egy pillanatra megjelenik öltözője ajtajában. Most már nincs királynői diadém a hajában. Nedves ronggyal törli arcáról a festéket, pajkos dalt dúdol hozzá és halkan odaszól közben:

— Jókai!

Az ifjú összerezzen.

Tehát van valaki, aki mégse feledkezett meg róla egészen.

Odasiet Gertrudiszhoz. És az a hang, amely az imént lecsendesítette a haragvó néptengert, most szelíden, félénken szól:

— Nem akartam addig elmenni a színházból,

amíg meg nem köszönöm kegyednek a kokárdát, amelyet keblemre tűzött.

— Ó, ily csekélységért nem jár köszönet — feleli Laborfalvy Róza. — Nagyon szerény jutalom ez a mai nap nagy szabadsághősének!... De hát jöjjön beljebb, ifjú hősöm... Szeretném közelebbről látni...

A tragika csodálni való művészettel bánik hangjával. Páthosztól remeg. Aztán hirtelen halkan turbékol. Vagy pajkosan kacag. Vihartól a suttogásig minden árnyalatra képes.

Művészete zenitjén van. Harmincegyéves.

— Nem zavarom kegyedet? — kérdi kissé félszegen a mai nap hőse.

— A világért se. Legföljebb félre fog fordulni kissé, ha öltöztetőnőm rám adja az ingemet... No, üljön le oda és forduljon hátra... Így ni... Az istenért, ne nézzen vissza!...

A tragika hangja ott trillázik, cirógat az ifjú füle körül.

Oly szende és szőke ez a huszonhároméves ifjú. És oly becsületes. A világért se fordulna hátra. Pedig, érzi, ostobaság is egy kicsit. Minden becsületességben van valami ostobaság.

De minek is nézne hátra? Hiszen szivében ott perzsel az az éjfélszinű női pillantás, mely csodálatosan fölkavarta álmodozó, ifjúi szűzességének tavát.

Ennek a tónak mélyén ott hervad egy bánatos nefelejcs: Asztalos Etelka.

Ettől még mélyebb és áttetszőbb a tó.

Az ifjú nem fordul hátra, de annál jobban érzi a tragikai váll montblanci havát. Mily jó volna ezen a havon lecsillapítania ajka forróságát.

— Mily fiatal ön — mondja a tragika. — Sokkal idősebbnek hittem. Mondja, honnan vette a

«Nepean sziget» mélységeit? Hisz ön még alig tapasztalhatott valamit az életben!

— Kegyed olvasta a «Nepean sziget»-et? — szól az ifjú szerényen és önkéntelenül visszafordítja fejét.

— Nem fordul vissza! — korholja a tragika. — Mindjárt megbüntetem!

Az ifjú csak egy meztelen hátat, vállat, hattyunyakat, fekete hajkoronát látott, de szeme úgy káprázik, mint ha hirtelen az ezeregyéji mámorok ópiumos fátyla lebbent volna föl előtte.

Ó, csodálatos dolog egy színésznő öltözője! Aki még nem ízlelte meg különös, glóriás masztixillatát, nem is tudhatja, mi az!

A tükör alatt festék, nyúlláb, pomádé, ajkpirosító. A hazugság és művészet fegyverei. Vendéghaj és álarc a női képmutatásra emlékeztetnek. De a vendéghaj ledobva, az álarc levetve.

Egy párázó női test finom illatszerek felhőiből igéz, csábít. És e test mögött lelket, szivet sejtünk, amely annál izgatóbb talány, mert hiszen folyton ott bujkál más lelkek, más szivek ábrázolása mögött. És a tragika az élet mélyéből és a saját lelke mélyéből merít.

Milyen mély lehet ez a szív?

Nem közönséges, nem mindennapi: ez bizonyos!

Ha ezt a szivet az ifjú iró odatűzhetné a mai nap diadalmas kokárdája mellé?

Legalább ő is elmondhatná: «Nem értem meg hiába ezt a napot! Dicsőség és szerelem ugyanaznap hullott ölébe! Ó, áldott március! Most már szívesen meghalok érted!...»

Az öltöztetőnő a bűvészek gyorsaságával dolgozik. Sietnie kell. A színpad felől már türelmetlenkedő lépések hallatszanak.

Még egy simítás a kontyon. Az öltöztetőnő most a tragika vállára dobja a kockás wickert, amely oly

jól beborítja melegével a didergő testet. Ez a művelet újabb bódító illatfelhőt kerget az ifjú felé.

— Készen vagyunk! Mehetünk!

A tragika belekarol az ifjúba. Átbotorkálnak a sötét színpadon. Az ifjú érzi egy márványfehér, görög idomú női kar édes terhét, melegét.

A sötét színpad olyan, mint a mai nap, nyugalomra tért rekvizitumaival. Holnap talán újra kezdődik a történelmi színjáték.

Végre kinn vannak az utcán, a színház előtt.

— Ha megengedi, elkísérem — mondja a színésznőnek az ifjú, aki csodálatosan szerény és kissé hallgatag is.

— Ó, szívesen — feleli a tragika. — Hiszen úgyse lakom messze... néhány házzal odább... a Hatvani-utcában.

És elmennek a ház előtt, ahonnan a forradalom első tüzét szétvitték: az orvosi egyetem ott van a Hatvani-utcában, az Újvilág-utca sarkán.

Az ifjú most alkalmat talál, hogy a mai napról beszéljen.

— Ó, én láttam önt — mondja a tragika — a Múzeum lépcsőjén... Oly messze volt tőlem... Pedig szerettem volna magamhoz ölelni, megcsókolni.....

A művésznő kapuja elé érnek éppen. Sötét és elhagyott az utca. Egy lélek se. Mintha soha forradalom nem lett volna a világon. Az eső se kopog. Ünnepies a csönd. A titokzatos holdvilág felhők mögött bujkál, hol elborul, hol kiragyog.

Csodálatos éj.

— És amit akkor kegyed elmulasztott — rebegi holdszűrte hangon az ifjú —, most nem lehetne kipótolni?...

— Mit, édes barátom? — kacag a művésznő.

— Az ölelést és csókot — feleli az ifjú hirtelen

tűzzel. A szavai oly forrók, mintha csókok volnának.

— Biztos, hogy nem látja senki? — kérdi a színésznő és ezer ördög vihog a szavában. — Jaj, ha meglátnak! ...

És görög karjával magához öleli az ifjú herceget és ajka mint valami forró méz és ambróziacsöpp — ezeregyéji pecsét — ömlik el az ifjú száján.

A legjobban szeretné fölkapni erős, tragikai karjába ezt az egész szőke csodát, ezt a tejfölösszájú hőst és nem törődve az élet és a józan ész parancsaival, fölszaladna vele a lépcsőkön és bedobná őt a nyoszolya habvánkosai közé...

De a színésznő «végszó»-ra vár.

Ha az ifjú nem volna huszonhároméves és ábrándoslelkű, már rég kitalálta volna a «végszó»-t, amelyet ez az ifjúságra és zsenialitásra szomjas nő vár tőle.

A színpad királynője megérezte, hogy igazi királyt szorongat keblén.

De az ifjú hős becsületes, mintha most pottyant volna le a holdból.

— Megengedi — rebegi —, hogy tiszteletem tehessem ... holnap ... amikor és ahol kívánja?

A végszó nem helyes, de annál titokzatosabb és ingerlőbb a tragika számára. De mint okos nő, nem árulja el, hogy máris fülig szerelmes ebbe a csupa-lélek emberbe ...

— Kedves Jókai, nem tudhatjuk, holnap mi lesz ... Forradalmi időket élünk ... jöjjön fel ... jöjjön fel ...

Kis szünet.

— Jöjjön fel hozzám ... holnap ... amikor akarja ... amikor ráér ... várom ... a színház úgyis zárva marad ...

A művésznő hatalmas kapukulcsot vesz elő a

Pompadour-retiküljéből. A kulcs csikorog. A kapu nyílik. A tragika csókra nyujtja kezét.

— Pá! Viszontlátásra! — És eltűnik.

A kapu nagy robajjal becsukódik. A tragika után csak kósza illatfelhő marad az utcán. Ez most fölszívódik az ifjú minden pórusába.

Izzó homlokát a kapufélfa kövéhez támasztja. Szédül, mintha ittas lenne. Az álom most tör rá orvul.

Álmodik a kapu alatt.

A nap eseményei pillanatok alatt átrobognak agyán... a Tizenkét Pontot elnyomja gyorsan a Kokárda és az isteni nő ajkának emléke...

Danolászásra riad föl.

Lelkes polgár düllöng el mellette. Szeszpára és költői ige egyszerre ömlik száján:

Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell.

Belekapaszkodik a lámpavasba, amelyet nem mer ereszteni.

Torz látvány.

És Jókai mégis szeretné össze-vissza csókolni ezt a borízű polgártársát, aki német hanglejtéssel, de magyarul énekli a «Szózat»-ot, amely ezen a napon lett egy nemzet imádságává...

VII.

A szerelem bolondja.

A szőke ifjú sokáig jár föl és alá a Hatvani-utcai ház előtt. Fölmenjen-e? A kokárda és minden egyéb, ami utána következett, nem volt-e csak álom? A művésznő bizonyára egyet aludt reá és ma nevetve gondol vissza az egészre. Ó, ha a szerencse eléje hozná Gertrudiszt! Mily egyszerű dolog volna: megszólítaná. Ám az ásító kapun csak közömbös emberek jönnek ki.

De egyszerre csak egy közismert arisztokrata tűnik föl, aki épp ama kapu felé tart, amely előtt az ifjú író szerelmesen ődöng. A nagyúr elegáns, mint Brummel vagy D'Orsay gróf. A kapu előtt tétovázva megáll... aztán bemegy a házba, föl a lépcsőn...

Az ifjú író szive valami csodálatos ösztönnel megdobban. Lázadó szívvel, vad féltékenységgel lopódzik a gróf után. Balsejtelme nem csalta meg. A gróf előtt kinyílik az ajtó, amelynek réztáblájára a tragika neve van bevésve. Egy pillanatra megjelenik az ajtóban a komorna feje. Az ajtó becsukódik a gróf után. Nagy, megdöbbentő csönd van a lépcsőházban. A fiatal író szédülő fejjel, bukdácsoló illuziókkal támolyog le a lépcsőn.

Eltünődik, vajjon a nagyurak mit szólnak a nép tegnapi ítéletéhez? *«Dicsőséges nagyurak! Hát hogy vagytok? Viszket-e úgy egy*

kicsit a nyakatok?» Jókai nem tudja, hogy a zászlósurak és főnemesek komoly tanácskozásba vannak merülve Dorottya-utcai kaszinójukban. Csaknem egészen üresek a kártyatermek. Kipirult arcú ifjú mágnások lelkesen magyarázzák, hogy a néppel kell menni, amely ki akarja vívni az ország függetlenségét. Rámutatnak a nemrég lezajlott lengyel forradalom tanulságára: a főnemesek cserbenhagyták a népet, amely ezután az arisztokraták ellen fordult. Meg kell előzni az 1792. év eseményeit! ... E csöndes tanácskozásoknak eredménye, hogy a szabadságharcban ifjú főurak is küzdenek... Ha Jókai ezt tudná, már sejtené, hogy az a láng, amelyet úgyszólván néhány kávéházi gyujtóval szítottak föl, lassanként az egész nemzet lobogásává fog erősödni...

Ki az utcára! El a Múzeum elé! Ott a lépcsők alatt újra meg újra emberek gyülekeznek, mintha csodára várnának. Mily jó föllépni a kőemelvényre és Robespierreként mennydörögni a nagyurak ellen és forradalomra lelkesíteni, míg az ember szívében egy láthatatlanul kicsi, de iszonyú féreg foga rág...

A művésznő lakásán pedig nem történt semmi különös. A karcsú és rokonszenves gróf csak néhány fontos szóra jött föl.

— A kaszinóból jövök... nyugtalanító hireket hallottam... Lehet, hogy borzalmas napokra fogunk ébredni... Nem akarom, hogy szükséget szenvedjen az eljövendő napokban... Már intézkedtem...

A művésznő csak hálás kézszorítással tud felelni, de nagy, sötét szeme beszél helyette és ez a szem tele van hálás, igaz könnyel...

A gróf távozik...

Az ifjú forradalmár már lefelé megy a múzeumi

lépcsőkön. Most, hogy kiöntötte minden haragját, megint a szive szólal meg, amelyet nem tud lecsitítani. Belátja, hogy féltékenysége: agyrém volt. Mondta-e a művésznő egy szóval is, hogy szereti? Nem. Talán nem is tud arról a különös lelki folyamatról, amely egy huszonhároméves fiatalember szivében végbement. Valami ellenállhatatlan erő a tragika kapuja elé vonzza.

Jókai most már megembereli magát és határozott lépésekkel megy föl Laborfalvy Rózához.

Mosolygó arcú komorna fogadja. Bevezeti a szalónba.

Diadalmasan süt be a márciusi nap és megaranyozza a selyemszövetű bútorokat, csipkefüggönyöket és azt a sok kedves csecsebecsét, amit csak egy ízléses asszony tud úgy fölhalmozni, hogy az ember az Ezeregyéj pompájában hiszi magát. Egy papagáj rézkalitban. Hosszúkás üvegszekrényben remekmívű, ezüst domborművel ékes lovaglóostor ezzel a fölírással: «A legtüneményesebb lovarnőnek.» Valami verseny díja.

És abban a sötét pongyolában, amely kiemeli válla vakító fehérségét, karja gömbölyűségét, arcának királynői szépségét, hajának hollófeketeségét és szemének mélytüzű, csodálatos ragyogását, végre megjelenik maga a művésznő.

— Vártam — mondja egyszerűen, azon a melegen, dallamosan csengő hangon, amely nem hagy több kétséget a szívben. Az ifjú szive még lázadozik, próbál féltékenykedni és kérdi:

— Nem ismeri X grófot?

— Már hogyne ismerném! Nagyon kedves barátom. Ma is meglátogatott.

Ez az őszinteség minden gyanút leszerel. Egy művésznő nem Asztalos Etelka, akit üvegbúra alatt őriznek, hanem független nő, egy külön gazdag lelkivilág. Joga van rá, hogy vendégül láthassa a

szellem, a születés és vagyon bármely arisztokratáját. Nevetséges volna, ha nyárspolgári mértékkel mérnők viselkedését.

A művésznő a nők sajátságos ösztönével megérzi, mi bántja az ifjút.

— A rágalmazó nyelvek nem hagynak engem békén — mondja őszinte kifakadással. — Az emberek azt hiszik, hogy ha egy nő a színpadon szerepel, joguk van rá, hogy magánélete minden részletét hazug módon a világ elé tárják. Rámfogták, hogy szerecsen inasokat, exotikus állatokat, majmokat, papagájokat tartok, hogy lovas amazonként a leglehetetlenebb kalandokat keresem. Mindebből mennyi igaz? Ez a papagáj és ez az ezüstnyelű lovaglóostor, amelyet az egyetlen díjlovagláson nyertem, amin résztvettem...

Mosolyog.

— Azt hiszem, a csúnya és tehetségtelen nők irígysége az, amely tombol ellenem. Látják, hogy szép vagyok. Látják, hogy a színpadról a könynyekig meghatom, vagy a költészet mennyországába viszem föl a közönséget, látják az utcán, hogy a legelőkelőbb gavallérok udvarolnak nekem. A tehetetlen irígység szólal meg bennük. Az erkölcs nevében ítélkeznek fölöttem, az ő erkölcsük nevében, amelyre senki se kíváncsi és amely után senki se nyujtja ki mohó vággyal a kezét...

Mily csodálatos, új világ ez, amelyet ez a nagyszellemű, pompázó szépségű nő az ifjú író elé tár!

— De az emberek nem tudják, hogy ebből a hamis fényből, ami Laborfalvy Rózát körülveszi, mennyi igaz! — folytatja a művésznő. — A királynői korona, amelyet viselek, színpadi gyémántokkal van kirakva. Gertrudisz királynő otthon maga stoppolja a harisnyáját, maga áll neki gyakran a lakás kitakarításának, a főzésnek... Néha úgy tanulom szerepemet, hogy közben kávét da-

rálok. És nem vagyok-e egész nap robotban? Délelőtt mindig próba, délután szereptanulás, gyakorlás, este a színház. Hát mikor érek én rá, hogy más életet is éljek, mint amit a színpad engedélyez nekem?

És hogy nagyobb nyomatékot adjon szavainak, a munka-asztalkája fiókjából egy csomó számlát vesz elő.

— Nézze, kifizetetlen számlák! El vagyok adósodva!... Ami keresetem van, azt a saját testi robotommal és idegeim vég nélkül való megfeszítésével keresem... Most már tisztán láthatja!

És keserűen hozzáteszi némi szünet után:

— Azok a könnyűvérű kis segédszínésznők, akiket sohase lehet a színpadon látni vagy csak egy percre, élvezik tulajdonkép a mi pályánk sikereit: ők fürödnek ékszerekben, pezsgőkben és néha még előnyösen férjhez is mennek valamely nábobhoz vagy arisztokratához... Az igazi művészet kolduskenyérrel fizet.

Az ifjú író ámult-bámult. Hát még ha tudta volna, hogy Laborfalvy Róza igazat mond.

A szoba enyhe melege, parfőmje, a női szépségből önkéntelenül kiáradó érzéki áramok mintegy elzsibbasztották az ifjú költőt.

És a művésznő most hirtelen rátámadt a kérdéssel:

— Volt-e már szerelmes?

— Engedje meg — felelte az ifjú író —, hogy erre a kérdésre Petőfi barátom egyik verssorával feleljek: «Költői ábránd volt, mit eddig érezék...»

— Ó, és most?...

— Ön az első nő, aki mintegy testi és lelki húrjaimat egyszerre hozza rezgésbe, úgyhogy nem tudom, hol végződik az egyik, hol kezdődik a másik...

— Higyjek-e önnek? ... vagy bókját tegyem el emlékeim legszebb préselt virágai közé?

— Olyan napokat élünk, amikor minden bóknak és hazugságnak lomtárba kell hullnia — szól Jókai. — Ma, úgy érzem, minden szó fontos, amit kimondunk. És én, annak tudatában, hogy talán életemről dönt e néhány mondat, kimondom: szeretem önt, ahogy még nőt nem szerettem és nem is fogok szeretni...

— Vigyázzon, barátom, a jövő... arról nem tudhatunk semmit!

— Az én jövőm az ön kezében van — mondta az ifjú író. — Az ön keze által leszek boldog vagy az ön keze által veszek el.

A tragika most az üvegszekrényhez ment, amelyből kivette a lovaglóostort és átnyujtotta az írónak:

— Vegye kezébe biztosan, fogja meg erősen. Mert én azt mondom önnek, amit a görög rabszolganők mondtak patrónusuknak: «Uram, verj meg ezzel a korbáccsal, vagy simogass meg, ahogy neked tetszik!» ... Megvallom önnek, az első pillanattól fogva, amikor önnel találkozám, az az érzésem volt, hogy valami rendkívüli fog történni velem. Az ember ezt megérzi előre... Mi, színésznők, babonásak vagyunk és a komornám nagyszerű kártyavetőnő. Tegnap éjjel is vetett nekem és folyton ez jött ki: «vőlegény...»

Jókai eldobta az ostort egy székre:

— Nem rabszolgát akarok én... hanem élettársat... Legyen olyan erős, mint én... Eljövendő nagy napok elé nézünk... és minden férfinak szüksége lesz... nem egy gyönge nőre, hanem... küzdő bajtársra...

— Lesz, ami lesz — mondta Róza. — Én önnek ezt a kezet nyujtom... Leszek a barátnője, ha akarja, leszek az élettársa, ha kívánja... Nem kér-

dem, hogyan ... Ön ne kérdezze, miért ... A kártya igazat mondott és én se tudok hazudni: szeretem önt az első pillanattól fogva, amikor ott a színpadon megjelent ...

Jókai feje lehanyatlott a kézre, amelyet neki nyujtottak. A falon ezüstkoszoruk, babérkoszoruk voltak, egy tüneményes művészi pályafutás diadalmi trofeuma. Az ország legnagyobb művésznője szinte minden feltétel nélkül odaadta kezét egy fiatal, jóformán még névtelen írónak ...

Petőfi idegesen csapta bele lúdtollát a tintatartóba, úgyhogy pecsétes lett tőle az asztal.

— Eh, ez így nem megy tovább, barátom! Újabb időben csupa titkolózás és bizalmatlanság vagy velem szemben. Jól tudod, szeretlek, mint egy barátomat és ezt a szót még nem mondtam soha könnyen senkinek! De úgy érzem, te megváltoztál irányomban ...

— Vagy épp ellenkezőleg: te velem szemben! — felelte Jókai.

— Marcikám, ezt ne mondd! Én örök baráti frigyet kötöttem veled és ezt megpecsételte március nagy napja. Nem engedem meg, hogy a mi szent barátságunk közömbösségbe fulladjon vagy elrothadjon. Őszinteséggel tartozunk egymásnak. Jobb most, mint később.

— Beszéljünk tehát őszintén — szólt Jókai. — Mi panaszod van ellenem?

— Amióta nevemet mint társszerkesztőt föltevéd lapodra, azóta úton-útfélen azt hirdeted, hogy az «Életképek» hanyatlásának én vagyok az oka! Igaz, hogy ezt csak négyszemközt árulod el néhány pajtásodnak, de ezek sietve visszamondják nekem.

— Tehát kávéházi mendemondára hallgatsz? — szólt Jókai.

— Valami igaz mégis lehet a dologban, mert sokfelől visszamondták nekem, hogy túlságosan vad, forradalmi hangúnak tartod költeményeimet, amelyek inkább visszariasztják, semmint vonzzák az olvasókat.

— Különös ember vagy te, Sándor! — szólt Jókai. — egyik kezedben a bűvös pálca, amellyel minden szivet meghódítasz, de a másik kezedben tőr van, amellyel néha olyan embert is leszúrsz, aki szeretettel, bizalommal közeledik feléd. Hiába, nem tehetsz róla, így vagy alkotva.

— De igazságtalan sohase vagyok — szólt Petőfi. — Nem engedhetem meg, hogy a «szabadság, egyenlőség, testvériség» eszméi kufárok kezére kerüljenek. Ezekkel az eszmékkel újabb időben üzérkedés folyik. Azok ma a leghangosabb forradalmárok, akik állások és jövedelmek felé törtetnek. Néha tehát közéjük kell csördítenünk, hogy a végén ne mutassanak ránk ujjal az emberek: e sült bolondok mások számára kaparták ki a gesztenyét...

— Vörösmartyt is közéjük sorozod? — kérdezte Jókai.

— Jó, hogy ezt a nevet említed! — szólt Petőfi. — Én úgy tiszteltem eddig ezt az embert, mint apámat, vagy talán még jobban. Soha életemben még oly szörnyű csalódás nem ért, mint mikor Vörösmarty a német vezényszó mellett szavazott... Kábultan jártam az utcákon, beleütköztem emberekbe.

— Megérdemelte-e valóban Vörösmarty, hogy annyira pálcát törj fölötte?

— Az országot kívül-belül ellenség fenyegeti. Bécs titokban a rácokat ingerli föl ellenünk. És ekkor a «Szózat» költője kétértelmű barátságos arcot mutat Bécs felé, mert hiszen nem lehet tudni... Hát az ember ilyen?

— Igazságtalan, helyesebben: szertelen vagy! — szólt Jókai. — Elfelejted, hogy Vörösmarty nem huszonötéves, mint te, hanem homlokát a bölcseség ezüstje koszoruzza. Talán a hazáért való aggódás késztette arra, hogy úgy szavazzon, ahogy szavazott... Még ha tévedett is, nem tartom rosszhiszeműnek...

— Marcikám, a te szemednek mindenesetre van egy nagy hibája. Te azt hiszed, hogy minden ember olyan, mint te. Ha valaki téved, ha hibákat követ el, ennek mentséget vagy magyarázatát mindig megtalálja a te gyönge, jó szived. *Tout comprendre, c'est tout pardonner,** ahogy a francia mondja. De ha így van, akkor nincsenek gazemberek. És ha nincsenek gazemberek, akkor mit keres e földön a jóság, a becsületesség?...

— Ó, te nagyon jól tudod, hogy a világon semmi se fenékig igaz. Az emberi jóság, az emberi becsületesség... véges, bizonytalan valami, mint maga az ember.... Ne ítéljünk tehát mások fölött, amikor végeredményben saját magunkkal sem vagyunk tisztában...

— Mindig mondtam — szólt Petőfi —, hogy te Orfeusz vagy, aki szelídségével még a vadállatokat is kezes báránnyá tudná változtatni. De én meg tudom különböztetni a farkast a báránytól, a konkolyt a búzától, a rosszat a jótól. Ha nem így volna, eltörném tollamat és nem küzdenék tovább olyan «bizonytalan, véges» eszmékért, mint: *szabadság, egyenlőség, testvériség!*

A két ember egymásra nézett. Talán most értették meg egymást először: megértették, hogy nincs két ember, aki teljesen egyenlő volna. Tehát barátságuk alapja talán épp az az ellentét, ami köz-

* Aki mindent megért, mindent megbocsát.

tük van és amit szavakkal alig is lehet megmagyarázni.

Petőfi, hogy az elméleti vitának véget vessen — amelyet úgyse tudtak volna dűlőre vinni —, elővette egy kéziratát és szólt:

— Ezt a verset írtam Vörösmartyról... Olvasd el!

Jókai átvette az írást, elolvasta, elgondolkodott és még sokáig égette lelkét a refrén:

Nem én téptem le homlokodról,
Magad tépted le a babért.

Összehajtogatta a papirost, visszaadta Petőfinek és nyugodtan szólt:

— Ez a költemény sohase fog megjelenni az «Életképek»-ben!

— És miért nem? — csattant föl Petőfi hangja.

— Mert nem engedhetem meg, saját érdekedben, hogy hálátlanságot kövess el!

— Énvelem ne törődj! Egyéb okod nincs?

— De van! — felelte Jókai. — Ha ez a költemény megjelenik az «Életképek»-ben, elmarad az előfizetők fele. Ne felejtsd el, hogy ebben az országban több a Vörösmarty tisztelője, mint Petőfié.

— Majd megválik! — felelte Petőfi.

— A mai válságos körülmények közt nem tehetem ki a lapot ilyen erőszakos kísérletnek! Jól tudod, hogy előfizetőink szemlátomást fogynak, a lap adósságokkal küzd... ez a költemény megáshatja sírját...

— Tehát mégis kibujik a szög a zsákból! — szólt indulatosan Petőfi. — Eszerint én vagyok az oka az «Életképek» hanyatlásának!

— Sándor!... Sem a szemedbe, sem a hátad mögött nem vádoltalak! Az előfizetők fogynak,

mert mind kevesebb pénzük van az embereknek... Bizonytalan a helyzet... Ki tudja, nem kell-e maholnap az írótollat karddal fölcserélnünk!... És ebben a bizonytalanságban óvatosság, körültekintés a szerkesztők feladata, mert különben maholnap a lapot csak mi ketten fogjuk olvasni...

— Igazad van és én ezennel lemondok szerkesztői állásomról — felelte Petőfi. — Csináld a lapot tovább egymagad!

— Tehát cserben akarsz hagyni?

— Te akarsz engem cserbenhagyni! — szólt Petőfi. — Az én harcom még nincs befejezve és találok majd helyet, ahol tovább harcolhatok...

Jókai föl-alá járt a szobában, nem szólt egy szót sem néhány percig, végre megállt Petőfi előtt.

— Mondd, mi értelme van annak, hogy mi így marcangoljuk egymást? Meghallgattam heves kifakadásaidat. Nekem sokkal több panaszra lett volna okom, de...

— Ugyan miféle panaszra lehet okod? — vágott Jókai szavába Petőfi.

— Ha igaz, amit nekem mondtak, nagyot vétettél a mi «szent» barátságunk ellen...

— Én? Hogyan? Mikor? — kérdezte tiltakozón Petőfi.

— Nagyon tiszteletlenül nyilatkoztál egy hölgyről, akiről jól tudod, hogy nem közömbös reám nézve...

— Kiről?

— Laborfalvy Rózáról.

Petőfi csodálkozva nézett Jókai arcába.

— Ezt komolyan mondod?

— A legkomolyabban.

— Hát én — felelte Petőfi —, amennyi időre csak visszaemlékezni tudok, soha tiszteletlenül nem nyilatkoztam semmiféle hölgyről. Legkevésbé

Laborfalvy Rózáról. Egyszerűen nem értem, mivel és miért vádolsz?...

— Nagyon örülök, Sándor, hogy ezt mondod... Én nem hittem el... de annyian erősítették, hogy te a Pilvax-kávéházban gúnyos megjegyzésekkel illetted az említett hölgyet és vele kapcsolatban engem is...

— Különös!... Úgylátszik, rágalmazó nyelvek azon mesterkednek, hogy mi egymással összekülönbözzünk — fakadt ki Petőfi. — De mi a céljuk?

— Sok az ellenségünk, irígyünk, Sándor — felelte Jókai.

— Valószinűleg... De egy megjegyzésed szöget ütött a fejembe... Ha jól értettem, azt mondtad, hogy Laborfalvy Róza nem közömbös reád nézve... Ezt most hallom először!

— Én pedig azt hittem, hogy tudod — felelte zavartan Jókai.

— Hát honnan tudtam volna?... Hiszen egy idő óta úgy titkolódzol előttem! Rejtélyes eltünéseid, szokatlan elmaradásaid... Ó, csak most értem!... Tehát nő van a dologban!

És Petőfi halkan fölnevetett.

— Nevetségesnek találsz? — kérdezte aggódva Jókai.

— Eh, dehogy! Hiszen nem rajtad mulatok, hanem a saját bolondságomat nevetem ki... Hóbort, rögeszme volt, megvallom, most már te is kinevethetsz érte...

— Nem tudom, miért — felelte Jókai.

— Badarság, ne beszéljünk többet róla!

— De csak beszéljünk — szólt Jókai —, ha kíváncsivá tettél... Most én kérlek, légy őszinte hozzám!

— Jó... Hát lásd, mily őszinte vagyok hozzád!... Én, barátom... meggyanusítottalak. Ez azon a napon volt, amikor a kapukulcsot feleségem

titkos beleegyezésével magaddal vitted, úgyhogy én be voltam zárva a lakásba... Ki sem mehettem, pedig egész éjszaka oly nyugtalan volt az utca...

— Petőfi bezárva, mint oroszlán a ketrecébe!... Ezt nem tettem helyesen, megvallom... ezt kétszer is meg kellett volna gondolnom! — szólt Jókai.

— És én csakugyan, mint bezárt fenevad járkáltam föl-alá ketrecemben és megbocsáss! azzal gyanusítottalak meg, hogy valami összeesküvést forralsz ellenem..., Nem, nem a feleségem ellen támadt gyanum. Hiszen tudod, mennyire szeretem Júliát és benne való hitemet nem ingathatja meg semmi... Hanem akkor egy pillanatig azt hittem, hogy tebenned menyétet fogadtam a házamba... alattomos rablót, aki titokban férji becsületemre tör... Most tehát nevess ki! Örülök, hogy ettől a hóborttól megszabadultam... Keblemre, pajtás! És legyünk újra a régi jó barátok!...

— Ó, tehát ez rágott sziveden? — szólt Jókai. — Most már mindent értek! És soha egy árva szóval nem árultad el, mit gondolsz titokban felőlem?

— Bocsáss meg!... Bolondság volt. A legbecsületesebb szív és a legtisztább elme is megbotlik néha... töredelmes vallomásom legyen bizonyítéka annak, mennyire szeretlek és bízom benned...

— Ezt annál könnyebben elhiszem, mert én is szeretlek és bízom benned — felelte Jókai. — Hanem abból, amit mondtál, mégis valami tanulságot kell leszűrnöm. Rosszul tevém, hogy hozzátok költöztem!

— Ilyet ne mondj, Marci! — szólt Petőfi egyszerre azon a vidám, diákos hangon, amely szeretetét árulta el. — Bezárlak a szobádba és addig ki nem engedlek, míg reverzálist nem adsz, hogy tovább is nálam fogsz lakni...

— Nem, Sándor, amit most mondok, nagyon és

régóta át van gondolva. Nem maradhatok nálad... Te fészekrakó voltál ebben a lakásban és énnekem is arra kell gondolnom, hogy maholnap nekem is legyen saját fészkem...

— Hogy a fészkes fenébe, még mit nem! Hogy te elmenj innen? Abból, Marcikám, nem eszel... Júlia süt neked kapros túrósrétest és addig tömi beléd, amíg olyan nehéz nem leszel, hogy el se tudsz menni...

Petőfi meghallotta, hogy a szomszédban Júlia motoszkál. Kinyitotta az ajtót és kiszólt:

— Gyere csak, Juliskám!... Hallgasd meg, mit mormog itt ez a Marci... El akar menni tőlünk!...

Júlia belépett a szobába.

Szép volt, könnyedén kacér és titokzatos, mint mindig.

— Ha Marci el akar menni, ne tartóztasd — mondta Júlia, aki férfiszivekben jobban tudott olvasni, mint férje. — Mindenki oda menjen, ahová szive húzza. A szeretetet nem lehet erőltetni.

Petőfi Júliára nézett, aztán Jókaira. Nem értette meg az egész jelenetet.

Petőfi fürkészte mindkettő tekintetét:

— Úgy látom, ti már megtárgyaltátok ezt a kérdést egymással!... A hátam mögött!...

Jókai ráemelte Petőfire világoskék, szinte gyermeki tekintetét és szólt:

— Nőd bölcsebb, mint te, vagy legalább is többet tud... Én itt hagylak most négyszemközt titeket... Júlia majd fölnyitja szemedet.

Jókai most szép csöndesen és nyugodtan kiment Petőfi szobájából.

Sándor és Júlia négyszemközt maradtak.

— Mi baja van ennek a Marcinak? — kérdezte Sándor és összekulcsolta karját.

— Hát nem mondta meg neked? — szólt Júlia.

— Mi baja lehet egy fiatalembernek, aki huszonhároméves? ... Szerelmes. Ez a baja Marcinak ...

— Laborfalvy Rózába?

— Amint látom, mégis tudod!

— Jó, jó — szólt Petőfi. — Én is voltam szerelmes színésznőbe, de ilyesmi hamar elmúlik, mint gyermeknél a bárányhimlő és fiatal leánynál a tavaszi szeplő ... De ezért még nem kell elhagynia minket!

— Jókai abba a házba fog költözködni, amelyben Laborfalvy Róza lakik.

— Ah! ... hát már ennyire vannak?

— Ennyire! ... Hiszen Marci el akarja feleségül venni a művésznőt.

— Kit? — kérdezte csodálkozva Petőfi.

— Ej, hát mondtam: Laborfalvy Rózát!

— Tréfálsz?

— Kérdezd meg tőle magától!

— Hóbortos fiu ez a Marci! — kiáltotta Petőfi és hátán összekulcsolt kezekkel kezdett föl és alá járni a szobában. Végre megállt Júlia előtt és mintha néma gondolatfűzését most hangosan folytatná, szólt:

— Egy okkal több, hogy Jókait ne engedjük el!

— Nem gyermek, hogy bezárjuk! — felelte Júlia.

— De gyámoltalan! És ha magára hagyják, bolondságokat követ el. Megfogadtam Komáromban az édesanyjának, hogy vigyázni fogok fiára ... Baráti kötelességem, hogy Marcit ettől a házasságtól megóvjam!

— Nem állhatsz útjába! — szólt Júlia. — Különben se használna semmi erőszak, ha a szive egyszer ott van Laborfalvy Rózánál ...

— Nem, Júlia, nincs igazad ... Ha én azt látom, hogy legjobb barátom vízbe akar ugrani, nem

mondhatom azt: üsse kő! Az igazi barátság a veszély óráiban mutatkozik meg.

— Hát mit akarsz tenni?

— Írok az édesanyjának — felelte Sándor. — Megírom, mily veszedelemben forog a fia. Gyors paraszt elviszi levelemet Komáromba...

Sándornál a tett gyorsan követte a szót. Már ott is ült íróasztalánál és hevenyészve, gyorsan megírta a levelet. A kor szokása szerint összehajtogatta, piros pecsétviasszal látta el és kívül ráírta a címet. A következő pillanatban már el akart rohanni.

— Sándor, gondold meg! — állt eléje Júlia.

— Nincs idő a meggondolásra! Akinek a feje az oroszlán torkában van, az életveszélyben forog... ilyenkor drága minden perc!

És már kinn is volt az ajtón.

Júlia sokáig állt az ablakban és gondolkodott.

Újabb időben már csak gyönge kísérleteket tett, hogy eltérítse vakmerő útjából azt az embert, aki a meteor világosságával és erejével akart átrohanni az élet szövevényes liánjain.

Júlia reszketett Sándorért. Hiszen szerette és szerelmes szivével megérezte útjának végzetességét. Látta, hogy Sándor mint haragítja magára az egész világot kérlelhetetlen és gyakran megfoghatatlan egyenességével. Valami belső, ellenállhatatlan erő lökte mind előbbre ezt az embert azon az úton, amelyet mindenki más elkerült és amely még a forradalmi indulatok és túlzások közt is túlzónak, emberfölöttinek, titokzatosnak tünt föl.

— Kifürkészhetetlen a lángész útja — mondta magában Júlia és a «lángész» szót inkább rémülten, mint diadalmasan gondolta el. Aztán egy másik szót keresett, amelyet meg is talált Petőfi költeményeiben: *Az Apostol*... És amikor eszébe jutott, mily sors vár az apostolra, úgy érezte, mint ha már hallaná a vérpad ácsolását...

Kopogás hangzott az ajtón.
Jókai volt.

— Miért szaladt el Sándor? — kérdezte.

— Levelet írt és elrohant vele — felelte Júlia.

— Kinek írt levelet?

— Az ön édesanyjának... — felelte Júlia habozás nélkül.

— Szörnyűség! — kiáltott fel Jókai.

— Nem tudtam visszatartani! — szólt Júlia és könnybelábadt a szeme. — Ne haragudjék rá, Marci!... Hiszen tudja, Sándor milyen!... Szereti önt... talán jobban, mint engem... És épp ezért...

— Őrültség, amit tett! — fakadt ki Jókai. — Az eszébe se jutott, hogy ha levele édesanyám kezébe jut, anélkül hogy előkészítették volna rá, a beteges és idős asszony szive meg is szakadhat!

— Sándor néha olyan meggondolatlan! Adja Isten, hogy a levél nagyobb kárt ne tegyen!...

És Júlia mintegy imára kulcsolta össze kezét.

— De hát miért tette? — szólt Jókai. — Mit vétettem, hogy ezt megérdemeltem tőle?

Kérdőleg nézett Júliára.

Júlia nem tudta, mit feleljen.

— Júlia, ön nő és meg fog engem érteni. A szivem még sohasem szeretett. Most gyúlt először olyan lángra, amely mintegy fölégette bensőmet és tüze kiolvasztotta a szerelem színaranyát a salakból. Az a nő, akit én magamnak eljegyeztem, jobbá és okosabbá tett engem, mint amilyen azelőtt voltam, amikor a szerelem érzését még nem ismertem... Én ezért a nőért meg tudnék halni egyetlen szó és panasz nélkül... És Petőfi, a legjobb barátom nem tudja, nem akarja ezt megérteni!...

— Pedig szereti önt! — felelte Júlia.

— És a világ legszebb szerelmes verseit írja!

Kellene, hogy megértse a más szerelmét is, ne csak a magáét! ...

Júlia lesütötte a szemét és hallgatott.

— Bocsásson meg, Júlia, ha szavaimmal fölzaklattam. Ön is igazat fog adni nekem, hogy ily emberrel, mint Sándor, nem tudok tovább egy födél alatt lakni.

Júlia makacsul hallgatott.

— Ha Sándor megjön, legyen szíves, értesítsen engem, Júlia ...

Jókai visszament szobájába.

Júlia az ablakhoz ment, halkan dobolni kezdett az üvegen és szólt magában:

— A másik bolond ... A szerelem bolondja!

VIII.

Mindenki ellen.

Ezernyolcszáznegyvennyolc augusztusának egy forró napján kocsi állt meg egy csöndes budai utcán, Csapliczky Lilla nevelőintézete előtt. A kocsiból egy fiatal, magas, nyulánk szőke férfi szállt ki és egy hölgy, akinek arcvonásai némi családi hasonlatosságot mutattak a fiatal férfiéval.

— Mi dolgod van itt, Eszter? — kérdezte az ifjú férfi.

— Egy ismerősöm leánya van ebben a nevelőintézetben — felelte a hölgy. — A leányka anyjának megígértem, hogy ha Pestre megyek, meglátogatom leányát.

Meghúzták a csengőt.

Az intézet hallgatag, csaknem néma kapuja megnyílt és a fiatal úr és a hölgy ott álltak egy folyosón, amelynek szines üvegekből álló ajtaja kertre nyílt. Egy idősebb, barátságos arcú hölgy közeledett feléjük.

— Az igazgatónő vagyok — mutatkozott be. — Mit óhajtanak?

A fiatal hölgy könnyedén szólt, bár egész belseje az izgalomtól remegett:

— Az intézet egyik növendékét óhajtom meglátogatni... édesanyja megbízásából.

— A növendékek épp a kertben vannak — fe-

lelte az igazgatónő. — Azt, akivel kegyed beszélni óhajt, idehivatom. Mi a neve?

— Az enyém Vály Ferencné, Jókai Eszter.

— Nem az ön nevét kérdeztem. A növendékét.

— Benke Róza...

— Rögtön itt lesz — felelte az igazgatónő és kisietett a kertbe.

Amikor a fiatal férfi ezt a nevet hallotta: «Benke Róza», arcvonásain hihetetlen elváltozás ment végbe. Elsápadt, ajka vonaglani kezdett, anélkül hogy szóra tudott volna nyílni és csak tágranyílt, nagy, csodálkozó szemmel nézett Eszter asszonyra.

De már nyílt a kerti ajtó és egy kedves, szép, nyiltarcú, ragyogóan fekete szemű, tizenkét-tizenhároméves leányka közeledett látogatói felé. Bókolt előttük.

— Benke Róza vagyok — mutatkozott be a fiatalság piruló zavarával és bájos félszegségével.

— Nagyon örvendek — szólt Eszter asszony és nem mert se a fiatal férfi, se a leányka szemébe nézni. — Nagy tisztelője vagyok kedves mamájának, a nagy művésznőnek.

A leányka csodálkozó szemmel nézett a hölgyre és élénk nyiltsággal kérdezte:

— Ki küldte önt ide? A mama?

— Nem, gyermekem, magamtól jöttem.

— A mama nem szokta elárulni senkinek, hogy én itt el vagyok dugva.

— El van dugva? És miért? — kérdezte Eszter asszony.

— Furcsa kérdés! — legyintett a leányka és szólt koraéretten: — Röstelli, hogy ilyen nagy leánya van... De hát ön kicsoda? Nem ismerem. Miért jött ide?

A kínos kérdések egész áradata következett volna, a fiatal férfi azonban közbevetette magát.

Odalépett a leánykához, megsimogatta fejét és szólt:

— Menjen vissza, gyermekem, a kertbe a játszótársai közé és felejtse el, ami most történt. Ön gyermek még és nem lehet minden kérdésére feleletet adni. Örüljön az életnek és kergesse tovább ártatlanul a pillangókat... Isten vele!

A leányka bókolt gyermekesen, a következő pillanatban elfutott, mint a nyúl, ki a kertbe. De látszott, hogy a szines üvegajtón át visszalesett azokra a furcsa emberekre, akik meglátogatták.

A fiatal férfi lesujtottan, görnyedten távozott. Eszter asszony némán lépkedett mellette. Egy darabig egy szót se szóltak.

— Kár volt elbocsátani a kocsit — mondta a fiatal férfi fojtott, rekedt hangon. — Rosszul érzem magam és alig vánszorgok.

— Légy erős, Móric — mondta Eszter asszony nővéri részvéttel. — Tudom, hogy borzasztó csapás rád nézve az, amit most tapasztaltál. De férfi vagy és ki kell bírnod.

— Mintha tőrt forgattak volna meg szivemben, Eszter! — szólt a fiatal férfi. — Csodálom, hogy erre te vállalkoztál, az édes nővérem!...

— Bocsáss meg, Móric! Anyánk kétségbe van esve. A megőrüléshez van közel. Nem bírná túlélni, ha elvennéd Laborfalvy Rózát... Anyánk miatt kellett megtennem ezt a lépést...

— És te eszelted ki ezt a szörnyű jelenetet? Nem hiszem! Te sokkal gyöngédebb lélek vagy... Ki adta neked ezt a tanácsot?

— Nem mondhatom meg — felelte Eszter asszony. — Valaki, aki sokkal jobban szeret téged, semhogy ne akarná javadat.

— Mondd meg, hogy ki. Megőrülök, ha meg nem tudom!...

— Petőfi.

A fiatal férfi nem felelt semmit. Az arca fakó volt, csaknem oly szürke, mint az ólom. Borzasztó érzés volt az, ami ennek a fiatal férfinak az arcára a felhők szinét borította.

Meg kellett fogóznia egy útszéli fában.

— Térj már magadhoz, Móric. Borzasztó rá is nézni arcodra... Tudom, súlyos operáció volt. De át kellett esned rajta... Értsd meg... anyánk nem élné túl ezt a házasságot!...

— Tudom, tudom — felelte a fiatal férfi oly hangon, mintha nem is a torkából jött volna.

— De hát hogyan is gondolhattad, hogy az a nő méltó hozzád!... Évek óta színpadon van... Nem ismered a színésznők erkölcseit... És már nem is fiatal. Kisasszonyszámba menő leánya van!...

Mint jégeső kopogtak ezek a szavak és a fiatal férfi, mint valami túlérzékeny virág, egyre jobban összezsugorodott.

— Elég, elég... megölsz! — mondta végre.

Eszter asszony végtelen sajnálattal nézett rá és a szemével igyekezett belé lelket önteni.

Egy földszintes budai ház előtt mentek el, amelynek ajtaja előtt ott volt a gyaluforgácsból való péterszakálla.

— Nem bírom tovább... — szólt a férfi. — Menjünk be ide... Egy pohár bort kell meginnom... különben eláj ulok...

— Ebbe a paraszti ivóba?

— Most ne törődj vele... Rosszul vagyok, ha mondom...

Az ivóban szerencsére nem volt senki. A fiatal férfi leroskadt egy zöld asztal mellé, italt rendelt és mint valami bamba, bámult maga elé a levegőbe.

Eszter asszony selyemrokolyájában alig tudott elhelyezkedni a kemény fapadon.

A férfi gépiesen nyúlt a bor után. A keze oly

mozdulatokat tett, mint amelyeket nem az ész kormányoz.

— Vigyázz... az nem pohár... sótartóba akarod a bort önteni.

És bágyadt mosoly jelent meg Eszter ajkán, mintha ezzel a kis, elkényszeredett mosollyal akarná vígabb kedvre hangolni a férfit. Az pedig nem szólt semmit, csak itta a bort.

— Te, Móric... megárt!... az Isten szerelmére!

— Igazad van... Szédülök... Ki kell mennem a levegőre...

— Veled megyek...

— Nem, maradj... mindjárt jövök...

A férfi kitámolygott az udvarra, amely afféle barátságos, falusi udvar volt, kerekes kúttal, trágyadombbal, csipogó, csibellérező baromfival... De hiába sütött a nap, a fiatal férfi szemében minden oly sötét és szürke volt, mint egy novemberi ködös délután a temetőben... A pulykakakas piros szakálla úgy ragyogott ki ebből a borúból, mint valami gyehennai láng.

Félig tudatosan, félig öntudatlanul az ifjút valami ellenállhatatlan, ösztönszerű menekülésvágy fogta el. El erről a helyről! Kusza öntudatában csak ezt a belső parancsot érezte és nekivágott a néptelen, csöndes budai uteáknak. A valóság talaja elveszett lába alól. Házak, kertek suhantak el mellette, anélkül hogy látta volna őket. Itt-ott egy-egy emberrel találkozott, de nem vette észre őket. Azok pedig csodálkozva néztek rá, mert összefüggéstelen szavakat mondott hangosan, hol nevetett, hol zokogott és az emberek azt gondolták magukban: futóbolond...

Aki már átélt ily tér és idő nélkül való perceket, tudja, hogy utánuk az ember csak lassan nyeri vissza a valósághoz való kapcsolatát. Csodálkozva

néz egy fára. Nini, ez fa. Nini, egy bokor. Hol vagyok? Madárdal? Álmodom vagy élek? ... Hiszen ez a Remete sziklája ... a Zugligetben vagyok ... Hogyan kerültem ide?

Feltűnik ismerősen a Normafa ... arra van a Svábhegy ... szekérnyomok vezetnek arrafelé ... És a fiatal férfi megindul a Svábhegy felé ...

Lenn az augusztusi déli napsütésben a Duna csillogó szalagja kanyarog ... az egész város izzik, párolog ... déli harangszó zümmög a távolban ... rekkenő a hőség és a férfi csak most veszi észre, hogy patakokban hull róla az izzadság.

Hol a kalapja? ... Azt ottfeledte a kocsmában... Mi is történt ott? Hogy is volt ... És mit keres itt a svábhegyi úton?

Hirtelen eszébe jut minden ... De az emlékezés oly szörnyű, hogy futva menekül előle. Szerencsére csak egy barázdabillegető hintázik az egyik bokron és ez neveti ki a futó, kalaptalan vándort.

Egyszerre egy fatornyos, svájci módon épült villácska bukkan eléje ... falusias kert ... muskátli, pelargónium, császárliliom, sarkantyus virág ... és rengő, tulipiros pipacsok ... oly ismerős ez a lángtengerként viruló pipacstábla ...

Egy kis fehér, feketefoltos ebecske fut eléje. Hangosan, vígan megugatja.

— Nini, a Floki!

A férfi most ott áll a villa udvarán, míg a kis kutya vígan körülugrándozza.

Fönn a villa emeletéről női hang cseng:

— Mari, Mari! ... Nézze meg, kit ugat a kutya?

Ez a hang! ...

A férfi megáll. Szivére szorítja kezét. Ha nem tenné, a következő pillanatban elvágódnék a földön.

A visszhangos falépcsőn lépések jönnek lefelé... Nyári, világos pongyola csipkebodrai tünnek elő...

A férfi alig mer rájuk fölnézni... Lágyan csengő, ismerős hang trilláz a levegőben... mintha csengetyüvirágok csengetnének...

— Ó, hát maga az!... Mi van magával?... Beszéljen!

A nő most végignéz a férfin.

— Hol van a kalapja?... Milyen izzadt a homloka, inggallérja!... Mi történt? — kérdezi rémülten.

A férfi csak leroskad egy kerti székbe, amelyet a verandán alája toltak. Lehajtja a fejét, nem szól egy szót sem, csak könnyei peregnek le végig az arcán... egy-egy ritkán buggyanó könny... de férfi könnye!

— Beszéljen!...

A férfi leborul a nő kezére és most már csak szepegve, el-elfúlva sír, mint a gyermek:

— Róza!... Mindenki ellenem van... Az édesanyám... a bátyám, a nővérem... Petőfi... az egész világ!...

A nő tompán mondja:

— Tudtam, hogy így lesz... Laborfalvy Rózának egész világ az ellensége!...

Ez a hanglejtés a szinpad büszke királynőjéé.

Most meghalkítja hangját:

— Hiába bujtam el a világ elől ide a Svábhegyre... A rágalom nyelvei utólértek és most rám sziszegnek minden bokorból... Az a gonosz város ott lenn csak mérges virágokat terem... Pestises levegője még ide is fölér... Megfojt ez az átkozott város!

Tragikai lendülettel mutat hófehér karja, amely kiszabadult a háziköntös ujjából, a lent gőzölgő városra.

A nő most hideg, szép, fehér kezét végigsimitja a férfi izzó homlokán:

— Szerencsétlen barátom!... Micsoda végzet

kergette magát az én utamba? ... Most szenved?... Miattam? ... Hát nem tudta előre, hogy ez így lesz? ...

Széket húz maga alá, leül és nyugodtan összekulcsolja kezét:

— De hát miért nem beszél, barátom? ... — mondja. — Valami történt... Mondjon el mindent! ...

A férfi nem felel. Kezével eltakarja homlokát, szemét.

— Nézzen a szemembe! — mondja a nő. — Hiszen maga nem tud hazudni! ... Mi történt? ... Mindent akarok tudni ... Mindent!

Lefejti a férfi kezét szeméről és most belenéz abba a kék szembe, amely tiszta, mint egy gyermekangyalé ... És a férfi ezzel a töredelmes kék szemmel vall, dadog:

— Beszéltem a leánykájával ...

A nő csak egy mozdulatot tesz akaratlanul. És a veranda párkányáról lefordul egy virágcserép. Zumm. Az a zaj hallatszik, amit homokkal teli cserépedény eltörése okoz ...

Aztán csönd ...

Ha valaki ebben a pillanatban a nő arcára nézne, erre a Gorgon-arcra, örökre megnémulna. De szerencsére csak egy pillanatig tart és férfiak sohase láthatják. A másik pillanatban már újra nyugodt ez a klasszikusan szabályos, szép női arc.

Hangja tompa, rekedt, fátyolos, mintha sírt volna ... beszélni kezd:

— Úgy-e, csinos, kedves leányka? ... Úgy féltem a gonosz világtól ... Eldugtam, hogy színháznak közelébe se jusson ... ne tudja, ne ismerje meg soha anyja szenvedéseit ... Megfojtanám, ha színésznő akarna lenni.

A nő valahogy elvesztette a talajt lába alól. Rosszul játssza szerepét, azaz hogy nagyon is jól:

most semmi más, mint egy siránkozó, elátkozott anya átokszülte gyermekével...

A veranda asztalán kis csengettyü. Ehhez nyúl. Mari, a szobaleány megjelenik.

— Egy pohár vizet!...

Mari kisiet és nyomban visszatér két pohár friss svábhegyi forrásvízzel. Újra kisiet.

És a két szomorú vándor, amint most életük különböző útjairól megtérve azon a ponton találkoznak, ahol lehull minden álarc, mohón esik neki a forrás italának... Ó, ez a víz tiszta, tiszta...

— Az apám — mondja most már a művésznő üde, csengő hangon — igen kemény, szigorú, de rendkívül kiváló, tehetséges ember volt. Színész volt, később tanár lett. Újra megnősült és a másik asszonytól sok gyermeke született. Mennél több volt a pulya, annál nagyobb lett otthon a nyomor. Szívesen maradtam volna vele, de nem volt honn kenyér. És a mostohaanyám kikergetett az utcára...

A színésznő itt szünetet tart, mintha életének e borzalmas percére emlékeznék visssza és folytatja:

— Egy tizenhároméves leányka az utcán!... De nem voltam oly ostoba, mint hinné!... Hallottam Kántorné hírét... Hozzá menekültem... Abban az időben a nagy színésznők szívesen fogadtak maguk mellé csitri leányokat növendékül... Ingyen tanították őket... Ó, mily csodálatos asszony volt ez a Kántorné!... Ha nem volt próbája, otthon főzött, vasalt takarított és nem tűrte, hogy dologtalanok legyünk mellette... Megtanított tésztát gyúrni, tyúkot ültetni, kecskét fejni... mindenre tanított... Este a színpadon ragyogott... Királynő volt vagy koldusnő... de mindig nő, mindig igaz és mindig egyike a legnagyobb művésznőknek, akiket valaha ez a silány föld a hátán hordott... Mi, a nevelt gyermekei, a karzatról vagy a színfalak mögül lestük, beleheltük minden mozdulatát...

Az édesanyámat se szerettem talán soha annyira, mint őt! ... És éjjel, amikor hazamentünk, várt ránk a tornyos, mennyezetes ágy ... Ilyen ágyak sincsenek ma már ... Akkora volt, mint egy vár ... És fenn a toronyban mint valami várúrnő aludt Kántorné ... lenn pedig a fiókban aludtunk mi, leánynövendékek, hárman-négyen is kuporogtunk egymás mellett. Hamar elaludtunk, mert édes és könnyű az ifjúság álma ... de néha, ha lázasabbak voltunk, fölébredtünk éjnek évadján vagy hajnalhasadáskor ... A várúrnő tornyából szerelmes epekedések, sóhajok hallatszottak le hozzánk ... és a várúrnő lovagjai gyakran változának ... Ez volt, barátom, az én leánynevelőintézetem ...

A művésznő szünetet tartott.

— Ha nem lettem volna Laborfalvy Benke József leánya — folytatta —, elpusztultam volna, mint valami kis, könnyű kulisszavirág. De bennem a székely sárkányok kitartása, vadsága, akarata lobogott, az apám leánya voltam! ... Amikor más nő a leányálmait, első szerelmeit éli, én már heroina voltam ... a Nemzeti Színház színpadán ... Kántorné utódja! ...

... Ó, ha maga tudná, barátom, hogy mi ez! Olyan, mint ha egy ifjú leány egymaga vívott volna meg egy várat sok ezer török ellen!

...Én nemcsak a színpadon, hanem az életben is hősnő voltam ... oroszlánként harcoltam ... Énnekem pedig csókoljon kezet mindenki, akit selyemágyban ringatott a jó sors és nem ismert meg soha, mi az: küzdeni, szenvedni, mint egy férfi ...

... Az én életem egy tragikus hős erőfeszítése volt ... Megbuktam? ...

IX.

Vihar.

A svábhegyi villa verandájára ráfeküdt a nyár tikkasztó melege. Egy fa árnyékában a füvön, amely a szőnyeg puha szárazságával terült el alattuk, ült a szerelmespár.

— Nézd, pásztortáska — mondta a költő és egy nagyon szerény külsejű mezei virágot fogott ujjai közt. Elmondta, miért nevezi a nép pásztortáskának, mi a latin neve, miféle legendák fűződnek hozzá, a komáromi javasasszonyok mire használják.

Róza nagyeszű nő volt és még ő is csodálkozott. Ennek a fiatalembernek minden szava a tudósok tudásából és a bölcsek bölcsességéből fakadt, de a szíven át megszűrve mesévé virágosodott. Róza csak most látta, hogy egy költőnek a kezében a legjelentéktelenebb tárgy is hogy megszépül. Mily gazdag életet lehet ez ifjú mellett élni!

— És én négylevelű lóherét találtam — szólt Róza. — Ez szerencsét jelent.

A kedves, együgyű női babona szíven találta a költőt:

— Szerencse napja van ma, nem tudod? — szólt boldogan. — Az ég szerencsekék, a fű szerencsezöld és a te szemed szerencsebarna.

— És a te szemed oly boldog, mint fönn a kék

ég — mondta Róza megittasulva. — Te vagy az én szerencsém, mert az Ég nekem adott téged.

Lehajtotta fejét a költő vállára.

— Mily csönd köröskörül — szólt a költő. — Ide látszik a Remete sziklája. Mi is remeték vagyunk, Róza. A szerelem remetéi. És köröskörül fű, fa, virág, minden ájtatosságra int: imádkozzunk Istenhez, áldja meg frigyünket.

Róza szemében, talán életében először, igazgyöngyök csillogtak és a költő gyöngéden szólt:

— Van a magyarnak egy szép szava: «arám»! Neked mondom ezt... arám! Ez becsületszó. A többi a pap dolga.

És Róza féltékenyen lemutatott a völgybe, a Duna két partján elterülő városra:

— Sok az irígyem, az ellenségem ott lenn...

A költő szeméhez illesztette messzelátóját és nézte a házakat.

— Ez a város! — szólt. — Mily ünnepiesen fekszik a Duna völgyében. Ezt a várost mi ráztuk föl ázsiai álmából... Magyar trikolórt lenget a szél... Megalakult a magyar felelős minisztérium...

— Félek, hogy útjába állok a boldogulásodnak — sóhajtotta Róza. — Neked ott lenn kellene lenned, ahol állásokért tülekednek. És te itt vagy. Herkules a Dejanira szoknyájához kötözve.

— Ne törődj vele — felelte a költő. — Én boldog vagyok, nem akarok felelős miniszter lenni. Úgy elbujtam a világ elől, hogy svábhegyi címemet is csak Petőfi tudja...

Róza elkomorodott.

— Ha Petőfi tudja, akkor már sokan tudják...

— A titkot, amely kettőnk titka — felelte Jókai —, csak mi ketten tudjuk... Egy-két nap és a feleségem leszel... Nézd, egyszerre hogy elborult az ég! Alighanem zivatar lesz.

Fekete felhők tornyosodtak az égre. Néhány eső-

csepp hullott kezükre és a villa verandájára menekültek...

És mialatt a felhők fenyegető rémalakjai, mint az ezeregyéji mesében a palack szelleme, egyre magasabbra nőttek, a rendezetlen hegyi úton, amely a villa felé vitt, ketten baktattak fölfelé, meg-megbotolva egy-egy lazuló kövecskében.

— Erre, erre, asszonynéném — mondta egy fiatalember, aki nyugtalanul vizsgálgatta az eget. — Talán csak fölérünk, mielőtt nyakunkba szakad a zápor. A sváb paraszt azt mondta, hogy az a villa nincs már messze.

A fiatalember egy idős úriasszonyt támogatott az eléggé meredek úton. Tisztes fekete selyemruhája, amelynek nemes, kissé már divatjátmúlt szabása polgári jólétre vallott, elárulta, hogy ez az asszony nem követi a pesti nők párisi divathóbortját. Fehér haja szelíden, békésen körítette erélyes arcvonásait. Mialatt fölfelé kapaszkodott, nagyokat nyögött és görcsös somfabotjára támaszkodott.

Egyszerre csak megállt:

— Jaj, fiam, Petőfi, az én öreg lábaim már alig bírják. Nem nekem való ez a göröngyös hegyi út. De megjárom, mint Krisztus a kálváriát, ha belehalok is! Hogy az én fiam komédiásnőt akar elvenni feleségül! Én édes jó Istenem, jaj, jaj!...

— No, még egy kicsit erőlködjünk, asszonynéném... Mindjárt fölérünk... Meg fogjuk zavarni a szerelmespárt!... De mindegy... Senki emberfiáért nem vállaltam volna azt, amit most Móric kedvéért megteszek. Vissza akarom tartani Coriolánt, hogy a saját zsenije ellen kövessen el árulást. Veszélyes játék ez, vagy megnyerjük, vagy elveszítjük, de mindenesetre meg kell tennünk. Ha ez se használ, akkor én Móricról leveszem a kezem.

— Nem, nem olyan bolond az én fiam, Sándor,

hogy színésznőt vezessen oltárhoz — szólt özvegy Jókayné. — Csak én beszélhessek vele. Soha még elő nem fordult életében, hogy az édesanyjával ellenkezett volna.

És míg ezek ketten fölfelé poroszkáltak a sváb-hegyi villa felé, a Végzet komorarcú párkái már szakításra készen tartották azt a különös, érzékenyen finom szálakból szőtt fonalat, amit barátságnak neveznek.

Barátság? Ha volt barátság a földön, akkor a március két óriása közt meg kellett, hogy legyen. A barátságban rendkívül sok a féltékenységi elem. Petőfi nem a színésznőtől féltette barátja jövőjét. Magát a barátságot féltette egy sokkal erősebb köteléktől. Most már kísérletezett: meddig nyúlhat az a vékony szál, ami két öntudatos férfit összeköt. A szív változékony, a szív kötelékei rettenetes erejűek, olyanok, mint a magasfeszültségű vezetékek, de csak addig, amíg az áram kering bennök. Ha a barátságban ezek a szívhúrok már megpattantak, még mindig megmaradnak az ész kötötte szálak. De Petőfi tévedett, mert ahol a szív kikapcsol, ott az ész, ez a hideg bíró is fagypontra hidegül.

Jókai már akkor szakított Petőfivel, amikor fölismerte benne a nevelőintézeti jelenet szerzőjét. A szertelenségig vakmerő Petőfi nem tudott megállni a félúton, most már a köszvényes komáromi asszonyt is fölcipelte a hegyre. Megbomlott, féltékenységi őrjöngésben szenvedő nők szoktak ilyen jeleneteket rögtönözni.

És mialatt Petőfi barnán, mint valami alföldi vihar, emelkedett fölfelé a hegyen, a verandán lévők figyelmesek lettek arra a két mozgó pontra, amely minden jel szerint feléjük közeledett. Jókai azonban a messzelátóján egyelőre inkább a felhők játékát figyelte, amint mindenfelől összefutnak és abba a rejtelmes clair-obscur világításba borítják

a vidéket, amelybe már fehéren izzó lilaszélű villámok ágyuznak bele, utána pedig hosszan mormoló, távoli dörgések mintha megráznák a barna tömlőket, amelyekből az első kövér esőcsöppek koppannak le.

— Itt a vihar — dörmögte Petőfi.

— Bőrig ázunk azért a rossz fiuért — sóhajtotta az öregasszony.

— Vendégeink jönnek? — kérdezte Róza, aki a villámfény világában látta, hogy két alak jön azon az úton, amely egyenesen a villa felé torkollott. — Egy férfi és egy nő.

— Vendégek ilyenkor? — szólt Jókai és messzelátóját szeméhez igazította. A villám cikázásától megremegett a keze.

— Szörnyűség! — kiáltott fel hirtelen.

— Mi? — kérdezte ijedten Róza.

— Az édesanyám! ... Kapaszkodik föl a hegyre. És Petőfi! ... Ide jönnek!

Róza elhalványodott, mintha a kénköves villám szele érte volna. Szívverést elállító erős fény cikázott a zöldesszürke felhőgomolyag tintáján át, anélkül, hogy beszennyeződött volna. Rettenetes dördülés rázkódtatta meg a levegőt, mintha egyszerre sok ezer tükör törött volna szét alant.

— A Dunába csapott le — szólt Petőfi, aki vándorlegény korában már megtanult beszélgetni a villámokkal.

Az öregasszony keményen összeszorította ajkát. Nem a villámtól félt, hanem bomlott Learként mondta talán magában:

Bőgj, ahogy bírsz, hullj, zápor, tűz, okádj!
Tűz, zápor, villám, szél nem lányaim.

És istenes önmegnyugtatással gondolta bizonyára el:

...Én oly ember vagyok,
Ki ellen mások többet vétkezének,
Mint mások ellen én.

A verandán a vőlegény megfogta arája kezét és szólt tompán:

— Menjünk.

Nem volt ebben a szóban sürgetés. Csak konok, halk mormogás volt. Kék szemében könnyes villámok kéklettek. És elindult a konyhakert felé, a járatlan ösvényen, amelyen ilyen időben a kutyát se kergetik le. Kézenfogva vezette menyasszonyát, röpítette magával és összerezzent, valahányszor lábuk alól göröngyök indultak el áruló zajjal, hogy fölfedezzék menekülésük útját. Mosolyogva nézett szembe a kápráztató villámokkal és füle gyermekkintornának hallotta az eget-földet rázó mennydörgést, mert a villa felé vivő úton sokkal félelmetesebb förgeteg közeledését látta. Mily szavak esernyőjét feszítse ki egy anya szemrehányó könnyei ellen és mely fa alá meneküljön Petőfi szemének gyilkos villámai elől? Itt már csak egy dolog volt hátra, a legszégyenteljesebb: a futás.

Az öregasszony arcán a sietés verítéke összefolyt az esőcsöppekkel, mire fölértek a verandára. A ház üres volt. Petőfi végigszáguldott a szobákon. Sehol senki. A verandán egy padon ott volt a vőlegény nemzetiszinű házisipkája, amelyet a menyasszony a saját kezével horgolt és ott volt pipája, amely még meleg volt.

— Megszöktek! — kiáltott föl Petőfi.

Lerohant a lépcsőkön és onnan alulról kiáltott föl a verandára:

— Itt van a lábuk nyoma a sárban...

Futott, amerre a nyomok vezettek. Beburkolódzott köpenyébe és rohant lefelé a svábhegyi utakon, mint valami Garabonciás. Az öregasszony

messziről utána, kehegve, lihegve jött: elfelejtette, hogy fáj a lába és botját levegőbe emelte, mintha valakit üldözne és ősz haját összekuszálta a szél. A vőlegény egérutat nyert és egy pillanatra megállt, hogy lélegzetet vegyen. Látta, pedig szeme előtt összefolyt minden, hogyan rohan lefelé a Garabonciás és utána a fájdalmas Anya. Halkan, inkább magának mondta:

— Egy nap veszítettem el a legjobb barátomat és az édesanyámat.

Róza fehér volt, mint a fal. Nem szólt egy szót sem, csak megszorította vőlegénye kezét. És ez a szorítás minden szónál jobban kifejezte:

— Most már tudom, hogy szeretsz. És ezt nem felejtem el, amíg élek.

«Jókai Mór, az Életképek szerkesztője Pilis-Csabán augusztus 30-án oltárhoz vezeté Laborfalvy Rózát, a Nemzeti Szinház művésznőjét.»

E kis hirecske mögött mennyi romantika, amiről sokat fognak beszélni a Pilvax-kávéházban és a Török Császárnál:

— Budán fogták a szekerest, nekivágtak az országútnak lóhalálában és meg sem álltak Pilis-Csabáig. Ott adta őket össze egy remete, mint Romeo és Juliát. A harangozó és az egyházfi voltak a tanuk.

— Nem ment az mégse olyan könnyen, mint Shakespearenél! Hiszen Jókai református, Laborfalvy Róza pedig római katolikus.

— Jókai reverzálist adott, hogy valamennyi születendő gyermekét a római katolikus vallásra fogja megkereszteltetni és ebben a vallásban fogja fölnevelni. Erre összeadta őket a pilis-csabai plébános.

— Eleget szaladgált Szigligeti Ede Esztergomba,

míg megszerezte a szükséges okmányokat és diszpenzációt. Hiszen Jókai még fiatalkorú! De hát van-e a szerelemnél nagyobb hatalom és Szigligetinél jobb kijáró?

Petőfi toppan be a kávéházba. Elhallgatnak. Petőfi nagy dér-durral jön. Félreül egy zugba egy másik emberrel. Ahogy jobban megnézik ezt az idegen embert, megismerik: ez nem lehet más, mint Jókai Mór bátyja. Ugyanaz az arc, mint Móricé és mégis más, mintegy a kevésbé finoman kifaragott mása.

Jókay Károly halkan beszélget Petőfivel.

— *Értesültem, hogy egy ilyen nőért reverzálist adott, vére elől bujkált. Anyánk visszaküldé neki lapját. Ezentúl nem kell többé, nem lesz oka előlünk elrejtőznie.*

— Nagy bolond ez a Marci! — sóhajt föl Petőfi.

— Édesanyánk *minden földi vagyonából kitagadta.*

X.

Háboru.

— Szeress, szeress!... és a többivel ne törődj! Anyai átok, baráti átok nehezedik ránk. Hazánk fölé is sötét felhők gyülekeznek. Színaranyból kell lenni a mi szerelmünknek, hogy se az elemek dühöngése, se az idő vasfoga ki ne kezdhesse.

A huszonhároméves regényíró és a harmincegyéves tragika már mint új házasok döcögnek sváb szekéren Pest felé. Micsoda nászút! Viharos felhők Pest fölött! De ezekben a felhőkben oly viharok magva rejlik, amelyeknek nem örülhet semmi házaspár, sem költő, sem színésznő.

A fergeteg mint valami szörnyű fekete rém nyujtja karmait a város, az egész ország fölé. Ez már a háborù réme.

Független, felelős minisztérium? Az 1848-iki törvények szentesítése? Csupa játék, magyar délibáb, amelyet a vihar el fog söpörni. Bécs titokban a rácokat izgatja föl a magyarok ellen.

És ebben a kénköves, puskaporos hangulatban a magyar hazafiak egymást gyanusítgatják. Petőfi Jókai távollétében mégis kiadta Vörösmarty ellen szóló költeményét. Jókai magában az «Életképek»-ben tiltakozott Petőfi eljárása ellen.

Sziveik már rég egymás ellen fordultak. Szakításuk most már nyilvános, végleges lett.

Nem is találkoztak többé az életben, csak egyetlenegyszer — talán.

Nemsokára Kossuth lángszava toboroz az Alföldön magyar újoncokat. Ki fizet elő ilyenkor az «Életképek»-re? Ki jár a Nemzeti Színházba? A huszonhároméves regényíró a mézeshetek után már kénytelen otthagyni boldogsága új fészkét és ott jár Kossuth mellett az Alföldön, mint toborzó szónok.

Szükség van minden magyar emberre, aki kardot vagy legalább is kaszát fog az ellenség ellen. Rózsa Sándor, az alföldi haramiavezér, a Tisza egyik zsombékos részén tanyázik és onnan küld Kossuthnak levelet, hogy a magyar szabadság ügyéért kész harcolni és szabadcsapatot alakítani. Kossuth Jókait küldi hozzá...

Járatlan utakon, szigetecskéről szigetecskére bekötött szemmel vezetik a zsiványok az ifjú regényírót. Orrával érzi a Tisza illatát, a fekete parlamentér-kendő alatt is érzi a feje fölött magasan ragyogó csillagokat, ezeregyéji Ali baba meséjéből eszébe jut a negyven rabló, mese és valóság játszik most vele.

Konok, rideg, pénzéhes ember a haramiavezér, nem pedig széplelkű briganti, amilyennek a nép képzeli. Vagy talán a dac, a keserűség már egészen kimarta szivét. Vagy lehet, hogy gyűlöli azt a kaputos embert, fiatal ficsurat, aki pénzt ígér neki, de nem hozott magával még rézgarasokat se.

A régi dac, gúny azért csak ki-kitör belőle:

— Író az úr? Nohát akkor kezet foghatunk, mert egyforma a mesterségünk. Én is meg tudom úgy lepni az embereket, mint az úr. Akkor ugrok ki eléjük az országútra, amikor a legkevésbé várják. Ha magános kastélyt támadunk meg éjjel, azt előbb jól kieszeljük, kimódoljuk, mint az úr a

«román»-jait. Aztán ha a pandúrbiztos elé kerülünk, hát össze kell szednünk az eszünket, hogy kivágjuk magunkat a csávából! Fiatalabb korombau megfogtak egy idegen ló hátán. Akkorákat hazudtam a csendbiztosnak, hogy meg is sajnált és még ő adott nekem egy csikót a magáéból...

A betyárvezér elmosolyodik a hosszú bajusza alatt és keményen kimondja:

— Hazugság mindkettőnk mestersége.

Ágyuk dörögnek, Windischgrätz herceg «lázadókkal nem alkuszik», seregei Pest felé hömpölyögnek. A kormány Debrecenbe menekül.

Szolnok felé az országút tele van szekérrel, kocsival, megriadt családokkal. Aki teheti, összekapkodja hordozható holmiját, pénzét és követi Kossuthot.

Jókai és Laborfalvy Róza is a menekülőkkel tartanak. Ez az ő igazi nászútjuk. Szilveszteri időben rohanni havas országutakon, ismeretlen városok felé, fészerben hálni, szalonnát és kenyeret vacsorázni, meg nem állni soha, örökké rettegésben élni, útközben égő falvakat látni!

A rajtuk való ruha és száz forint minden vagyonuk. A száz forintot Pálffy Albert írótársától vette kölcsön Jókai. Komáromba hiába fordult volna segítségért: anyja még az örökségből is kitagadta.

Debrecen a fölfordulás, zűrzavar, kapkodás, ármánykodás tanyája. A belügyminisztérium: egy gyalulatlan asztal, a pénzügyminisztérium szintén. Kossuth bankóprése buzgón gyártja a pénzt, de a civis bizalmatlanul fogadja a bankót, amelyet a friss nyomdafesték szaga is elárul.

És még ebben a földönfutó nyomoruságban is két párt van ősi magyar szokás szerint. A mérsékeltek pártja, amely a békét akarja Nyáry Pállal

az élén és a késhegyig menő harc, a köztársaság hivei Madarász Lászlóval az élükön. Jókai már régóta barátja Nyáry Pálnak és neki köszönheti, hogy a hivatalos «Közlöny» szerkesztőjévé nevezik ki.

Ez némi fizetéssel is jár, amelyre már égető szüksége van. Pálffy Albert száz forintja már régóta elfogyott. Hozzá még a Madarász-párt lapjának Pálffy lett a szerkesztője, égő gyűlölettel fordul a Nyáry-párti Jókai ellen és lapjában — követeli vissza a száz forintját.

A szerkesztői állásra azért is szüksége van Jókainak, mert ezekben a vérzivataros időkben egyre többen kérdezik tőle:

— Hát ön fiatal, egészséges ember létére itt van? Miért nincs a harctéren?

Március tizenötödikének másik hőse, a forradalom és szabadságharc dalnoka már elúnta az ilyen kérdéseket, kardot kötött és a harctereket járja.

Hiszen ott dől most el igazán az ország sorsa.

Ilyen időkben ki kíváncsi a legszebb magyar költeményekre, vagy a legizzóbb fantáziájú magyar regényekre? Az egyetlen zene, amelyet a fül eltűr, az ágyu és puska. Karmesterek pedig a hadvezérek, akik — sajnos — nem összhangra törekszenek, hanem mindegyik a másikat szeretné túlszárnyalni.

Írótollnak mi hasznát lehet venni ilyenkor? Jókai a «Közlöny»-ben Nyáry Pál sugalmazta mérséklő és békepárti cikket ír. Rögtön kész a vád ellene, hogy tollát megvásárolták a németek. A vádat még Klapka tábornok is elhiszi és hangoztatja, úgyhogy Jókai kénytelen elküldeni cikkeit a maga igazolására annak a zseniális vezérnek, aki legtovább bírta a harcot és mint Komárom oroszlánja vonult be a történelembe.

Nyáryék se maradnak adósak és Jókai a «Közlöny»-ben megvádolja Madarász László rendőrminisztert, a köztársasági túlzó párt vezérét, hogy — gyémántokat lopott.

Madarász hatalmas ember, a rendőrség a kezében van, Kossuth is inkább vele rokonszenvez és Jókai Mór élete nagy veszedelemben forog.

Egy pillanatig fölmerül előtte a harctér látomása és Petőfi! ... Ha már meg kell halnia, inkább dicsőn haljon meg, mint hogy leüssék valami debreceni sikátorban, vagy börtönben pusztuljon el, ahová Madarász László fogja vetni!

A gyávaság így csinál hősöket? ...

Jókai elméje mélyen szánt: hősiség és gyávaság pontosan le vannak mérve az ő finom elméjében és ha kék szemével oly ártatlanul, gyermekien néz a világba, bölcseségét akarja talán leplezni. Hiszen ő írta ezt a Nincsen Ördög-ben: «Minden háboru a kalamárisban készül».

Laborfalvy Róza véleménye ez volt:

— Itt kell maradnod és férfiasan szembe kell nézned ellenségeiddel. Mert távozásodat szökésnek fogják kikiáltani és ők maradnak felül, te pedig keresheted a becsületedet, amelyet senki se fog elhinni.

Jókai és Madarász László harca váratlanul a rendőrminiszter bukásával végződött. Voltaképp sohase derült ki, hogy Madarász csakugyan lopott-e gyémántokat, de a gyanu annyira ránehezedett erre az emberre, akinek rengeteg ellensége volt, hogy Kossuth szabadulni akart tőle és elejtette.

Kossuth ebben az időben maga is gyanusításoknak volt kitéve. Azt hiresztelték róla, hogy a magyar koronát azért vitte magával Debrecenbe, mert magyar királynak akarja magát megkoronáztatni. A zavaros időkben ez a mendemonda különböző változatokban hihetetlenül elterjedt az or-

ságban és talán ez volt az oka, hogy Kossuth elhatározta a Habsburg-ház detronizálását és a köztársaság proklamálását.

A debreceni trónfosztó gyűlés után Nyáry Pál kilépett a kormányból. A «pennája», Jókai Mór azonban Kossuthot követte és a köztársasági eszme harcosa lett. Ez volt az első feltűnő politikai pálfordulása, amelyet később ki is használtak ellene.

Budavárát a magyar honvédek visszafoglalták. Mégegyszer kisütött a nap a magyar rónán. A csüggedőkbe új életet öntött a győzelem. Pest ismét megélénkült. Jókai és Laborfalvy Róza is Pestre siettek. De ez a Pest már nem volt a régi. Henczi bombái nyomot hagytak a házak falán. A háborus hónapok, az örökös rettegés pedig kishitűvé tették a pesti polgárt, aki nem tudta többé visszanyerni március tizenötödiki lelkesedését, önbizalmát és rugalmasságát.

Azon a banketten, amelyet a budavári diadal örömére rendeztek a Nemzeti Múzeum nagytermében, már az új háborus korszak emberei vitték a szót. Aranygalléros tisztek, miniszterek, képviselők, szóval a hivatalos és forradalmi Magyarország ült az asztalfőn. És valahol hátul, az igen tisztelt, de névtelen honpolgárok közt ült Jókai és Petőfi. Nem néztek egymásra, úgy tettek, mintha nem is ismernék egymást.

Pedig talán ugyanaz a gondolat mardosta a szivüket.

Eszükbe jutott az az esős tavaszi nap, amikor ugyanennek a múzeumnak a lépcsőjéről ők ketten indították el a magyar forradalmat.

Hogy rohannak az események! Mily hamar feledenek az emberek!

Jókai egyszerre csak fölállt. «Ki ez?» kérdezték a tábornokok egymástól. «Ach, ein Skribler!»

mondták a régi osztrák ármádia tisztjeiből magyar vezérekké magasztosult tábornokok, akik lőporfüsttől még most is égő szemükkel nem igen értek rá olvasni.

És Jókai szólt:

— Iszom azokra a hősökre, akik még csak ezután fognak elesni!

Szavait az a néma, hideg csend követte, amely kijár a rosszul alkalmazott ötleteknek. Ki hall szívesen a halálról ott, ahol az emberek sorait nagyon is megritkította a dicsőség? És ki mer a bizonytalan jövőbe tekinteni, amelyben még sok hős fog elesni?

Jókai leült, de az asztalon át egy kéz és egy pohár nyúlt feléje.

— Köszönöm, hogy a poharadat... reám köszöntötted.

Petőfi volt.

Ez volt utolsó találkozásuk az életben.

És azután az összeomlás.

Mint valami elemi csapás, árvíz, sáskajárás önti el a szabad magyar földet Paskievics hadserege. A nyers természeti erő győzelme ez a szellem, a tehetség munkája fölött.

És még ebben a szörnyű pillanatban is két lángelme néz egymással farkasszemet: Kossuth, a politikai és romantikus múzsa világraszóló költője és Görgey, a hideg, katonai matematika lángesze. Tűz és víz.

Az egyiknek jelszava: «Minden poklokon keresztül!»

A másiké: «Menteni, amit még menteni lehet». Görgey leteszi a fegyvert és Kossuth, mielőtt örökre elhagyná az országot, feléje küldi az üzenetet, átkot: «Áruló!».

Két lángelme nyitotta meg ezt a korszakot: Jó-

kai és Petőfi. Két lángelme rekeszti be: Kossuth és Görgey.

A Szellem harca volt ez a Nyers Természeti Erők ellen. Az Emberi Jogok harca a Sötétség ellen.

Nem csoda, hogy az összeomlás aztán megrendítette az emberekben a hitet, az emberiség jobb jövőjében való bizalmat. Akadtak elborult, elkeseredett elmék, akik a halálban kerestek menedéket a lesujtó, kiábrándító valóság elől. Molnár József, Jókai egykori ügyvédprincipálisa, a forradalmi vészbíróság elnöke Jókai szemeláttára röpített golyót megőrült agyába...

És úttalan utakon, álruhában menekül a magyar szellemi tábor szine-java.

Jókaira is a kötél vár, ha elfogják.

Városról-városra bujdosik. Álruha, álszakáll, elferdített beszéd: mind csak azt a célt szolgálja, hogy megmentse puszta életét. Érdemes-e? Életének e két legnagyobb, legszebb évében végeredményben mindent elveszített: anyja szeretetét, legjobb barátja barátságát, eszméiben való hitét. Mint hontalan bujdosó kóborol édes hazájában.

Csak egy valaki van, akihez még ragaszkodnia kell: a hitvese.

És százszor is, ezerszer is visszatér ehhez a gondolathoz: élnie kell Róza miatt.

A huszonhároméves ember szerelme nem könnyelmű föllobbanás volt. Puritán házban született, nevelkedett föl, ahol a szerelmet a házasság előszobájának tekintik és a «feleség» szónak valami egészen mély, egész életre szóló erkölcsi tartalma van.

Az ilyen embert is «érzékei» vezetik elsősorban, mint minden embert, sőt még jobban, mint mást. Menthetetlenül és halálosan beleszeret valakibe

az érzékein át. De igazán szeretni csak akkor kezd, ha az élet ezerféle próbáján át megismeri asszonyát, föismeri hibáit és értékeit, végül megelégedetten állapítja meg, hogy érzékei helyesen vezették: megtalálta azt a nőt, aki hozzá való, akihez hű lesz, amíg él, szóval akinek most már nyugodtan és bátran mondhatja: feleségem!

A forradalom, a háboru pesti és debreceni napjaiban mutatkozott meg csak igazán Laborfalvy Róza minden asszonyi kitünősége. Tudott szenvedni, nélkülözni, apró házi gondokkal vesződni, menekülni, futni férjével együtt. Jókai sok tekintetben — az élet és az emberek megítélésében — gyermekien és zseniálisan naiv. Talán nem is tudja, milyen az emberi rosszaság, gyarlóság. Fél tőle, mint azoktól a mesebeli gonoszoktól, akikről dajkái meséltek. De félelme túlzott és nem áll biztos alapon. Gyűlölete könnyen nyeklik át szeretetté. Akárhányszor megteszi, hogy félelmetes ellenségének, ha ő kerül fölül, még ő tesz szívességet, minthа szive el se bírná a tartós és feneketlen gyűlöletet.

Laborfalvy Róza ridegebb, keményebb, tapasztaltabb. Azok közé a nők közé tartozik, akik maguk törtek maguknak utat a színfalak intrikus világában, ahol különb drámák, vígjátékok és tragédiák zajlanak le néha, mint amilyeneket elől a szinpadon játszanak. Róza tapasztalatai, akaratereje, az emberekkel való bánnitudása szerencsésen egészítik ki Jókai regényes, könnyed, könnyelmű jellemét.

És most már kétségtelen, hogy szereti Jókait a hervadó nők szerelemösztönével, megújhodásával, rajongásával, szinte anyásan. Sok emberrel volt már dolga, maga is foglalkozott lélekábrázolással és nagyszerű ösztöneivel fölismerte Jókai gazdag lelkét, zsenialitását. Nem bánja most már, hogy

úgyszólván a tíz körmével ragadta el Jókait az anyja és Petőfi elől.

Róza most már azt is tudja, hogy Jókai hű férje lesz. Hiszen beszélt komáromi emberekkel, akik elmondták neki, hogy Jókay József mily boldogságban élt a kardos, vicispános Pulay Máriával.

Ó, de most milyen messze estek a boldog házasélettől. Hajléktalan menekülők, bujdosók. Ezer kaland, ezer veszély, ezer aggodalom az útjuk. Sohase tudhatják, mennyire nyomult előre az orosz hadsereg, nem kerülnek-e orosz járőrök kezére, ami férjére nézve egyenlő volna a halállal.

És amitől rettegnek, valósággá válik.

Kozáktáborba vezeti őket a háboru véletlene. Különös szerencsével vergődnek át az oroszokon, anélkül hogy hajukszála meggörbülne.

A hálálosan szép, nagyszerű kaland, amely Jókai szineire vár, azonban észretéríti az asszonyt. Nem szabad együtt menekülniök, mert aki fut, annak nem szabad semmi terhet magával cipelnie. És a nagy zűrzavarban, életért való futásban, remegésben megint csak Laborfalvy Róza találja meg az egyetlen okos és célszerű megoldást. Van egy súgó ismerőse, akinek egy rokona lakik a Bükk-hegység legelrejtettebb zugában. Oda kell menekülnie Jókainak, amíg neve az akasztófával van eljegyezve. Róza talán később ki tudja járni a férje megkegyelmezését.

És Jókai egyedül menekül a Bükk-hegység felé.

XI.

A bujdosó.

Egy ember, akinek se neve, se hazája. Élő halott. Egy fiatal ember, akinek már multja van, de semmi jövője. Mihez kezdjen, mihez fogjon? Elővegye újra festékesdobozát, elhanyagolt tubusait? Borsodi szép bükkös tájakat fessen? A Sajó vizének csillogását, pisztrángjainak cikázását örökítse meg?

Se kedve, se tehetsége hozzá. Ha még arról volna szó, hogy könnyű lúdtollal, lila tintával, merített finom papíron megírja azt, amit érez, amit gondol... De ezt a tollat kiütötték a kezéből. A toll még megvan, de a kezet, amely forgatta, többé nem szabad Jókai Mórnak hívni.

Jókai Mór meghalt. Elevenen eltemették egy Tardona nevű faluban, amely oly messze esik az élet országútjától, hogy lakói hetekig, hónapokig sem kapnak hírt arról, ami Magyarországon történik.

Mindaz, ami bizonytalanul, suttogás vagy sóhaj alakjában eljut hozzá, olyan, hogy meggyűlöli még azt is, aki a hírt hozza. Most látja csak, hogy milyen nagy és végzetes hatalom az a Kétfejű Sas, amely akkor még mint a világuralom egyik feje terjeszti ki szárnyait a kis, elárult, legázolt Magyarország fölött. És ennek az imperialista sasnak

épp a szárnya alá szúrt, ahol a legérzékenyebb, a Bujdosó könnyelmű, ifjúi lúdtolla.

A bécsi kamarilla lelkének, Zsófia főhercegnőnek állítólagos szerelmi kalandjait tűzte forradalmi pamfletírói tolla hegyére. És az új császár — Zsófia és a kamarilla akaratának ifjú, tapasztalatlan, vak végrehajtója — nem más, mint a pellengérre állított szép bécsi asszony édes fia! ...

Aradon már leszedték a bitófáról, vagy az aradi vár fala mellől szedték föl a Tizenhárom Vértanu holttestét. A Neugebäude külső falánál már térdre bukott Magyarország első független miniszterelnöke, szép kopasz homloka a macskafejű kockákon loccsant szét és kihulló vére pirosra festette hosszú szakállát.

— Eins... zwei... drei! Feuer!

A bujdosó fülében ez a rideg, könyörtelen hatalmi vezényszó cseng folyton és hátán a halál borzongása fut végig. Egy pillanat, egy buta véletlen őt is oda juttathatja a katonai törvényszék waffenrockos, aranygalléros alakjai elé, akiknek a lelkiismeretük a Legfelsőbb Parancs, amelyet könyörtelenül végre kell hajtani.

Várhat-e kegyelmet a fiutól, akinek édesanyját halálosan megsértette? Nem, ezerszer nem. Jókai Mór többé nem támadhat föl Magyarországon! Talán csillapul a vérözön, a rendcsinálók véres útját megállítja majd maga a Rend! Akkor talán előbujhat a tardonai rejtekhelyről, hogy hamis útlevéllel átszökhessen a határon és idegen országban újra kezdhesse életét.

De addig? Játszani kell az élettel. Játékmalmokat kell összeeszkabálni és leeregetni őket a Sajó vizén. A falubeliek afféle eszelős embernek nézik. Ennek talán még hasznát veheti, ha mégis valami idetévedt kém megneszeli, kit rejtegetnek Tardonán álnéven.

A vízimalom-eregetőnek sok ideje van, ráér gondolkodni. Esze, amely bontogatja «a jövő század regényét», bizonyára túllát 1849 sötét szemhatárán.

De van-e olyan regényírói táltos-fantázia, amely a valóságos és nem is oly távoli jövőbe tudna látni? A «Sajó» álnéven íróasztala fiókjának irogató bujdosó: látja-e, hogy a hatalmas kétfejű sas fölé nemsokára egy még hatalmasabb, bár egyfejű porosz sas fog kerekedni? Látja-e, hogy az az ember, aki «fátyolt vetett a multra» és minden pamfletre — amelynek utolsó példányait is gondos, lojális kezek titokban megsemmisítették —, egyszer még a saját habsburgi pénztárából fogja kifizetni a Bujdosó adósságát?

És ha még tovább látna... ha föltárulna a Bujdosó előtt igazán a jövő méhe, amikor a hatalmas kétfejű és a még hatalmasabb egyfejű sas egyszerre fognak lebukni egy világháboru végén... és ha látná, hogy a világon minden hatalom mulandó és mennél erőszakosabb, annál inkább?...

És hogy mindennek a megéréséhez még száz esztendőre sincs szükség?...

A letiport, legázolt, agyonsanyargatott embernek nincs más vigasztalása, mint hogy legyőzője, letiprója is bűnhődni fog... egyszer a győztes is szenvedni, pusztulni, hörögni fog... Csak ne volna az emberi élet oly rövid és minden igazságtalanul megbántott ember megérné bántalmazója bukását!...

A komáromi puritán házban ájtatos zsoltárokat énekeltek: «Perelj, uram, perlőimmel, Harcolj én ellenségimmel....» Ó, mily balzsam most a szívnek ez a Dávid király zsoltára. Mily jó hinni, tudni, hogy a leghatalmasabb ellenség fölött is van egy nagyobb Úr, akinek lennie kell, mert különben mibe kapaszkodhatnék a szerencsétlen, akit

mindenki elhagyott és akinek nincs más vigasztalása, reménye? ... Mindent el lehet venni e nyomorult, szegény bujdosótól, csak az Istent nem ... ó, te jóságos költő, Dávid király!

«... Perelj, uram, perlőimmel ... harcolj én ellenségimmel ...

«Ó, add, hogy az én drága, jóságos anyám házát ne érje bomba ... mialatt Klapka oroszlán védi a komáromi várat ...

«Ó, add, hogy az én szerelmes feleségem, aki most kénytelen megtagadni engem és a színpadon mások szenvedéseit sírja színpadi könnyekkel, mialatt titkolt, igaz könnyei befelé peregnek szívében ... ne vessen ki engem emlékezetéből, szerelméből ...

«Ó, add, hogy Petőfi ...»

Rongyos, szakadt ruhájú koldus kopogtat a tardonai ház kapuján ... A kutyák széjjeltépnék, ha a Bujdosó közéjük nem dobná botját ...

Az alázatosan megemelt, fakó sipka alól, amely valaha honvédtiszté lehetett, viharverte, esőáztatta barna arc, csapzott haj tűnik elő ...

A Bujdosó aprópénzt kapar elő ... magának sincs sok belőle ... és átadja a koldusnak ... Egy pillanatra szemeik összevillannak ... Mindegyik keres az emlékezetében ... mindegyik látta már a másik arcát valahol ...

A koldus szólal meg:

— Ön Jókai Mór?

A Bujdosó elsápad. Csöndesen ingatja fejét. Tagadásnak lehet tekinteni. Jókai Mór kénytelen eltagadni nevét, mivoltát, multját.

— L ... honvédőrnagy vagyok — szól a koldus. — Nem csodálom, hogy szerkesztő úr bizalmatlan irántam. Az éhség az arcomon, a condra a testemen nem kelthet bizalmat.

Fakult írást szed elő a koldus. «... a piskii csatában tanusított hősi magatartása miatt őrnaggyá kinevezem. Kelt Vízaknán, 1849... Bem, altbnagy...»

— Bocsásson meg, őrnagy úr... Kerüljön beljebb... Jókai Mór vagyok...

— Most már tudom... Debrecenben találkoztunk legutóbb... Ön a «Közlöny» szerkesztője volt.

— Ön pedig... — mondja a Bujdosó — akkor indult Bem erdélyi hadseregéhez és megkértem önt, hogy...

— Petőfi őrnagy iránt érdeklődjem... és írjam meg sorsát levélben...

— Csakugyan... — szól a Bujdosó.

— Bocsásson meg, szerkesztő úr, hogy nem adtam magamról életjelt... Mindjárt első nap, amikor Bem hadseregéhez kerültem, tűzbe jutottunk... Az események rohamosan kergették egymást... megfeledkeztem ígéretemről.

— Találkozott ön Petőfivel?

— Találkoztam... — feleli L... őrnagy. — Nem volt rendes beosztása. Voltakép szabadságolva volt. Bem erőnek erejével haza akarta küldeni, féltette az életét... Petőfi őrnagy polgári ruhában volt, amikor vele találkoztam. «Miért nem mégy haza?» kérdeztem tőle. Nagyon kedvetlenül válaszolt. Majd hogy meg nem bolondult otthon Pesten. Tudja, hogy itt dől el az ország sorsa, nem tud távol lenni... És Bem folyton kergeti haza a maga lengyeles akcentusával: «Hazamenni, hazamenni, önnek még sok szép vers kell írni...» Hozzátette Petőfi: «Az apám nem szeretett úgy engem, mint ez a pisze lengyel... De, úgylátszik, nem vesz komolyan.»

— Petőfire ismerek ezekben a szavakban — mondja a Bujdosó. — Ahonnan mindenki mene-

külni szeretne, ahonnan bölcs és szerető emberek el akarják távolítani, ott megveti a lábát valami emberfölötti makacssággal és nem követhető okoskodással... Borzalmasan egyenes akarat...

— «Undisziplinierbar!» — mondta róla Mészáros Lázár, aki jól ismerte.

A Bujdosó elmosolyodik... hónapok óta ez az első mosoly, amely arcát barázdálja... Nincs is furcsább ellentét, mint ez a L... őrnagy, akinek a lelkét a katonai diszciplina rúgói helyettesítik és a másik őrnagy, akinek lánglelkét Bem sem tudja és nem is akarja beletörni a «jobbra át — balra át» lélektelen szabályaiba... tehát *marsch nach Hause!*

— Hol látta ön utoljára Petőfit? — kérdi a Bujdosó.

— A borzalmas segesvári csatában... ahol mindenki hanyatt-homlok menekült... ahol fölbomlott a fegyelem... ahol mindenki a saját esze és szerencséje szerint futott. Többen látták, amint Petőfi őrnagy Fehéregyház felé menekült... egyenesen neki a lovaskozákoknak... Azt hiszem, az eltüntek listáján találkoztam a nevével...

A Bujdosó megtántorodik... pillanatokig tart, amíg magához tér...

— Ez lehetetlen... őrnagy úr... Ön talán rosszul emlékszik... Tudja-e ön, ki Petőfi?...

— Hiszen személyesen ismertem!... Föl is olvasta a táborban egy költeményét... Várjon... emlékszem néhány elragadó sorára:

Ne féljetek, gyermekink, ne
Féljetek!
Nem szúr által dárdájával
A vad kozák titeket.

A Bujdosó lehorgasztja fejét:

— Meghalt... *Előrelátta!*

Ezernyolcszáznegyvenkilenc. Karácsony este.

Szél cibálja a fák kopasz koronáját.

Süvít a szél. Havas, jeges ág kocogtatja a Bujdosó ablakát.

Szörnyű éj. Egyedül. Család nélkül. Feleség nélkül. Haza nélkül. Anya nélkül. Petőfi nélkül.

Vékony gyermekhangok foszlányai hatolnak át az ablaküvegen. Régi borsodi szokás szerint házról-házra járnak a gyerekek, a házból kiszaladnak eléjük az odavaló gyerekek és együtt éneklik:

Mennyből az angyal
Lejött hozzátok
Pásztorok, pásztorok...

Az ének mind távolabbról hallatszik, elvész...

Csilingelés...

Talán karácsonyi gyermekharangok?

Nem... szánkó!

Szánkó?... ilyenkor, erre, késő este?

Ki lehet?

A szánkó megáll a ház előtt. A Bujdosó szinte hallja, amint a lovak fujnak és a hidegben a pára felhőként száll belőlük... mialatt meg-megcsörrennek a csörgők...

Női hang...

A Bujdosó ajtaja kipattan, kitárul... A küszöbön egy női alak, ormótlan bundában, kasos kalapban, bebugyolálva mindenféle sálba, karmantyuval.

Csengő kacaj.

— Hát nem ismersz meg, lelkem?

Nem. Ez nem lehet valóság... Káprázat! Mennyből az angyal!...

Laborfalvy Róza.

A Bujdosó mint valami őrjöngő esik neki a téliruhahalmaznak és kibontja, kivájja belőle a legszebb, legkarcsúbb termetet, a hidegtől piros or-

cát, az almamagkivonattal lesimított barna hajat, a dióbarna szempárt, a magyalszinű piros ajkat...

Ennél szebb, őrületesebb karácsonyi ajándékot még álmodni se lehet.

Hát még amit magával hozott!

Szabadság! ... Lehet hazamenni Pestre ... Lehet újrakezdeni az életet ...

Egy csomó arany hull az asztalra. Kis csomó, de most úgy fénylik, mint Aladin kincse, mint Ophir legszebb gyémántja ...

— *Édesanyád küldi* — mondja Róza.

— Édesanyám! ... Hála a jó Istennek!

— Komárom várát föladta Klapka ... — lihegi Róza kipirult arccal. — Tisztjei megtarthatták kardjukat. A vár minden harcosa *menlevelet* kapott. Neked is hoztam egyet Klapka aláírásával.

— De hiszen én nem harcoltam ...

— Ez a menlevél nem is szól a te nevedre ... csak Klapka tudja, hogy te vagy ... ez a komáromi hős ...

— Mily nagy, nemes ember ez a Klapka!

— De minthogy még az ő aláírása se nyujt teljes biztonságot a mai zavaros időkben, gondoskodtam olyan aláírásról, hogy a hajadszála se görbülhessen meg ... Látod ezt a kétfejű sasos pecsétet? És mi van alája írva?

A Bujdosó nézi az erőteljes manupropria vonásait. A papír megremeg a kezében.

— *Haynau!* ... Nem, Róza, ezt rosszul tetted! ... Tudod, ki ez a Haynau? A bresciai hiéna! A magyarok hóhéra!

— De az életed és szabadságod az ő kezében van! — feleli Róza. — És visszaadta életedet és szabadságodat ... Elgondolhatod, milyen remegéssel mentem el hozzá ... A Károlyi-palotában székel az Egyetem-utcában.

— Te nála voltál! ... — nyögi a Bujdosó.

— Még a lábikrám is remegett ... «Stramm» ember ez a Haynau, hatalmas macskabajuszával, félholdalakú pofaszakállával. Elém jött, mosolyogva, kezét nyujtotta: «Es freut mich sehr, Künstlerin ... Mit was kann ich Ihnen zu Diensten sein?» Eldadogtam kérésemet. Nevetett. «Aber ja, natürlich.» Fogta a menlevelet és alákanyarintotta a nevét ... Én boldogan kirohantam. Nem mertem hátrafordulni ... hátha visszahív ... És mint a bolond, egyenesen iderontottam hozzád árkon, bokron. Borsodon keresztül ...

— Csakhogy itt vagy ... a karjaimban! Alig tudom elhinni. Megcsípem magam, nem álom-e, hanem valóság, hogy hallom a hangodat, látom a beszélő ajkadat.

— Szegény Móricom! Sokat szenvedtél?

— Inkább teérted aggódtam. Nem tudhattam, nem vonnak-e feleletre amiatt, hogy a nőm vagy. Hiszen velem voltál Debrecenben ... láttad Kossuthot, beszéltél vele ... Ma ez olybá számít, mintha valaki pestises beteggel érintkezett; nem tudhatja, nem les-e rá a halál a következő utcaszegleten ...

— Nő vagyok és a hatalom csak a férfiakat üldözi.

— De ez a Haynau nem megy ki a fejemből! Emberevőnek képzelném ...

— Ah, csak egy szolgálatkész *waffenrock*, amelyet talán gyermekkora óta úgy neveltek, hogy számára csak egy parancs van: az *Oberster Befehlshaber* szava. Ezért korbácsoltatott meg férfiakat, nőket Bresciában és ezért küldték Pestre is Julius Jakob Haynau táborszernagy urat.

— Annál érthetetlenebb ez a váratlan engedékenysége veled szemben.

— Bizonyára újabb utasítást kapott Bécsből, hogy ... elég a vérből. Azt is rebesgetik Pesten,

hogy hadtestparancsnoki állása megingott. Ezért lett egyszerre oly szelíd! Nemsokára nyugdíjba fogják zavarni. Hiszen már valami hatvanhárom-éves.

— Nem Grác való neki, hanem a pestmegyei Akasztó...

— Lehet, hogy Magyarországon fog megtelepedni...

— Magyarországon?!...

— És földesúr lesz...

— *Új földesúr?* Ah, tréfának is rossz!... De mit beszélünk annyit erről a mihaszna emberről... amikor itt vagy te... a legszebb karácsonyi ajándék, amelyet életemben kaptam... Rózám!... Hitvesem!... Szép szerelmem!... Karácsonyfám!...

A távolban mintha életet csilingelt volna a kis falusi harang:

— Giling... galang...

XII.

Fészek a romokon.

1850 elején Haynau még ott székel az egyetemutcai Károlyi-palotában. Katonai őrjáratok kemény lépései hangzanak éjjel a csöndes utcákon. A Neugebäudeben még ott ül a katonai vésztörvényszék. Prottmann rendőreinek árnyékától is retteg a pesti polgár. Nappal látni lehet a rombadőlt házakat, a bezárt boltokat. És Jókai Mór a budai hegyekben, Adlitzer vendéglőjében Sajó álnéven írja a «Gyémántos miniszter»-t, «Az ércleány»-t, a «Fránya hadnagy»-ot és a többi elbeszélést.

A romokon a szépirodalom virágai nyílnak ki leghamarább és a fölocsudó pesti polgár — különösen amikor Haynau árnyéka örökre eltűnik a Károlyi-palota ablakai mögül — kíváncsian találgatja, ki az, aki «Sajó» néven ír a «Magyar Emléklapok»-ba, a «Pesti Röpívek»-be, a «Magyar Írók Füzetei»-be.

A tavasz Bécs felől enyhébb szelet fuj.

És az Ország-úton, ahol a Múzeum márciusi emlékektől szent oszlopai sorakoznak, kinyitnak egy ablakot, hadd jöjjön be a friss levegő, amely talán új életet hoz. Az íróasztalra gondosan oda van készítve a fehér merítettpapír, a lila tinta, a toll. Egy szőke ifjú áll az ablakban, gondolkodón simogatja szakállát, felesége után néz, aki a közeli Nemzeti Színházba siet próbára ... sokáig néz utána ... aztán leül az íróasztalhoz és gyöngybetűi

szorgalmasan sorakoznak egymás mellé sorokká, könyvekké...

Ez az író fészekrakása.

Fészek a romokon. Bizonytalan fészek. Átjáróházban van, hogy ha egyik kapun jönnek Prottmann fogdmegei, a másikon ki lehessen szökni.

A mondatai is ilyen átjáróházak. A cenzor, ha bedugja az orrát, nem lát semmi gyanusat. Az olvasó, aki az író szivével érez, mulat magában, hogy a cenzor nem vette észre a «polizeiwiedrig» gondolatot, amely a másik kapun kiszökött. Ez a játék egyre színesebbé válik, mert mennél több betü jelenik meg, annál jobban erősödnek a láthatatlan szálak az író és közönsége közt, amely egységes, nincs felekezeti vagy faji táborokra osztva és amely már szinte akkor kitalálja az író gondolatát, amikor az agyában megszületik. Boldog Jókai!... akinek nevét suttogva árulják el egymásnak olvasói.

A szomszéd szobában egy fiatal leány hajlik szőnyegszövése fölé. Már végleg hazakerült a Csapliczky Lilla nevelőintézetéből. Szép őzszeme van, mint az édesanyjának. Különös, titokzatos szépsége most bontakozik ki félénken, mint valami reszkető, halvány csillag, amikor a másik nagy tündöklő szépség, a Nap már kissé alkonya felé hajladozik.

És a másik szobában a szőkeszakállas férfi fantáziájában álmok, képek kergetőznek. Ki van adva a szigorú parancs: köhögni se szabad a cselédeknek, ha a bezárt ajtó mögött a lila betük tündéri táncba fognak.

Róza kisasszony néha kinéz az ablakon. Az Ország-úton járókelők közt csinosabb férfi is akad és Róza önkéntelenül dalba kezd, csöndes, halk dalba, de aztán hirtelen eszébe jut: Nem szabad, a «papa» ír...

A szőkeszakállú embernek odaát ez a neve: «Papa».

Magas, szikár, ősz ember lép be a szobába pipával. Keveréke a nyugalmazott színésznek és szigorú tanárembernek. Leánya dugdos neki néha forintokat, hogy ne legyen üres a pipája. A pipa: ez most egyetlen öröme, mulatsága és bölcsessége Benke bácsinak, akit a kis Róza így szólít: «Nagypapa».

Odaát a fehér papíron a lila betük szabályos palotástáncából pedig karcsú, lenge női szilfidek magasodnak föl. Van bennük valami az angyalok ártatlanságából és a zene érzéki mámorából. Liliomillatúak, hozzáférhetetlenek, erényük oly magától értetődően tündöklik, mint a gyémánt. A szemük villogása, a hangjuk trillája, a kezük fejének hajlása mégis a férfiakban ezeregyéji káprázatokat kelt.

A Jókai hősnői! ... Első álmaink tündérei!

A szigorú bírálók már résen állnak és le fognak sujtani az álmok lovagjára, aki oltárt emel a női ideálnak. Éleseszű, józan ítéletű tanáremberek, született akadémikusok már fenik a logika szablyáját e lehetetlenül idealizált női alakok ellen. Ők sohase fogják megérteni a költő, a lángelme ezeregyéji káprázatát.

Hogy is érthetnék meg? Egy dallamos női hang foszlánya, amely az ajtó hasadékán, eresztékein át mégis behatol a szobába, ahol az alchimista embereket költ ki fantáziája lombikjából, szivárványos mese szülőmagva lehet. Ez a csodálatos alchimista nem találta-e meg az ő Laborfalvy Rózájában azt a lilomlelkű nőt, akibe testestüllelkestül beleszeretett Petőfi borzalmas leleplezése után is. És a fantáziáját se kell nagyon megerőltetnie: hiszen a másik szobában ott él, mozog, köhécsel Róza ifjúkori hasonmása! ...

Valóság és költészet játszik azzal, aki betükből lelkeket alkot.

Az olvasók, akik el vannak ragadtatva, mindig jobban megértik a költőt. Gyanut fognak: hátha nem is káprázat a káprázat? Hiszen megtörtént már nem egyszer, hogy a leáldozó szépségű asszony férje beleszeretett felcseperedő mostohaleányába. A házasfelek közt lévő nagy korkülönbség alá is támasztja ezt a gyanut.

De ezek az olvasók éppoly naivul tévednek, mint a színházi néző, aki a szerelmes játék hatása alatt el se tudja gondolni, hogy az a színésznő, aki megölte magát a hősszínész miatt, átadja véres tőrét az ügyelőnek — «Mossa le ezt a karmint, Kovács» — és egy egészen más férfi karján megy vacsorázni.

A komáromi puritánok utóda, aki szivében egy lángelme gyermeki tisztaságát őrizte, hű volt feleségéhez, szinte oda volt varrva szoknyájához, úgyhogy papucshősnek is lehetne nevezni, amit közönsége szintén megszimatolt és túlzásba vitt.

Az álmodozó, lustaságra hajló Jókait Laborfalvy Róza serkentette, néha kényszerítette is írásra. Ezt az okos zsarnokságot pedig Jókai szívesen viselte el, mert a fészekrakás kötelezettségeket is rótt rá. Házbért kell fizetnie, a cselédek is követelik bérüket, a háztartás, ruházkodás költsége is elkerülhetetlen. Márpedig Jókaiék, amikor annyi vihar után végre állandó fészket alapítanak az Ország-úton, nagyon szegények. Az asszony színésznői fizetése a férj szerény írói honoráriumaival együtt se biztosítja megélhetésüket. Nagyon sok lilaszinű sort kell egymás mellé rakni, hogy valahogy rendben legyen a háztartás és közben sokszor vándorol az ezüstnemü a lövészutcai zálogházba és vissza.

Így lesz a szerelemből házasság és a kalamárisból szorgalmas méhkas.

XIII.

A méhkas.

Az országúti háztartás fölött három sötét felhő úszik még: a haza sorsa, az anyagi gond és az anya átka.

De ezek a felhők nem oly nehéz és áthatolhatatlan szövésűek, aminőknek az első pillanatra látszanak. A szőkeszakállú ifjú éles szeme már megsejti, hogy a felhők nem fognak már sokáig tömörülni: világosabb sávok elárulják, hogy mögöttük a kék, derült ég üzen és csak titokban, de mosolyog...

Ó, ha az ember korszakot tudna választani, amelyben éljen! Ennek a mai, nyugtalan, bizonytalan kornak gyermeke bizonyára szívesen választaná azt a kort, amelynek derengését az országúti lakás ablakából már kezdik észrevenni. A Kétfejű Sas hiába próbálta elnyelni szőröstül-bőröstül Magyarországot... a sas már öreg, beteg, nem a régi többé, kezdi elengedni áldozatát... hiszen már húzkodják ki a saját tollait: Lombardiát és Velencét... azonkívül szomszédja, a Porosz Sas is gyanusan viselkedik, amióta Bismarck a követe...

Már szabad Jókai Mórnak saját neve alatt írnia és regényeiben a nemzet dicső, nagy multjának szivárványképeit fölidéznie... *Erdély aranykora!... Törökvilág Magyarországon!... A janicsárok végnapjai!* ... A Pesti Napló, a Hölgyfutár, a Délibáb boldog olvasói, akik az ötvenes évek elején

először kapják ízét ezeknek a magyar mézből és ezeregyéji áfiumból kevert történeteknek! Egy új Seherezáde született a magyar göncölszekér alatt! A krinolinos, magyar kalpagos hölgyek, akik a dunai sétányon, a Váci-utcán vagy Hatvani-utcán Eugénie francia császárné offenbachi kacérságával mosolyogtak a gavallérokra, ihletett költőjükre és hódolójukra akadtak. Ó, széphelénai nagyanyáink, ha Jókai regényeivel ledőltetek a kanapéra, megsejtettétek-e már akkor, hogy egy lángelme szórja felétek magyar bánata, humora sugarait?

A Pesti Napló szerkesztőségében csibukszó mellett vitatják meg ezeket a regényeket. Kemény Zsigmond báró, aki csak éjjel vagy hajnalban, gondosan leeresztett függönyök mögött, feketekávé mellett virrasztva tudja megírni regényeit, keserűségét csak képletesen próbálja kifejezni:

— Könnyű annak, aki már reggel öt órakor az asztalnál ül és mire elütik a déli harangszót, már regénye egynegyedével kész...

— Meg is látszik ezeken a regényeken a túlkönnyed, gyors munka! — mondja egy alacsonytermetű, körszakállas, villogó szemű fiatalember. — Hiányzik belőlük a lélektani elmélyülés, alakjai angyalok vagy ördögök, lehetetlenek, oly távol vannak Balzac emberábrázolásától, mint Lisznyay Kálmán palócdalai Petőfitől.

— Gyulai Pálnak nincs egészen igaza — mondja komolyan a szerkesztő, a jó Török János, mialatt nagyot fúj csibukjából. — Mégis csak nagy író az, aki annyi rendű és rangú embert el tud ragadtatni.

— *Jókai Mór inkább élvezendő, mint ítélendő* — jelenti ki Erdélyi János, a Pesti Napló esztétikusa.

A kanapén eddig némán hallgatta az írók vitáját a kiadó: Emich Gusztáv. Most megszólal:

— A közönségnek is ez a véleménye. A Pesti Napló jobban fogy, amióta Jókai regényei megjelennek és számtalan levél, kérdezősködés, érdeklődés mutatja, hogy a publikum főként e regények miatt fizet elő a lapra.

Kemény Zsigmond báró lenyeli a keserű falatot, de Gyulai Pál nem hagyja magát:

— A közönség?... Ez semmit se jelent. A delnők mindig szerették az érzelgős románokat...

— Balzacot is főként a hölgyek olvassák — jegyzi meg a jó Török János.

— Nekünk is van Balzacunk — és Gyulai Pál jelentőségteljesen pillant a «báró»-ra, akinek jólesik ez a védelem.

— Én a közönséghez vagyok kénytelen igazodni — jelenti ki Emich. — Épp ma kötöttem szerződést Jókai Mórral... Ezer pengő forintot fog kapni egy regényért... A címe lesz: «Egy magyar nábob».

Ezer pengő forint!... A hír kijut az utcára. Ahol két író találkozik, egyébről se esik szó. A kisvárosban a pletyka terjed oly gyorsan, mint ennek a hallatlan összegnek a hire. És amikor Jókai karcsú, keskenyvállú, magas alakja elvonul az utcán, az emberek összesúgnak:

— Itt megy az az ember, aki ezer forintot kap egy regényért...

A hírt nemsokára egy másik váltja fel:

— Jókai a Svábhegyen telket vásárolt.

— Hiszen ott csupa beomlott, félbehagyott kőbánya van!

— Az üres telekre tündérlakot fog építtetni. Csodájára jár majd egész Pest. Olyan szép villája lesz, amilyenre csak annak telik, aki ezer forintot kap egy regényért...

És az az ember, aki iránt a hölgyek, sőt már az

utca, a járókelők is érdeklődnek, éjt-napot összetéve robotol, dolgozik. Társaságba is alig jár. A saját termékenységétől megittasulva alkot... Tömérdek elbeszélés, cikk mellett minden évben kikerül egy többkötetes, monumentális regény a tollából... Az egyik évben «A magyar nábob», a következő évben «Kárpáthy Zoltán».

A méhkasban egyre gyűlik a méz, csodálatos íze, zamatja van, amilyent a magyar ajkak még nem ízleltek. A méz kezd népszerű lenni, a méhesgazda tollasodik. De nem egészen a maga emberségéből, hiszen ő királyi jószivével mindent olcsón vagy ingyen elajándékozna. De a kaptárnak sáfárja van. Az asszony. Pesten arról kezd hiressé lenni, hogy minden garast a fogához ver.

Két pesti delnő a Váci-utcán sétál. Egyszerre feltűnik Jókai alakja sötét ruhában, de piros rózsával a gomblyukában. A rózsa a Svábhegyen termett. Érdeklődéssel fordulnak a hölgyek az író felé és szemükben még ott ég a kíváncsiság, amelyet «A magyar nábob» és «Kárpáthy Zoltán» szépségei gyujtottak fel. Jókai megemeli kalapját... hátha ismerősök... és tovább lejt szelíd mosolyával, «bleu mourant» szemével.

— Mily kár, hogy nős! — suttogja az egyik hölgy. — Egészen csinos fiatalember!

— Ah, Eveline — feleli a másik —, te is csak aszerint osztályozod a férfiakat, hogy nősek-e vagy nőtlenek. Még nem tudod, hogy a férfiak csak a házasságuk után kezdenek érdekessé válni. Nem mindjárt a mézeshetek után, hanem később, amikor elszáll a szerelem...

— Jókaiék jól élnek? — kérdezi Eveline.

— Jól... Hiszen minden házaspár jól él a világ szemében... de akik belelátnak az alkóvjukba!... A varrónőm épp abba a házba jár most

dolgozni, ahol Jókaiék laknak... és tőle hallottam egyetmást...

— Ah, ne mondd, Séraphine! — szól a fiatalabbik és arca, szeme elárulja kíváncsiságát.

— Az asszony nyolc évvel idősebb, mint az ura — szól Séraphine —, valóságos zsarnokság alatt tartja Jókait. Nem szabad más nőre még csak rá se pillantania. Az asszony kémekkel veszi körül a férjét.

— A féltékenység zöldszemű szörnyetege! — kiált fel a hű Jókai-olvasó.

— Nemcsak féltékeny az urára, hanem meg is dolgoztatja. Rázárja kulccsal az ajtót és addig ki nem engedi, amíg a napi porcióját meg nem írja.

— Ne mondd!... Pokol lehet az ilyen élet!

— A férjének nem szabad lustálkodnia, mert különben nem kap ebédet... Az első száz sor után megkapja a levest, a második száz sor után a pecsenyét, és a harmadik száz sor után végre a konfektet vagy feketekávét.

— Ó, ez tragikus!

— Ördögöt! — szól Séraphine. — Épp ellenkezőleg. Hiszen Jókai senkinek se panaszkodik és azt mondják, hogy boldog. Mert ha nem volna ilyen felesége, sohase dolgoznék.

— Én nem tudnék ily kegyetlen lenni ahhoz, akit szeretek — sóhajt Eveline.

— Te kis szentimentális! Adj majd hálát Istennek, ha ilyen férjre teszel szert. A házi boldogságnak egyetlen erős alapja van: ha az asszony uralkodik. Ahol az asszony gyönge, ott a férj kiruccan, tilosba téved... és aztán jön a botrány, a válópör...

— Ó, én a házasságot csak úgy tudom elgondolni, ha az a szivek szabad egyesülése... Én nem zsarnoka, hanem a szeretője akarok lenni a férjemnek...

— Ah, Eveline, neked nem volna szabad Jókai regényeit olvasnod, mert megrontják a józan ítélőképességedet...

— Ha Jókai volna a férjem, becézném, dédelgetném és szép szóval tudnám munkára ihletni, jobban, mint más a szigorával...

— De a férjed akkor csak annyit dolgoznék, hogy még egy kapuszeget se vehetnétek belőle, nem pedig egy svábhegyi villát...

A Svábhegyen fölépült a villa. Nem herceg építtette, ez meglátszott rajta, de mégis minden köve kedves tulajdonosának. A kaput el lehetett volna nevezni akár Tarnaváry-kapunak, mert ha Tarnaváry alakja nem úgy sikerült volna a regényben, ahogy sikerült, a regény nem fogyott volna és a kapu félbemaradt volna. Ilyen jogon a szalónt «Bogozy fráter»-nek lehetett volna szentelni. Minden kis pillérért, minden vasalatért, minden deszkáért egy szép mondatot vagy legalább is egy szép jelzőt kellett fizetni.

És a villa terraszáról gyönyörű, felejthetetlen kilátás nyílt a budai hegyekre, a Duna völgyére, Pest házaira...

És talán még kedvesebbé tette a villát tulajdonosa szemében, hogy nemcsak magának, hanem felesége szorgalmának és erélyének köszönhette. Laborfalvy Róza, mialatt a villa épült, alkudozott, veszekedett a kőművesekkel, ácsokkal, cserepesekkel, bútorosokkal... minden fillérért tudott harcolni... maga nógatta a napszámosokat, hogy ne lopják a napot...

Róza volt az, aki veteményeskertről gondoskodott, gyümölcsfák ültetésére bírta rá férjét, szőlőmunkásokat állított be, az istállóba teheneket szerzett. És amit ez a kis birtok termelt, azt majorosával a piacra vitette és árusíttatta. Idővel Jókaiék-

tól lehetett almát, szőlőt, szilvát, tejet, rózsát, diót venni. Szóbeszédként elterjedt Pest színházi és irodalmi köreiben, hogy Róza maga feji a teheneit, hogy a fejőlány el ne csurgassa vagy el ne lopja a tejet és ha kellett, kendőt kötött a fejére és barackot árult a svábhegyi piacon.

A sok bosszantó vagy együgyű mendemondából azonban sokat megérthetünk: Pest, amelynek kisvárosi lelke még ma se veszett el egészen, mindig érdeklődött a különös svábhegyi művészpár iránt. Mindenki tudta, hogy Jókai az álmodozó, Róza pedig az erős, reális ember. Jókay József és Pulay Mária házasságát is ez a különös vegyi összetételű boldogság tette erőssé, tartóssá.

Jókay József özvegye még mindig állta a haragot. Pedig eljutott hozzá, hogy a fia milyen hires ember lett Pesten. A szomszédban, de még a harmadik határban is olvasták a Pesti Naplót, a szépirodalmi lapokat, a magyarországi régi török világ regényeit. És piruló orcájú, lesütött szemű fiatal leányok megkérdezték tőle, nem az ő fia-e az a hires pesti író.

— Nincs nekem fiam — bólogatott szomorúan özvegy Jókay Józsefné, aki még a végrendeletében is kitagadta Móric fiát.

Bizalmasabb ismerőseinek azonban panaszkodott:

— Eszébe se jutok annak a hálátlan, gonosz fiunak! De mégse haragszom rá. Tudom, mindennek a felesége az oka. Elfogja leveleimet, hogy ne jussanak Móric kezébe és elsikkasztja fiam leveleit, amiket hozzám ír... Ó, ha ez a fúria egyszer a kezembe kerülhetne! Nem állok jót róla, hogy a tíz körmöm nyoma nem maradna-e ott a festett ábrázatán!

És egy nap beállít hozzá Pestről egy jóképű úri-

asszony, pesti háztulajdonosnő, annak a háznak a háziasszonya, amelyben Jókaiék az Ország-úton laktak. Laborfalvy Róza követe volt ez a derék Szücs Lajosné.

— Hát bizony — kezdte — nem valami fényesen élnek a fiatalok. Nekem is adósaim még a mult fertállyal. Gyakran üres a kamrájuk, mert drága város az a Pest...

— Hiszen pénzt keres egyik a regényeivel, a másik meg a komédiázásával... — felelte keményen Jókay Józsefné. — De hát ha elpazalnak mindent! Különösen az a színésznő!...

— Nem pazarol az szegény... tessék meghinni, hogy olyan dolgos asszony... maga süt, főz, ha kell, takarít is... úgy vigyáz az urára, mint a szemefényére... Boldogan élnek, mint a gerlepár... de hát gyakran szenvednek szükséget...

— Küldök nekik egy kosár korai almát...

— Avval is boldogabbá tenné őket...

— Tojást is küldök — mondta Jókayné —, de mondja meg nekik, hogy köszönetet ne írjanak, mert én többé tudni se akarok róluk...

Szücs Lajosné, miután így előkészítette a talajt, megsúgta titokban Rózának: a jég meg van törve, mehet Komáromba.

De azért nagy meglepetés volt mégis, amikor a hajóval megérkezett a Tékozló Fiu és a felesége. Laborfalvy Róza fejedelmi termetét előkelő brokátruha emelte, arca szépségét sugárzóvá tette sötét és titokzatos szeme. Valóságos Gertrudisz királyné lépett be a komáromi kúria kedves, egyszerű, tisztes szobájába. És a szépségnek ez a királynője egyszerre csak lehajtotta fejét, mint a bűnös, aki kegyelmet kér, teste mélyén előrehajolt és a megalázkodás talán betanult, de hatásos leborulásával letérdelt az ősz anya elé, megragadta kezét és megcsókolta.

A puritán asszony megrendült:

— Keljen föl, lelkem! — mondta a maga zord, de becsületes kedvességével. — Nem vagyok én katolikus püspök, hogy térdeljen előttem... No, álljon föl... Tudom most már, hogy szereti a fiamat... és ezért mindent megbocsátok...

A fiára nézett:

— Hogy megemberesedtél, Móric! Már a hajad is hullni kezd, ahogy látom... Apád is gyorsan kopaszodott...

A Tékozló Fiu pedig csak nézett merőn maga elé... ott állt újra a szülői házban... ezer meg ezer komáromi emlék közt... a falakon apja, bátyja, nővére arcképei... beszélni akart... de a meghatódás szorongatta torkát... végre se szó, se beszéd, anyjára borult és zokogta:

— Édesanyám...

Ez nem volt betanulva, de annál jobban levette lábáról a nagyasszonyt.

Csókok, könnyek, ölelések, tört szavak közt végre egymásra talált, megbékült egymással a három ember... Az a kéz, amely drámai erővel szembeállította őket, már régóta porladt a fehéregyházi síkon...

És az utolsó felhő is, amely Jókai boldog életét a legsűrűbben, legsötétebben takarta, oszladozni kezdett...

XIV.

Az élet charivarijában.

Forgattatok-e már népies jövendőmondó kártyacsomagot? Ha nem, keressétek meg a szakácsnő vagy szobaleány emlékdobozában vagy a ház úrnője íróasztalának, pipereszekrényének rejtett rekeszében. Több nyelven, magyarul, németül, tótul, szerbül — mint a bankó — szólnak az egyszerű vagy bonyolult szivekhez és ilyen fölírásokat viselnek: Pénz — Vőlegény — Betegség — Veszekedés — Levél — Szerencse — Halál...

Huszonöt-harminc kártyával ki van merítve az emberi élet egész skálája, minden fontos lehetősége. Azt hiszem, évszázadokra, sőt évezredekre nyúlik vissza e kártyák eredete, Egyiptomba vagy a görög Delphibe.

Lehetsz király vagy koldus, tudós vagy írástudatlan, kalmár vagy költő, férfi vagy nő, élhetsz a kőbalta vagy a repülőgép korszakában: nincs több lehetőséged, mint amennyi a kártyacsomagban van. Vagy legalább is: a többi lehetőség nem fontos.

És aki betüt ró betü mellé, hogy az emberek elé az élet szivárványképeit varázsolja, hazudja, jól tudja, hogy a szivárvány is csak hét színből áll.

A kártyacsomagból egyszerre csak eléd hull: *«Örökség.»* — — — —

Rév-Komáromban a vármegyeutcai házra hirtelen rászállt a fekete madár: Jókay József özvegye, Pulay Mária a boldog végű öreg emberek halálával halt meg, szívszélhűdés ölte meg váratlanul. Nyolc évvel a márciusi nagy nap után, 1856 március 14-én.

A politúros sifonérban pedig ott maradt a végrendelete, amelyben a Tékozló Fiu ki van tagadva. Elfelejtette megmásítani? Ez a tudatos, pontos asszony? Vagy halála után is mégegyszer emlékeztetni akarta fiát: én nem bocsátok meg!... Ki lát bele ilyen sebzett, dacos szívbe?

Szerencsére nem lakmározó hollók csaptak le az örökségre, hanem egymást szerető, becsülő, emberséges testvérek, akik még anyjuk életében három egyenlő «osztály»-ban állapodtak meg. Jókai pénzben kikapta a maga harmadát.

És a költő házába beköltözött a jólét, amely annál szívesebben látott vendég volt, mert nem kellett érte keservesen megdolgoznia. Most már volt pénz az országházúti lakásban. Házvételre gondolhattak. A Magyar-utcában épp egy ház volt eladó, amit Laborfalvy Róza Szigligetiéktől, a ház lakóitól tudott meg. És Jókai Mór háziura lett Szigligeti Edének és Szerdahelyi Kálmánnak. A fél Nemzeti Színház nála lakott. Kedves cimborák, de rossz fizetők.

Aki azonban saját házában lakik, úr akar lenni a másik portán is, ahol eddig mindig mint más alkalmazottja, más számára kereste a pénzt. Tehát lapalapítás. Kakas Márton levelei a Vasárnapi Ujságban nagyon tetszettek, így adva van az irány: «Kakas Márton Albuma». Rövidesen megszűnik. Utódjaként megindul az «Üstökös». A 48-as rövidéletű élclapok után az első mai értelemben való vicces ujság. Kakas Márton itt folytatja népszerű leveleit, majd megszólal a Politikus Csiz-

madia és végül Tallérosy Zebulon, a lelkes és kedves árvamegyei magyar zatyafi. A még mindig borus, csüggedt országban a Weinmüller Franciska szalónjának egykori szellemes szeladonja találja meg azt a hangot, amelyet a magyar közönség szeret, a bölcs, kedvesen hunyorgató, anekdótás, szemérmes táblabírói modort, amelynek sallangjait azonban egy költő fantáziája cifrázza. És népszerűbb lesz, mint Czuczor Gergely a maga idejében.

A kártyacsomag azonban tovább pereg-forog és kiugrik belőle a *«Betegség»*.

A költő arca sápadt és tűzrózsák nyílnak rajta. A romantika virágkorában vagyunk. A tüdővész a költő mártírbélyege, mint később Lombroso korában az őrültség. A költő megijed: a kor divatos betegsége reá is átragadt?

Ez a rém üldözi most. Harminchároméves. A hipochondria denevérszárnyai kezdenek nőni, terebélyesedni a magyarutcai háziúr lakásán. A háziúr sokat foglalkozik a halál gondolatával és írásai ettől mélyebbek... és ritkábbak lesznek... *A régi jó táblabírák, Szomorú napok, Az elátkozott család*... ennyi három év regénytermése a Kárpáthy Zoltán óta.

Szerencsére «Kakas Márton tolltarajában» akad tréfás ötlet is. Minthogy az orvosok titkolódznak, Jókai az életbiztosítótársaságoknál keresi az igazságot. Hiszen a Pénz nem ismer könyörületet, hanem az ember szemébe mondja: «Te nem kellesz, mert tüdőbajos vagy.» Az egyik biztosítótársaságnál tréfásan elutasítják, a másiknál — amelynek később igazgatósági tagja lett — orvosi vizsgálat nélkül kiadják neki az életbiztosító-kötvényt, tiszteletből a neve iránt. Végeredményben most se tudja, komolyan beteg-e.

De eszébe jut, hogy Kecskeméten, amikor jogász

korában gyógyító füveket keresett ugyanilyen baja ellen, Gyenes Pali szobatársa «természetes» gyógymódra, szabad levegőn tartózkodásra, tornászásra, úszásra vette rá és ettől meggyógyult. Jókai most néhány barátjával gyalog nekivág Erdély hegyi útjainak és mire visszajön Pestre, egészséges újra, mint a makk. A nehéz erdélyi utakon otthagyta a köhécselését és hipochondriáját.

A kártya gyorsan perdül... *«Szerető. Geliebte. Milenka. Kochanka. Amante. Bien Aimée. Sweetheart...»*

A magyarutcai házban ugyanakkor a nyugdíjas súgóné, aki nagyon értett a khartomanciához, az asszonynak ezt vetette ki: *«Féltékenység. Zarlivost. Gnusna-Milose...»*

Színházi fodrásznők, kiöregedett anyaszínésznők, varrónők, zsibárusnők, divatárusnők kezdenek otthonosak lenni a legnagyobb magyar tragikánál.

Foszlós kalács mazsolaszőlővel, valódi török mokkából és svábhegyi tejből főtt kávé: ezek olyan földi jók, amikért érdemes lelkesedni, kémkedni és hírt vinni a Magyar-uteába a háziasszonynak:

— Jaj, lelkem, a Váci-uteán mindenki utánuk fordult. Úgy mentek egymás mellett, mint a fölgerjedt galambok. Egy pesti ügyvédné, hires szép asszony és a kegyed férje. A szerkesztő úr nem látott és nem hallott, észre se vette köszöntésemet... De én utánuk lestem. A Nagy Kristóf előtt a szerkesztő úr akkora ibolyabokrétát vett a hires pesti szépasszonynak, hogy annak a kedvéért a svábok leszakajtották a Svábhegy minden márciusi ibolyáját...

A másik még többet tudott:

— A pesti ügyvédné férje már öreg ember, de féltékeny, mint valami spanyol grand. Már meg-

neszelt valamit, mert odahaza nagy patáliát csapott, hogy bárhol előtalálja a szerkesztő urat, hát letöri neki a tolltaraját...

Szegény Kakas Márton!... Így forog az élet «charivari»-jában... Író, népszerű, szép, mutatós ember... Mikor a Gizella-téri kioszkból, hol a «határozati párt» emberei az ország jövőjét forralják, elindul és végigmegy a Váci-utcán, Úri-utcán át a Magyar-utcába, mindenütt lelkes, csodálkozó szemek néznek feléje. Ott egy ifjú, aki első regényének szálait bogozza talán magában, amott egy fiatal leány, aki Kárpáthy Zoltánnal álmodott, emitt egy ringó járású, darázsderekú szép asszony, aki nem bánná, ha megízlelhetné, hogyan tud az csókolni, aki oly forró, édes, álombaringató szavakat tud olvasói fülébe suttogni.

És otthon elfojtott düh, kibuggyanni készülő keserű könny, szemrehányás, vád fogadja. A Zöldszemű Szörnyeteg feléje süvít:

— Kékszakáll!... Minden jöttment cafrával megcsal engem!... Az egész város az én rovásomra mulat!

Kakas Márton már tudja, honnan fuj a szél:

— Már megint vénasszonyi pletykák!...

— De ez nem pletyka, hanem ólombetükből ordító valóság! — kiáltja Gertrudisz és fölkapja az asztalról a «Bolond Miska» élclapot, az «Üstökös» vetélytársát. — Itt az van kinyomtatva, hogy Jókainé Laborfalvy Róza már megúnta a tragikai szerepkört és legközelebb egy tizenhatéves süldőleány szerepében fog bemutatkozni, amely szerephez férje végez tanulmányokat a Váci-utcán!

— Otromba élc! — szól Kakas Márton.

— «Otromba élc», mondja ön, mintha ezzel már rendben volna minden. Pedig ezek a támadások rendszeresen megjelennek a «Bolond Miská»-ban. Aknamunka folyik ellenem a színháznál és ön ellen

is... Bulyovszky Lilla küldözgeti felém ezeket a mérgezett nyilakat... A férje, Bulyovszky Gyula, igen benfentes a «Bolond Miská»-nál...

Kakas Márton dühösen leül és megírja a következő szerkesztői üzenetet az «Üstökös»-ben:

«Bulyovszky Lilla művésznő újabb időben a színlapokon előszeretettel használja a ,horogszegi' előnevet. Mi úgy tudjuk, hogy nem annyira horogszegi, mint inkább — Horogszegre való.»

Párbaj.

Jókai Mór és Bulyovszky Gyula két lyukat lőnek a levegőbe. Mindegyik a maga asszonya becsületéért.

Kakas Mártonnak néha nagyon bele kell kapaszkodnia bohócsipkájába, hogy az élet charivarijában megállja helyét.

Új kártya!... «*Hamisság! Falschheit! Fales!*»

Kakas Márton jó fiu, nagyon könnyen levehető lábáról. És Pesten az ötvenes évek végén nagyban járja a vidéki magyar urak divatja: jó barátunkért, szenvedő honfitársunkért váltót zsirálni szinte hazafias kötelesség. Kakas Márton szívesen teszi. Hiszen úri becsület dolga, hogy a váltót lejárat előtt beváltják.

De ha valaki nem váltja be? A könnyelműn alákanyarított váltók mögött uzsorások lappanganak, akik nem engedik ki többé karmaikból áldozatukat. Különösen ha ennek az áldozatnak saját háza van.

A váltók károgva röpködnek a magyarutcai ház fölött... Maholnap már megütik fölötte a dobot... Nincs más hátra, el kell adni a házat. Három évig tartott csak az egész háziúri dicsőség.

A Gizella-téri Privorszky-kioszkban az ellenzéki Tigrisek gyülekeznek. Nyáry Pál, Tisza Kálmán, a Komáromból való Ghiczy Kálmán és egyéb bi-

hariak. Nyáry Pál már elfelejtette a debreceni pálfordulást, mert hiszen ismeri a politika állhatatlan szélkakasát és keblére öleli a népszerű regényírót. A lármás, hadakozó, követelődző tigris-csoportnak szüksége van Jókai tollára, népszerűségére.

Az októberi diploma az első komoly lépés, amelyet az uralkodó megtett, hogy kibékítse a magyar nemzetet. Csakhogy a nemzet, mint mindig, újra nem egységes. Az egyik párt alázatos föliratban akarja ismertetni a nemzet sérelmeit és követeléseit. A másik párt ugyanezt határozat alakjában akarja közölni Béccsel. Amazok a labancok, emezek a kurucok. Jókai márciusi és forradalmi multjánál fogva és Nyáry Pál kedvéért a kurucokhoz, a határozati párthoz csatlakozik.

Választás. Jókai három kerületben is föllép, egyben megbukik, kettőben megválasztják.

Az 1861-iki országgyűlésre mint Siklós ellenzéki követe vonul be. Rövid ideig tartott az egész «diéta» és csakhamar eloszlott, mint a szappanbuborék. De legalább alkalmat adott rá, hogy Jókai elmondhatta, finom, nemes szárnyalású, liberális lendületű szűzbeszédét.

A kisvárosi szóbeszéd figyelmét, éberségét teljesen elkerülte, hogy Kakas Márton hová szokott besurranni szerelmes légyottokra. Róza asszony sem vette észre azt a kacér delnőt, akinek Kakas Márton ekkor javában csapta a szelet. Ragyogó, diadalmasan szép, örökifjú arcú hölgy volt ez. Csak azok, akiket már elégetett szerelme, látták meg igazi arcát, amely a zsémbes, házsártos, csúf boszorkányé.

Ennek a hölgynek a neve: Politika.

Kakas Mártonnak ezt a hűtlenségét csak egy nő siratta meg: az a finom, bűbájos szavú, örök szép-

ségű nő, aki a Magyar Nábob és a Kárpáthy Zoltán tollát vezette. Most már egyre ritkábban látja ott az íróasztalánál a szép szőke férfit. Hiába só-hajt halkan, hiába néz az ajtó felé. Minden csöndes az alkotás műhelyében. A gazda messze jár, másnak udvarol. És a Múzsa lassú, tétova lépésekkel távozik a hatvanas évek politikai csatazaja elől.

XV.

Egy asszony.

A budai József-kaszárnya kazamatája előtt feszesen silbakol az őr. Szuronya félelmetesen villog. Szájtáti gyerekek, ha arra járnak, megbámulják fehér köpönyegét, kék nadrágját, kétfejűsasos csákóját. Ha úrihölgyek, lelkes honleányok sétálnak arra, egy pillanatra ajkukra fagy a szó 1863-nak ezen a kissé hűvös áprilisi napján. Az őr két magyar írót őriz. A hölgyek Kufstein borzalmaira gondolnak. Idegesen összerezzennek és szomorú szívvel tovább lépegetnek.

Hiszen olvasták az ujságban a katonai vésztörvényszék drákói ítéletét. Jókai Mórt, a «Hon» szerkesztőjét egyévi nehéz börtönre ítélték, megfosztották nemességétől — amelyről különben 1848-ban önként lemondott —, azonkívül elvették tőle azt az egyezer forint kauciót is, amelynek ellenében a «Hon» politizálhatott. Most oda van a «biztosíték», a «Hon»-nak néhányheti fönnállása után csak szelíd pásztorsípon szabad fújnia a tavaszi rügyekről és a női krinolinokról. A «Politikai divatok» regényfolytatását is letiltotta a cenzúra.

— Nohát, barátom — szól a rab Jókai a fogolytársához, mialatt egy pillanatra abbahagyja a szellemes «durák» játékot —, letetted a zöld királyodat, most *nincs többé királyod!*

Ha ezt a viccet Schmerling hallaná, megértené,

de az a jámbor cseh vagy sváb, aki az író urakat őrzi, legföljebb a durákhoz ért.

— Ez a király — adja vissza a célzást a rabtárs — *felsők nélkül* maradt, ez oly szent igaz, mint ahogy ezentúl Zicsi Nándor a nevem, gróf és ipszilon nélkül.

— Ne búsulj, Nándor — feleli Jókai —, legalább helyreállítottad a családi becsületedet. Muszkavezetőknek tudta eddig az ország a Zichyeket, de te megmutattad, hogy magyar szív dobog bennetek.

— Zicsi leszek ezentúl, «cé-es»-sel és «i»-vel. De ne félj, eszünk mi még «császármorzsát»!

A kazamata penészes falai megremegnek ettől a jakobinus-kijelentéstől. Annyira megremegnek, hogy rés támad rajtuk, valami egészen furcsa nyílás, amely távoli jövőbe vet világot, amikor ugyanez a Zichy Nándor aranygyapjas lovag és a katolikus néppárt megalapítója lesz.

Ennyit ér az egész politika.

— Csak azért vagyok mérges — mondja Jókai —, hogy a te cikked miatt kell itt ülnöm.

— Miért? — kérdezi hüledezve Zichy.

— Mert ha én írtam volna meg, nem egy évet, hanem tizenöt évet kaptunk volna!

A falak megint hasadoznak és a nyíláson át a távoli jövő egy díszmagyarruhás, Szent István-rendjeles, ősz főrendiházi tagot mutat, aki meglepően hasonlít erre a mai harmincnyolcéves Jókaira.

A börtön nehéz ajtaja most nyílik, csikorog a závár és belép Haymerle kapitány. Ha nem volna rajta a császári uniformis, kifent bajuszával magyar főszolgabírónak lehetne nézni. Német kedélyességgel szól oda Jókainak:

— Egy «lausbub» keresi önt.

— Ez a «Hon» szedőgyereke lesz — szólt oda Jókai Zichynek.

— Mi az, «szétőtjérég»? — kíváncsiskodik Haymerle.

— A feleségem aggódik értem és mindennap hozzám küldi ezt a «szedőgyereket». Ha megengedi, kapitány úr, levelet fogok írni a feleségem megnyugtatására és elküldöm ezzel a szedőgyerekkel.

— Jó, jó — feleli Haymerle —, de nekem az a gyanum, hogy ön innen a börtönből tovább szerkeszti a «Hon»-t. Ez a fogházi szabályokba ütközik. Ha ilyesmi tudomásomra fog jutni, sötét magánzárkába fogom önt záratni.

Szigorú arcot vág, de a másik pillanatban széles mosolyra nyílik szája:

— Természetesen, ha nem tudok róla, nyugodtan tovább szerkesztheti a «Hon»-t.

— Kapitány úr, melde gehorsamst — mondja a «Hon» szerkesztője —, volna egy tiszteletteljes kérésem. Feleségem azt írja itt a levelében, hogy túrós-kapros rétest sütött számomra. Élek-halok ezért a túrósrétesért és szíveskedjék megengedni, hogy ma délután fölkereshessem feleségemet. Zichy urat is szeretném magammal vinni.

— Hol lakik az ön felesége? — kérdezi a teljes hatalmú kapitány.

— A Svábhegyen.

Haymerle megvakarja fejét:

— Kicsit messze van, de mivel «Sváb» hegy, mégse lehet veszedelmes... Jól van, elmehetnek. Poszpisl őrmester el fogja önöket kísérni. De figyelmeztetem, szerkesztő úr, hogy ha mégegyszer leitatja ezt a Poszpislt, mint a multkor, akkor én ezt az őrmestert a peterwardeini várba fogom csukatni. Megértették? Abtreten!

A kapitány színlelt haraggal, dörmögve távozik. Kedélyes fogház. És egy hónap mulva már szabad a két fogoly.

Schmerling inog.

Poroszország felől metsző, hideg szél fuj. Bismarck, ez a porosz junker le akarja törni a szent, ősi Ausztriát és helyébe a németség élére a parvenű és protestáns Poroszországot akarja állítani. A Habsburg-ház recseg-ropog... fönnállása óta először, de nem utoljára...

Még köd ül a magyar lelkeken. A bizonytalanság nagyobb, mint valaha. A «Hon» előfizetői kezdenek elmaradozni, amióta a lap unalmas, szürke és bizonytalan, mint a köd. Zichy Nándor gróf menti meg egy főúri gesztussal a «Hon»-t. Zsebéből fizeti ki azt a pénzt, amelyet a «határozati párt» tekintélyes, vagyonos emberei a bizonytalanság miatt nem mernek vagy nem tudnak összeadni a saját lapjuk föntartására.

Egyszerre csak azt kezdik észrevenni a pestik, hogy azok a borotvált vagy császárbarkós arcok, amelyek itt a bécsi kamarillát képviselik, mindjobban megnyúlnak. Már nem járnak peckesen, feszesen, hanem csak úgy lézengenek, mint ősszel a legyek. Már mosolyognak is a magyarokra.

Bécs mosolyog? A «Hon» bátrabb hangon mer írni? Mi történik itt? Már kezdenek érdeklődni a «kehidai bölcs» egészségi állapota iránt.. Minél szélsőségesebb balpárti valaki, annál több biztató mosoly árad feléje a kamarilla felől. Tisza Kálmán, az ifjú, kemény ellenzéki vezér előtt már mélyen megemelődnek a Bach-korszakból ittmaradt vaskalapok: ki tudja, nem ő-e a jövő embere?

Szükség van magyar parlamentre, amely meg fogja szavazni a Poroszország ellen viselendő háboru költségeit. Megnyílik az 1865-iki országgyűlés. Jókai ismét a siklósi kerületet képviseli. Most már nyakig benne van a politikában, balpárti vezércikkek írásában, a «Hon» és az «Üs-

tökös» szerkesztésében, politikai tanácskozásokban: az álmok lilaszinű tintája haragos-vörösre változott és öt éven át nem meséket, hanem politikai szólamok végtelen szerpentinjeit eregeti ki magából. A regényíró meghalt, a balpárti politikus olyan hévvel támad föl, mint ha ama nagy március óta nem telt volna el már tizenhét esztendő.

Pedig a márciusi ifjú haja azóta teljesen kihullt. Negyvenéves már és kopasz. Regényének is, amelyet ekkor ír, ez a címe: «Mire — megvénülünk!»

Az események rohamosan hágnak egymás sarkába. Porosz-osztrák háboru. Chlumi köd. Egy magyar táborszernagy, Benedek elveszti a königgrätzi csatát, Deák Ferenc megírja husvéti levelét.

És aztán 1867! A kehidai ügyvéd a nemzetet hosszú ölelésre egyesíti össze királyával.

Újra van Magyarországnak koronázott királya. Újra lehet remélni, álmodni, regényeket, szerelmeket szőni!

Ötévi szünet után végre egy regény, amelyet nyugodtan, felhős gondok nélkül lehet olvasni a pesti házakban.

A szerelem bolondjai!

A koronázó ünnepség mámora után egy évvel mindenki e felé a Kohinoor felé néz, amelyet nem a szent korona, hanem a nemzet legnagyobb regényírója tűzött az új, békés idők homlokára.

A szerelem bolondjai!... Mily téma egy negyvenhároméves ember számára, aki belelátott már a szerelem mennyországába és pokolba egyaránt. Már ötéves korában így kiáltott föl a színházban:

— Ó, asszonyok, asszonyok!

A kis táltosgyerekből azóta a tapasztalatokban megkopaszodott ember lett. Látta ő már a szerelmet mindenféle alakjában és ha nem látta volna,

akkor is át tudná élni a lángelmék szentivánéji képzelőerejével.

De előtte nincsenek többé asszonyi titkok. Ismerte Asztalos Etelkát, az angyalt; Weinmüller Franciskát, a démont; Szendrey Júliát, a «feleségek feleségét»; Laborfalvy Rózát, aki a női erények és hibák művészi kvintesszenciáját tárta fel előtte; a második Rózát, aki az érettebb férfi számára megérthetővé tette a Capulet Júliák és Faust Margaretájának sorsát...

És ez a sokféle átélt vagy elképzelt valóság egy öregedő és bölcs, de fiatalosan lángoló szív prizmáján át szűrődik a költészet és humor szivárványképeivé.

A szerelem bolondjai! Nem azok vagyunk-e mindnyájan? Ó, asszonyok, asszonyok!

Halovány rózsa bolyong a budai vár királyi szobáiban. Még boldog anya, kis gyermekeit néha maga veszi ölbe és ringatja. Sötét hajkorona díszíti márványhomlokát. Szeme mély, szomorú és időnként elboruló, mint a Wittelsbachoké, akikből királyok, költők, mecénások és őrültek születnek. Harmincharoméves, már túl van az illuziókon és hosszú budai sétáin, amelyek néha a jánoshegyi kilátón végződnek, szivében vagy táskájában magával viszi az égőszemű Heine nosztalgiás, gúnyos, szerelmes dalait.

Most kezében új könyv van, amelyet Ferenczy Ida és Falk Miksa ajánlottak figyelmébe. A könyv címe: «A szerelem bolondjai». Ferenczy Ida fölolvassa neki a különösen hangzó magyar szavakat. Lefordítja németre azt, amit a királyné nem ért. Fölhívja figyelmét arra, hogy nővére, a szép nápolyi királyné is szerepel ebben a regényben.

És Erzsébet szivébe beköltöznek a magyar költő szavai a heinei strófák mellé. Amire a politika

sohase lett volna képes, megtette ezt a könyv, belelopta a királyné szivébe Jókai és a magyarok szeretetét.

— Ó, asszonyok, asszonyok!

Az ellenzéki vezér díszbe öltözik. Hivatalos Budára, a királyi palotába. A királyné hivatta. Mialatt végigmegy a lakájok sorfala közt, remegő szívvel gondol arra, mily fontosak ezek a lépései — politikailag. Vagy népszerű lesz, mint még soha, vagy aulikusnak fogják bélyegezni és akkor ellenzéki karrierjének vége...

De már ott áll Erzsébet előtt.

Mily fejedelmi, mily sápadtan szép asszony! Mily valószinűtlenül, race-szerűen karcsú a dereka!

A költő mélyen hajlong.

Erzsébet mosolyog. Kezét nyujtja:

— Köszönöm önnek, kedves Jókai, hogy megküldte nekem szép könyvét, «A szerelem bolondjai»-t.

A magyar szó mily érdekesen, lágyan hangzik erről az ajakról, amely más idiómához van szokva. De magyarul beszél. Fejedelmekre kötelező, hogy nyelvzseník legyenek. És ennek az asszonynak különös agya könnyen fogja a magyar szót. Játszva tanul nyelveket és görög eredetiben olvassa Hellász költőit.

— Igazán boldog vagyok, hogy megtanultam magyarul — mondja a királyné —, mert nagy élvezettől esem el, ha nem olvashattam volna eredetiben «A szerelem bolondjai»-t.

— Felséges asszonyom engem névrokonára, a magyar származású Thüringiai Erzsébetre emlékeztet, akinek a szegények számára szánt cipói rózsákká változtak. Felséged minden szava rózsává változik szivemben.

— Kíváncsi voltam önre — mondja a királyné.

— Hiszen most már ismerem gondolatait és nem tudtam ellentállni annak a vágynak, hogy önnel személyesen is megismerkedhessem.

— Ennél nagyobb kitüntetés nem is érhette az én szerény gondolataimat.

— Ah, önnek nincs oka szerénykednie — szól Erzsébet. — Önben sok oly rokonvonást fedeztem föl, amelyeket legkedvesebb íróimban és költőimben szeretek. Az emberiség nagy szellemei közt valami csodálatos lelki rokonságot találok.

— Ezt annak köszönheti Felséged, hogy nemcsak a szépsége, hanem szelleme is bíborban született.

— Ó, ön bókol nekem! — szól az asszony. — De higyje meg, én nem vagyok szép, legalább is nem tartom magam annak.

— Felséged oly gazdag ajándékokat kapott a természettől, hogy joga van hálátlannak is lennie az Alkotóval szemben, aki önt nemcsak királynői szépséggel, hanem költői lélekkel is felruházta.

— Sokkal egyszerűbb asszony vagyok, mint hiszi, kedves Jókai. Nagyon szeretem a gyermekeimet és minden boldogságomat bennük találom. Akarja látni gyermekeimet?

Feleletet se várva, megrántotta a csengettyüzsinórt és utasítására behozták a királyi gyermekeket. Gizellát, Rudolfot és Mária Valériát.

A tízéves Rudolf különös szemet vetett a magyarruhás költőre:

— Mama, ist das ein Soldat?

— Nem, fiam, nem katona. Ez az úr író.

— Mit ír?

— Szép meséket.

— Akkor miért hord kardot?

A királyné boldogan nevetett, össze-vissza csókolta okos fiacskáját.

Mária Valéria még ölbeli gyermek volt. Erzsébet

átvette őt a dajkától és magához ölelte. A gyermek azonban Jókai fényes, drágaköves mentekötője után nyúlkált. Erzsébet átemelte Jókai karjába a kíváncsi kisleánykát.

— Önnek úgysem adhatok semmi emléket, de ami az én szivemnek legnagyobb kincse, azt vegye a karjaiba.

A nagy mesemondó ölébe vette a kis főhercegnőt és lapiszlazuli kék szemét most különös, könnyes meghatottság égette. Szégyelte magát azért, amit útközben gondolt, amikor az inasok sorfala közt jött végig. Egy királynéhoz készült és íme — egy asszonyra talált.

XVI.

Búcsu a Belvárostól.

A Schmied-Unger-ház előtt társzekerek állnak. Egy lakó hurcolkodik a második emeletről. Bútorait a város szivéből kiviszik a Külső Stáció-utcába. Pálinkás hangon ordítoznak az izzadó munkások, amint roskadoznak a nehéz bútorok alatt.

— Tyhű, az áldóját! Be nehéz ez a láda! Kővel van teli, vagy mi!

— Könyvek vannak benne, komám. Ne nagyon rázd, mert az a sok betü mind a fejedre talál hullni! . . .

— Könyvek! Mi az Isten csudájának ez a sok könyv?

— Akinek van ráérő ideje, összeolvas ám minden tücsköt-bogarat, mint a Trézsi néni, aki már ötven év óta elrak minden falat papirost, amit az utcán talál és amin nyomtatott betü van.

— Aszondom én: aki olvas, mind bolond, mint a Trézsi néni.

— Tudod-e, hogy ezt a mázsányi könyvet, amit cipelsz, mind az a kopasz írta odafönn . . . Most is ott ül az íróasztalánál . . . Meg van hagyva, hogy az íróasztalát vigyük el utoljára.

— Aztán mit ír ezekbe a könyvekbe?

— Furcsa, bolondos istóriákat. Egyet zsebrevágtam. Gondoltam, hogy ahol sok van, ott egy meg se kottyan . . . . Már belekukkantottam . . . mert ér-

tek egy keveset a betűhöz ... Aszondja: «A szerelem bolondjai»! Hehehe ... Ezen majd együtt nevetünk, komám, a snapszputikban, ha leráztuk a fuvart ...

Nagy tükör imbolyog a szélben és vakítón visszaveri a napfényt. Az író letekint az ablakon. Megdobban a szive. Csak el ne törjön az a tükör! Hétévi szerencsétlenséget jelent!

Hét év! Mikor a Schmied-Unger-házba költöztek, a háziúrból egyszerű lakó lett és egy tükör, ah! pozdorjává zúzódott a szállítók ügyetlen kezében. A hét év már letelt: nyolc évig laktak a régi Pestnek ebben a hires házában.

Micsoda nyolc év! 1860—1868! Mit hozott a tükör? Szerencsétlenséget, szerencsét?

Ezen a napsugaras délelőttön mily emlékek rebbennek föl a régi bútorokból, amelyek helyüket változtatják!

Szerencsétlenség? Ó, az bőven akadt!

Ezek a bútorok látták utoljára Liliomkisasszony titokzatos alakját, hallották kacagását, sóhajait, meglesték titkolt könnyeit és búcsuzását a bolond, érthetetlen élettől.

Ó, ez nehéz titok! Miért van az, hogy aki fényes, derüs tündérképeket vetít az életről, mint valami varázstükör, mindjárt sötétet mutat, ha nem rajzolódnak rá a külső élet tarka figurái, hanem csak befelé, a sötét szobába néz?

Miért kellett elmennie hirtelen Liliomkisasszonynak örökre? Miért lát napvilágot 1861 egy ködös novembervégi napján a feketeszegélyes jelentés, amelyben «Jókai Mór és neje egyetlen leányukat» gyászolják? A Csapliczky Lilla nevelőintézetétől a hideg sírig mi történt?

Egyideig maga az író is tapogatózva, szinte vakon áll a sírgödör előtt és kérdéseket intéz a Szfinkszhez.

Aztán egy nap Kovácsné, a Laborfalvy Róza titoktartó bizalmasa betoppan a svábhegyi villába egy hároméves kisleánnyal. Azt hiszi, hogy a gazda nincs otthon. Szabadjára ereszti a leánykát, aki kandi módon bekukkant minden szobába, mint a kíváncsiság kis ördöge vagy angyala. Az egyik szobában kopasz, szakállas bácsi ül és olvas.

A hároméves puttó és a negyven felé járó «gyermekbolond» férfi egymásra néznek.

— Hát te ki vagy, kisleányom?

A gyermek a következő pillanatban már a barátságos férfi ölében ül és kíváncsian kérdi:

— Mit írsz te?

— Regényt, kisleányom.

— Ledényt, mi az?

— Mesét, kisleányom.

Váratlanul belép Kovácsné és attól, amit lát, földbe gyökeresedik a lába. Összecsapja a két kezét:

— Jesszusmáriám, hát a nagyságos úr itthon van? ... és mindjárt meg is ismerte ... az unokáját!

— Az unokámat?! ... Részeg maga, Kovácsné? Mit beszél maga össze-vissza?

Kovácsné csak most veszi észre, hogy elszólta magát. Tagadás most már nem használ. A legjobb, ha őszintén föltár mindent.

A hároméves kis Róza — a harmadik már, aki a végzetes és szakadatlan Laborfalvy Róza nevet viseli — a második Rózának, Liliomkisasszonynak a gyermeke.

Tehát itt a titok megoldása!

Az író megborzong. A legizgalmasabb regényeket nem papiroson, hanem az életben csinálják. És most újra élesen idézi vissza emlékezete a Csapliczky-nevelőintézetbeli jelenetet. Tud-e író ilyet

írni és így halmozni? Ah, gyönge a toll az élet szárnyalásához képest!

De a Szfinksz csak félig oldotta meg a talányt... Ki ennek a gyermeknek az apja? ...

A legkisebb Rózából idővel asszony lett és az «Akik elmentek» című izgalmas életregény írója. Születéséről ebben a könyvben kissé föllebbentette a fátyolt: arcvonásaiban — mint jelzi — egy nagyemlékű magyar államférfihoz és ízig-vérig arisztokratához való családi hasonlatosságát lehet fölfedezni.

Ki ez az államférfi?

Az író most letekint íróasztalára ... Ott van a kész vezércikk «A Hon» számára ... *Andrássy Gyula* grófnak, a kiegyezés miniszterelnökének politikáját támadja benne ... mint a «balközép» ellenzéki lapjának harcos sajtóvezére ... Mit szól majd Tisza Kálmán a cikkhez? A balközép leadere nincs mindig megelégedve Jókaival: néha olyankor szúr a tolla, amikor nincs rá semmi szükség. Magánbosszú, amely lappangva, keserűn ég a szívben?

Liliomkisasszony emlékét, ó, máris hogy elnyomta az ádáz politikai szenvedélyesség!

Andrássy Gyula gróf! Valami huszártiszti lovasbravúrral hogy belovagolt egyszerre a magyar politika élére! És a pesti nők szivébe!

Ki ez a göndörfürtű, rasszosan raccsoló, fűzőtől vagy természettől nádszálkarcsú Zsül gróf? Barna cigányarcában ábrándos szürke szem lobog. Hányavetin szellemes szavával mindenkit megbabonáz, mint valami prímás a hegedüjével. Deák Ferenc, a Haza Bölcse úgy dédelgeti, mintha édesfia volna. A király és a királyné, akik a porosz háboru tanulságai miatt szakítottak a vén metternichi politika ódon, kamarillai szellemével, Ma-

gyarország kényes gyeplőjét erre az edzett, csinos, fiatal lovastiszti kézre bízták.

Még Tisza Kálmán is csínján bánik vele: máris megsejtette benne a jövendő nagy magyar államférfiát, aki Bismarck mellett fogja kavarni a nagy politika kanalát.

Senki se tudja másként elképzelni Zsül grófot, mint lóháton. Még azok se, akik jóval később szobrát megalkotják. Elemében akkor van igazán, ha végiglovagol a városligeti fasoron, amely akkor a pestiek legkedvesebb sétaútja a Liget felé, vagy a vele párhuzamosan nyíló Sugárúton, amelyen még házak épülnek és amely egykor nevét fogja viselni. A nők úgy néznek utána, mintha az Álmok Lovagja volna és amikor alakját elnyeli a lópatákverte porfelhő, Zsülbe minden nő oly szerelmes, mint huszadik századi késő unokái valamely filmhősbe.

Lehet-e gyűlölni ezt a nagy varázslót? Nem természetes-e minden hódítása? Az istenek is jókedvükben teremtették őt.

Az író lehajol és vezércikkéből töröl néhány erős jelzőt. Az ő tiszta tollát ne vezesse lappangó magánbosszu és keserűség. *Tout comprendre c'est tout pardonner...*

Hiszen nemcsak az úrlovas, a tett embere, hanem ő is, a toll embere is megízlelte már azt a keserű édességet, amit a hódítás dicsősége jelent! Hány szivet ejtett meg a világon, amióta a nyugat művelt nyelvein is megjelennek a regényei! Könyvszekrényében egyre szaporodnak a világhírt jelentő kötetek: műveinek idegennyelvű fordításai. Oly barátai támadnak, akik trónokon ülnek. *Don Pedro*, az érdekes brazíliai császár egyenesen azért száll az «Angol királynő»-be és nem foglalja el fejedelmi lakását a budai várban, hogy könnyebben érintkezhessék szellemi rokonával, a jószivű

Jókai Mórral. Ez a császár volt az, aki kitüntetéseket, címeket pénzért osztogatott, de a pénzből lelencházat építtetett és homlokzatára ezt írta: «A hiúság — a jövő emberiségnek».

A brazíliai császár visszautazott Portugál-Amerikába, de itt maradt helyette a másik bíborbanszületett, aki annyival jobban megérti Jókait, mert nő és a magyarok királynéja.

A bútorszállítómunkások most megragadják végül az íróasztalt is, amely vándorútjára indul.

Ez az asztal! Ezen született meg a *Politikai Divatok* óta a *Mire megvénülünk, A szerelem bolondjai*, a *Felfordult világ* humora, a *Szélcsend alatt* pompás elbeszélései és *Az új földesúr*...

Az új földesúr!... Amit a politikus elront, azt a költő helyrehozza. Mily vakmerő gondolat, hogy 1862-ben, amikor mindenki zsinóros magyar ruhát hord — amelynek viselését Jókai kezdeményezte —, amikor ő maga is az ellenzéki kurjongatók közt van, akik sallangos svarcgelb németgyűlöletet szítanak, hirtelen előáll ezzel az Ankerschmidt lovaggal, aki német ember létére magyar birtokot vesz, megmagyarosodik és áldása lesz annak az országnak, amelyet egykor gyűlölt. A gyűlölködés helyett a barátság magvait elhinteni... ez annyit jelent ebben a korban, hogy a politikai színész leveti álarcát egy pillanatra és megmutatja igazi arcát, a jót, a nemest, a drágát, a zseniálist, amelyért szeretjük.

Hátha még tudná az ellenzéki indiánok törzse, amelynek soraiban maga az író is harcol, hogy Ankerschmidt nem más, mint — *Haynau!!*... A bresciai hiénából ez a magyar Orfeusz kihámozta az embert, a nagyszerű, jószivű embert... *Tout comprendre*...

De ez a varázslat oly hihetetlenül merész ebben

a korban, hogy az emberek nem is látnak mögéje, pedig a célzás világos: a magyarok hóhéra, Haynau, csakugyan birtokot vett Magyarországon, «új földesúr» lett. Maga a bűvész is csak jóval később merte magát leleplezni: 1896-ban. Csak akkor vallotta be Jókai, hogy hőse voltaképp Haynau.

Ekkor tudta meg a világ, hogyan fizet vissza egy költő annak, akinek életét köszönheti.

És a költő mégegyszer búcsuzik némán a falaktól, amelyek közt nyolc évig lakott. Búcsuzik a város belső szivétől is, amellyel 1848 március 15-ike óta van igazán egybeforrva. Ezentúl külsőjózsefvárosi lakos lesz, de legalább a saját házában. 1868 január óta a Külső Stáció-utca nyolcvanadik számú házának telekkönyvezett tulajdonosa. A város rohamosan terjeszkedik. És ő az elsők között van, akik, mint valami új gyarmatosok, a Belvárosból kitelepednek a perifériára, a Stáció-utca és a Koszoru-utca sarkára... «Istenem, be messze van!» — az akkori fogalmak szerint.

De az «új földesurak» szenvedélye lappang benne: a gyarmatosítás. Így vett ki a Svábhegyen egy beomlott kőbányát és tündérkertet emelt helyébe. Így vásárolt meg Balatonfüreden egy terméketlen telket, amelynek sokáig nem akadt gazdája és idővel a Balaton környékének egyik leghiresebb, legdíszesebb villáját varázsolta helyére. Ez a gyarmatosító láz vihette ki a Külső Stációutcába is. Ankerschmidt lovag a józsefvárosi «milimárikat» gyarmatosította.

XVII.

A «Vadember».

A Stáció-utca vége felé áll a sárga ház. Földszintes ház, mint a többi, de saroképület, fás, nagy udvara van. A kapu alatt a sarokban kőporhalom, valamivel beljebb az udvar felé a mángorlógép. Józsefvárosi hangulat.

Féllábú rokkant — állítólag Königgrätznél sebesült meg — sípládát tól, nyomában egy csomó rongyos, szurtos utcai gyerek. Az egész menet bevonul a sárga ház téres udvarára és nemsokára fölhangzik az «Oh du lieber Augustin»! De a rokkant csak egyet-kettőt rántott a forgattyun, már ráripakodnak:

— Menjen, menjen... itt nem szabad zenélni!

Itt nem szabad zenélni! Az úr ír! Lila betüi szabályosan sorakoznak egymás mellé a papíron. Vezércikket kell írnia «A Hon»-ba a «balközép» föladatairól, vagy a negyvennyolcas honvédek nyugdíját kell kisürgetni, vagy fel kell vetni Pest-Buda egyesítésének eszméjét.

De az oleanderes üvegfolyosón, ahol a hires csigagyüjtemény sorakozik szép, muzeális szekrényekben, ott ténfereg az Üstökös kéziratosgyereke, aki addig el nem megy, amíg Kakas Márton három tréfát gyorsan le nem kanyarít a papirosra, ilyeneket mint ez is: «Miért híják a ,Független'-t függetlennek? Furcsa. Hát miért *ne* híják független-

nek? Hát az Üstököst nem híják Üstökösnek, pedig a szerkesztőjének olyan kopasz a homloka, mint a tenyerem.» Vagy ez: «Hatályos szer a fogfájás ellen: Végy tejet a szádba s addig csóváljad a fejed, míg a tej vajjá lesz — jótállok, hogy akkorra tökéletesen megszűnik a fogfájás.»

A szedőgyerek végre megy, de már átadja a kilincset a «szerkesztő úr»-nak, aki az Árvák Albuma számára kér csak egy nyúlfarknyi Jókai-írást.

— Megvan. Tessék.

Az egyik kéz nyujtja, a másik már kap utána.

A két kéz most a levegőben lebeg egy pillanatra a habozás mozdulatával.

A jótékony célra való tekintettel természetesen ingyen — duruzsolja a szerkesztő úr alázatosan...

— Árvák?... No, vigye!

Csodálatos munkaerő van ebben az adakozó kedvű kézben. Regény, elbeszélés, visszaemlékezés, adoma, olykor egy-egy színdarab, nagyritkán költemény, szinte szakadatlanul folyik tollából... Ó, ha úgy tehetne, mint Pascal orvos, hogy a befolyó aranyakat bedobhatná egy ládába, ahol kinccsé halmozódnának fel.

De nála ami befolyik, az ki is folyik. A stációutcai házon folyton van valami javítani, tatarozni való és azonkívül most már két villa gondja nehezedik vállára, a svábhegyié és a balatonfüredié. Nem szólva azokról a váltókról, amelyek áradatát többé nem állíthatja meg semmi.

— *Krisztus megváltott bűneinktől, de ki fog a váltóktól megszabadítani?*

Ki mondhatta ezt más, mint a sárga ház legzaklatottabb lakója.

Az órára néz. Tíz óra. Reggel hat óra óta ott ül az íróasztalnál, most már mennie kell. Ilyenkor kezdődik az ülés a képviselőházban. A kapu előtt ott áll már a józsefvárosi bérkocsis egyfogatújával,

amelyen Jókai mindennap elkocog a Sándor-utcai «parlamenti színházba».

Unalmas ülés. Az amfiteátrumszerű padokban kevesen ülnek. Egyhangú költségvetési szónok pártolja a kormány pénzügyi javaslatait. Bele-belekong nagyritkán az elnöki csengő. A ház folyosója annál élénkebb.

Deák Ferencet emberkaréj veszi körül. Nemrég jött meg az Angol királynő-ben való szerény garszonszállásáról és kezében Kabanosz-szivarral mond néhány megjegyzést az aktuális politikai helyzetről. Úgy hallgatják, mint az orákulumot. Szivarja hamuja ölébe hull. Mindjárt akad kéz, amely szolgálatkészen lekaparja. És hányan kaparnak ki így maguknak főispáni vagy államtitkári állást! És ez az ember, akinek bozontos szemöldöke moccanásától karriérek függnek, egyszerű polgárember, cím, rang, rendjel nélkül, az egész országból talán csak egy bérelt hotelszobát mondhat magáénak. Régi római államférfiakat, Catót, Cincinnatust juttatja az ember eszébe.

Deák Ferenc most megpillantja a mesemondót:

— Gyere csak ide, Móric öcsém — kiáltja feléje —, van a számodra egy zalai históriám!

Jókai illő tisztelettel közeledik nagy politikai ellenfeléhez.

— Egy földim — beszéli Deák — a minap fölkeresett az Angol királynő-ben és hogy kedvébe járjak, szereztem neki a Nemzeti Színházba jegyet. Este a szentlászlói ember belép a színházba, de eléje áll egy zsinóros, pantallós huszár és így szól hozzá: «Az ön jegye nem ide szól, tessék átmenni — a balközépre.» A földim dühösen végigmérte a jegyszedőt és ráförmedt: «De már abból nem eszik az úr, én a Deák Ferenc embere vagyok!» Sarkon fordult, eljött hozzám és nekem panaszolta el, mily sérelem esett rajta a Nemzeti Színházban.

Kacagás rázza a folyosói füstöt. Jókai is mosolyog.

— Nekem is volt a minap jó esetem egy földimmel. A szokott komfortáblisom nem jött el, más után néztem. Mondom a kocsisnak, hajtson a képviselőház elé. Ujságolvasásba merültem, sokáig tartott az út, egyszerre csak fölnézek: valahol a Nájgebájde tájékán jártunk. Ráförmedtem a kocsisra:

— Hallja, ez már mégis sok! Nem vagyok én vidéki!

A kocsis nagy alázatosan és bocsánatkérőn szólt:

— De én vidéki vagyok, tens úr.

Kiderült, hogy nemrég jött Komáromból. Nem lehetett rá haragudni.

A nevetés javában cseng, amikor a képviselői karéj szétnyílik — Andrássy Gyula előtt. Az arisztokrata és a negyvennyolcas demokrata szeme egy pillanatra összevillan. Tekinteteik mint vívótőrök szikráznak. Az arisztokrata elmosolyodik:

— Olvastam *A kőszivű ember fiait* — mondja. — Jókai az egyetlen, akit irígylek Tiszától és a balközéptől.

A kőszivű ember fiai épp akkor, 1869-ben jelenik meg «A Hon»-ban folytatásokban. Erről beszél az egész ország. Garmadával jönnek «A Hon»-hoz a levelek, amelyekben kíváncsian találgatják, ki a «kőszivű ember».

Jókai, hogy Andrássy csábításának áldozatul ne essék, most átsiet a baloldali folyosóra. Ott Tisza Kálmán szenvedélyes, sovány, csupa ellenzéki tűzalakja körül csoportosulnak a képviselők. Heves gesztusaival azonban ellentétben van szürke, nyugodt, hidegen mérlegelő szeme, amely valami enyhe gúnnyal mosolyog tanárias pápaszeme mögött. Tisza a barát, a harcostárs melegével siet megölelni Jókait:

— Nem, nem engedünk át téged Andrássynak! Hallom, hogy csábítanak magukhoz.

— Mondtam nekik — feleli Jókai —, hogy ha veled együtt mehetek át, szívesen megyek.

— Ezt nem jól mondtad. Nem igaz, hogy fuzionálni akarok a Deák-párttal. Andrássy terjeszti nagy ravaszul. De résen leszünk. Épp most határoztuk el, hogy a legkeményebb harcot indítjuk a kormány ellen. És zászlónak te vagy kiszemelve.

— Én? — csodálkozik Jókai.

— A Terézvárosban fölléptetünk téged Gorove kereskedelmi miniszter ellen... Nem, ne tiltakozz!... Én adtam neked «A kőszivű ember fiai» témáját, te add nekem a regényen nyert népszerűségedet. Ez egyszerű adok-veszek.

— Gorove úr nagy úr és a jó terézvárosi polgárok nem mernek majd rám szavazni.

— Nem is hiszed, mennyi olvasód van a Terézvárosban! — feleli Tisza. — A Terézvárosban olvasnak a legtöbbet. «A kőszivű ember fiai» népszerűségét a párt javára ki kell használni. Fel fogsz lépni és punktum!

Az üvegereszes, sárga ház, amely alig különbözik a Sándor-utca többi házaitól, amilyen kicsi volt, olyan nagy embereknek adott most ország-világra szóló hangot. *Deák, Andrássy, Tisza* és «last but not least» *Jókai:* az ő kezükbe volt letéve az új Magyarország jövője. Meg is építették úgy, hogy negyven esztendeig nem fogta a válságos, vajúdó idők semmiféle vihara. Hogy negyven év múlva nemcsak az ő művük, hanem Bismarck sokkal hatalmasabb és világuralomra törő alkotása is összeomlott, ez csak arra mutat, hogy nincsenek minden korban olyan lángeszű politikusok, mint a mult század közepe körül: Angliában *Disraeli,*

Németországban *Bismarck*, Olaszországban *Garibaldi* és *Cavour*, Magyarországon a négy említett zseniális magyar.

A stációutcai házba beront és egyenesen az üvegveranda felé tart egy furcsa, lelkes kis emberke. Ellenzéki piros toll a kalapja mellett, zöld művelevéllel, amelynek fölírása: «Éljen Jókai Mór, a Terézváros képviselőjelöltje!» Mindenki látja róla, hogy kortes, tehát nem állják útját.

Hihetetlenül fürge a kis ember, egyszerre száz helyen is tud lenni, pedig az egyik lába rövidebb, mint a másik és hatalmas cipőtalppal, sarokkal kell megtoldani, hogy valahogy helyreálljon a szükséges egyensúly. A Terézváros Napoleonja ő, egyébként ujságíró, a neve Teneczer Pál.

— Szerkesztő úr! A győzelmünk biztos! — így állít be a ház gazdájához.

— Ezt szokta mondani minden főkortes — mosolyog «A Hon» szerkesztője. — Sajnos, én egyáltalában nem bízom megválasztásomban. És erre alapos okom van.

— Miért?

— Terézvárosi izraelita polgártársaim az emancipációjuk óta mind Deák pártján vannak és ezért Gorovéra fogják adni voksukat.

— Én pedig biztosíthatom önt, hogy valamenynyien «A kőszivű ember fiai»-ra fognak szavazni. Oly igaz, mint hogy Teneczer Pál a nevem. Azt hiszi, én nem ismerem a terézvárosi választóimat? Megmagyaráztam nekik: Ha a kormányra szavaztok, mindenki azt fogja mondani, hogy csak azért kaptatok jogot, hogy a kormányra szavazhassatok. Mit ér a jog, ha nem mutatjátok meg, hogy élni is tudtok vele? Szavazzatok Jókaira.

— Azt is hallom, hogy Török János, a patikus, egész vagyont osztott már szét a Terézvárosban:

fejenként vásárolja a voksokat Gorove számára. És a háboruhoz pénz kell. Sajnos, a balközépnél épp ez hiányzik.

— A pénz nem minden, szerkesztő úr! — feleli Tenczer. — Az ész hatalmasabb, mint a pénz! És Tenczer Pál az az ember, aki ötletekkel tudja pótolni az üres választási kasszát. A királyutcai patikus azt hirdeti minden ujságban: «Nincs többé kopasz fej!» Erre feleletül én plakátokat csináltattam: «Egy kopasz fej van mégis! Éljen Jókai Mór!»

Ezen a tréfán még Kakas Márton is kacag, pedig a vicclapszerkesztők közmondásosan savanyú emberek és világért se nevetnek.

— Egyébként mondhatom — folytatja Tenczer —, hogy amióta a magyarok kijöttek Etelközből, választás még ilyen izgalmat nem okozott a Duna-Tisza közén. Nézze a lapokat. Hetek óta egyébről se cikkeznek, mint a terézvárosi választásról. Hi kurucok, hi labancok! Mintha az egész ország sorsa itt dőlne el a Terézvárosban... Tudja-e ön, hogy a királynét mindennap táviratilag értesítik Bécsben arról, hogyan állnak az ön esélyei?

A Terézváros jelöltjének mintha tőrt forgatnának szivében.

— Sajnos, tudom — mondja komoran. — Őfelsége a királyné érdeklődése nagyon finom, nagyon előkelő módja annak, hogy tudtomra adja: hálátlan vagyok vele szemben.

— Ne legyen olyan naiv, szerkesztő ur! Érdeklődött-e valaha Erzsébet királyné bármely más ember megválasztása iránt? Ez az érdeklődés csak az ön személyének szól, boldog ember! Nem merném megesküdni rá, hogy a királyné nem azért imádkozik-e titokban a Burgban, hogy ön győzzön! Ki látott már valaha be egy

asszony szivébe?... Erről jut eszembe: ebből nagyszerű választási plakátot fogok csinálni!

— De ezt aztán igazán nem engedem meg! — kiáltja Jókai heves fölindulással, megbotránkozva. — Ha már semmit se tisztelünk a politikában, legalább ezt a csodálatos, fehérarcú asszonyt kíméljük meg a politika sarától!

Tenczer vállat von. Furcsán mosolyog.

— Ön az egyetlen és utolsó gavallér Magyarországon!.... Az ellenpárt nem ilyen szemérmes. Ők már kiplakátoztatták a maguk javára: «A királyné mindennap érdeklődik Gorove megválasztása iránt». Ez alatt elférne egy kis szalag: «De Jókait olvassa.» Csak ennyi...

— Mondtam már, hogy nem! — tiltakozik Jókai indulatosan, rekedten.

— Azért mégis mi fogunk győzni! — kiáltja Tenczer még hevesebben, még rekedtebben és már robog is kifelé.

Négylovas, fölsallangozott, magyaros hintó közeledik a Stáció-utcán. Hatalmas zászló lobog ki belőle. A Jókai-párt emberei ülnek a kocsiban. A zászlót Tenczer Pál fogja. Éjfél már elmúlt, de még tele van az utca emberekkel. Két nap és egy éjjel tartott a terézvárosi választás a régi pesti Lövöldében. Most már rekedt, de lelkes hangok ordítják:

— Éljen Jókai Mór! Éljen a Terézváros megválasztott képviselője!

«A kőszivű ember fiai» győztek. A hatalmas kereskedelmi miniszter a porban. És megy Bécsbe a távirat a királynénak. Lesujtó vagy örvendetes reá nézve?

A sárga házban szívdobogva várja a négylovas hintót a Terézváros új képviselője. Gyorsfutár már

hamarább meghozta neki a győzelmi hírt. Ideje volt közben díszmagyar ruhát öltenie.

És Gertrudisz királynő is egy éjszakára ledobta magáról melengető pólyáit, kenőcsös fáslijait, magára öltötte legünnepélyesebb fekete selyemruháját és legvillogóbb ékszereit. A színpadi királynők izgalma vesz erőt rajta. Mégegyszer szép és ünnepelt akar lenni. Ki tudja, meddig lehet még!

Ez a lárma, ez a színpadi fölvonulás, a lengő zászló, a fáklyák, az ordító, éljenző tömeg eszébe juttatják azt a márciusi estét, amikor nemzetiszinű kokárdát tűzött fel először egy Jókai Mór nevű huszonhároméves ifjú keblére a Nemzeti színpadán. A kokárda, amelyet most fel fog tűzni férje keblére, most is ott van a kezében ... De mily szörnyű változás! A huszonhároméves ifjúból negyvennégyéves férfi lett, aki dicsősége és férfiassága delelőjén van és ki tudja, mily magasra fog még emelkedni! Míg ő már elindult azon a nagyon is meredek, rohamos lépcsőn, amelynek neve: lemondás, visszavonulás, vénség ...

Ó, szörnyű Idő! Ki ne lázadna föl ellened? A legszebb Medeából rigolyás, beteges, flastromos, patikás öregasszonyt csináltál. Ez az asszony most nemcsak szereti, hanem féltékenyen irígyli azt a a férfit, aki mellette áll és aki kipirult arccal, a siker boldogságában nyujtja nőiesen fehér és keskeny kezét a tündöklő Tenczer Pál felé ...

Nem mehet ki az utcára anélkül, hogy ne éljeneznék. Minden tört remény, húnyó akarat, amiből mindig túlsok van Magyarországon, már csak benne bízik, belőle él. Szent György lovag, aki legyőzte a Hatalom sárkányát. A tömeg bálványa.

De ez a bálvány olyan, aki keveset törődik a saját érdekével. Népszerűségét megint csak a balközép szolgálatába fogják. Nagy választási hadjá-

rat Lónyay Menyhért kormánya ellen. Jókai a vezér, akit azonban hátulról tolnak.

A zászlók a bandérium, a fehérruhás leányok, virágok, éljenek mind a Terézváros hősének és «A kőszívű ember fiai»-nak szólnak. De ő mindig mást hoz magával:

— Nem választathatom meg magam száz kerületben, válasszátok meg helyettem ezt az urat, aki barátom és ugyanazt akarja, amit én.

És a bálvány nem ismeri eléggé az ország hangulatát, vagy pedig egyenesen dacol vele. Hóna alá vette Horn Edét, mindenáron képviselőt akar csinálni belőle. Az emancipáció után néhány évvel Horn Edéből képviselőt! Ki hallott már ilyet? És Jókai mint valami fixa ideáját hordozza körül az országban ezt a Horn Edét, akinek mély tudását és nagy tehetségét becsüli. Mindenütt kosarat kap. Néhol megmondják őszintén a szemébe:

— Ha Jókairól volna szó, akár örök képviselőnknek megválasztanók. De ezt a Horn Edét? Legföljebb oláh kerületben próbálhat szerencsét, de ott is csak kormánypárti programmal és pálinkával.

De Jókai makacs. A vicclapok mint fiahordó kengurut vagy mint majmot táncoltató olaszt ábrázolják Jókait a kis Horn Edével. Végre Pozsony fölvilágosodott polgárai elfogadják Horn Edét, akiből idővel államtitkár lett és akinek nevét egy utca őrzi a Terézvárosban.

A dicsőségnek nagy ára van. Nemcsak váltót kell zsirálni politikai barátainkért, nemcsak népszerűségünkkel kell fedeznünk a hátukat, hanem néha még az életünket is kockára kell tennünk érte...

«A Hon»-nak egy különös, érdekes és értékes vezércikkírója van: Csernátony Lajos. Európai műveltségű ember. A magyar lovassági nehéz kardok világába a francia tőrt vitte be: a tűvékony,

gyilkos szatírát, amely ezerszer veszedelmesebb. Pulszky Ferencet vette célba monoklíján keresztül és érzékenyen meg is sebezte. Pulszky lovagias elégtételt akar. «A Hon» főszerkesztőjének azonban az az elve, hogy munkatársaiért is vállalja a felelősséget. Így kerülnek szembe Pulszky és Jókai, a régi jó barátok.

Pisztolypárbaj. Óriási izgalom. Az egész ország éppúgy lesi most a párbaj eredményét, mint a terézvárosi választás híreit.

És Szent György lovag kiáll pisztolyával. Félelem és gáncs nélkül való Bayard lovag. Más helyett verekszik, mint egykor Cyrano. Az utolsó romantikus. Helyesebben: a megelevenedett Berend Iván, a «Fekete Gyémántok» ultratökéletes hőse.

Háromszori golyóváltás.

Az egész ország föllélegzik: Jókai nem sebesült meg. És zeng, ujjong a bálvány felé a népszerűség csatazaja:

— Éljen Jókai Mór!

Már csak kocsin járhat: bujkálnia kell a népszerűség elől... Az Alföldön a reménykedő szivek második Kossuth Lajost várnak benne...

De hát hová lett a régi Jókai Mór? Ez az izgága párbajhős, minisztert buktató, minden lében kanál, örökké utazgató, szónoklatokat pántlikaszerűen előcibáló ellenzéki matador volna Jókai Mór igazi képe? Minden lélektani elemzésünk csődöt mondott volna?

Ó, nem, ez a vadember nem a mi Jókai Mórunk! Ez csak ifjúkorának nosztalgiája, a márciusi napok veszélytelen visszaálmodása, délibáb, amelyet fáradtan, nagyon hitetlenül, kedve ellenére hajszol. Ő maga is tisztában van azzal a szereppel, amelyet játszik.

Mi köze van neki a balpárt ropogós, kemény kifejezéseihez? Mi köze neki a Csernátony cikkéhez, amelyért párbajozott, holott figyelmesen el se olvasta? Lelke mélyén talán még a saját vezércikkei se érdeklik, amelyeket «A Hon»-ba ír. Ujságírók egymás fülébe súgják, hogy el se olvassa azt a három ujságot, amelyet szerkeszt, és amely homlokán az ő nevét viseli. Halálosan nem érdekli a nyüzsgő, törtető emberboly és naiv, szórakozott kérdésével: «Kihez is van szerencsém?», akarata ellenére halálos sebeket oszt, érzékeny, hiú embereket ellenségeivé tesz. Még arra a színjátszásra se képes, amit a fórum emberei naponta százszor elkomédiáznak, hogy a legviharosabb öleléssel üdvözölnek valakit, aztán a háta mögött megkérdezik:

— Ki volt ez az ipse, akit most megöleltem?

Teljesen tisztában van önmagával és egy pillanatra lecsúszik róla az álarc, hogy újra láthassuk igazi arcát. Így szól egyszer politikai barátaihoz:

— *Annyi közöm van nekem tihozzátok, mint a fűszeresbolt címertábláján a Vadembernek. Hozzátartozik ugyan a bolthoz, de se nem övé a bolt, se nincs benn soha — a boltban!*

XVIII.

Az Aranyember.

Zörgő társzekerek robognak a losonci pályaudvar felé. Megremegnek a stációutcai sárga ház ablakai. Az egyik uteai ablak fehér csipkefüggönye mögé belesnek a járókelők: megpillanthatják-e Magyarország legnépszerűbb emberét? Hiszen ott szokott dolgozni és a szekérdübörgés elől regényhőseinek világába menekül, hová nem jut el a pinzgaui mének nehéz patáinak csattogása, a kocsis rekedt káromkodása, ostorának vad pattogása... a mindennapi élet «prózai» lármája.

Magyarországnak kétségkívül leggazdagabb embere. Negyvenötéves korára elért mindent, amiért érdemes küzdeni, érdemes élni. Népszerű mint politikus, népszerű mint író; még azok szemében is, akik politikája miatt különben gyűlölnék. A kritikusok falkahada messzire elmaradt mögötte: a csodaszarvas aranyagancsával már a világhír limbuszát súrolja. Oda már fáradtan érkezik a legmérgezettebb nyíl is, amelyet a «Pesti Napló» szerkesztőségében hegyeztek ki, ugyanabban az ujságban, amelyben az «Egy magyar nábob» és «Kárpáthy Zoltán» jelentek meg.

Képviselő, háztulajdonos, három lap főszerkesztője, befolyásos politikus, párbajhős, regényíró, humorista, természettudós, kertész, két pompás villa ura: mindez a világ szemében annyi tökéle-

tességet és sikert jelent, amennyit csak ő tud regényei hőseinek diadalkoszorujába fonni. Regényei hőseit kinevetik a pszichológusok: ő kineveti a pszichológusokat, mert hősei emberfölötti tökéletességét megvalósítja az életben.

És ha az élet mégis csak élet — a költészet virágainak trágyadombja —, akkor elmenekül előle abba a világba, ahol a trágyadomb bűze a szférák illatává és a társzekerek lánczörgése tündéri zenévé magasztosul. Itt aztán korlátlan úr, nem lehet megsebezni, nem lehet megölni, mint a halhatatlan Seherezade királynét.

Hát nem ő a leggazdagabb ember e széles, békés Magyarországon?

Valóságos — aranyember. Gazdagabb a királynál is.

De boldog-e?

Van-e oly ember a világon, akire minden mosolyát, minden jóságát rápazarolja a Sors, ez a mindenki mostohája? Van-e tökéletes emberi boldogság, megelégedettség akár arra a rövid időre is, amikor az Aranyember pályája a legmagasabban ível?

Ó, régi mese: nincs tökéletes boldogság. Vagy ha van: ne a palotában keresd, hanem inkább a favágó kunyhójában. A favágónak nincs inge, ezért boldog a régi, régi «kapitalista» mese szerint. Aki a dicsőség és gazdagság Nesszusz-ingét viseli, panaszkodik. Salamon király, Ofir kincsének ura, az Énekek Énekének költője, aki egyszerre, egyidőben földi és szellemi birodalom ura tudott lenni, élete végén rájött a szörnyű, szaiszi igazságra: «Minden csak hiábavalóság, vanitatum vanitas!»

A sárga ház ura nem boldog.

Akár akarod, akár nem: a füledbe súgják, vagy ha meg nem érted, ordítják, hogy nagy bajok vannak a stációutcai portán. A pletyka néha a kis

emberek bosszuállása az élet urain és a sors igazságtalanságán; valami szomorú, kárörvendő elégtétele annak, aki féreg marad. Tehát a sas fészkében is vannak családi bajok, lám-lám!

(Tarlózzunk hát e régóta kiszáradt pletykák, félőszinteségek szalmájában, talán az igazságnak valami aranymagja is megrekedt benne.)

Gertrudisz *ötvenhároméves.*

Ó, hiszen elrohan az idő... Huszonkét esztendeje már annak, hogy ifjú költője keblére tűzte szerelmes kokárdáját.

Akkor az ország legelső színpadának legelső asszonya volt. A «legszebb Gertrudisz»-nak mondták. A Nemzeti Színháznak, amióta megnyílt, elsőrendű tagja volt és azt a szerepkört töltötte be, amelyre annak idején Kántornét akarták meghívni, de a fiatalabb győzött és Laborfalvy Róza lett az ország első tragikája.

Hugo Viktor «Angelo»-jának Thisbéje, Szigligeti «Rózsá»-ja, «II. Rákóczi Ferenc fogságá»-nak Zrinyi Ilonája, «Stuart Mária», «Adrienne Lecouvreur» voltak annak idején a nagy szerepei.

Hol vannak már férje darabjaiban aratott nagy sikerei? *Dalma,* amelyet 1852 november 27-én játszott először, a *Szigetvári vértanuk* Annája és a többi emlékezetes forró, színházi este? Hol vannak Vörösmarty és Bajza dícsérő kritikái? Jules Janin, a tekintélyes francia kritikus, aki Ristori Adél és Rachel mellé helyezte tragikai tehetségét, már nagyon öreg ember.

Ez a hálátlan nemzet talán azt is elfelejtette már, hogy 1856-ban Prottmann fenyegetése ellenére se akart föllépni a pesti német színházban, pedig Ferenc József és Erzsébet ültek az udvari páholyban. Csak Hauer báró helyettes kormányzó közben-

járására lépett föl és szavalta el gyászruhában Arany János balladáját, az «Ágnes asszony»-t.

Ez a mai közönség (1869-ben) már talán arra sem emlékszik, hogy «Macbeth királyné»-t még senki se játszotta oly megrázó erővel, mint ő és ki tudta még úgy megállítani Coriolanust Róma falainál, mint ő Volumnia szerepében.

A Pesti Naplóban az a hír jelenik meg, hogy Laborfalvy Róza örökre visszavonul a színpadtól. Ki tette ezt közzé? Maga Szigligeti Ede, az igazgató? Róza várja a hír hivatalos cáfolatát, de ez nem történik meg.

1869 április 12-én megírja lemondólevelét a Nemzeti Színház igazgatójának: «Sajnálom leginkább azt, hogy miután Méltóságod hónapok óta ismerhette a körülményeket, felőlük engemet a lefolyt szerződési év alatt nem tudósított, hogy egy utolsó búcsuelőadásban róhattam volna le hálámat a magyar közönség iránt...»

Búcsu nélkül vált meg a Nemzeti Színháztól és ki ennek az oka? Jókai, akinek lapjai vannak és mégse vág vagy szúr vissza.

Az a kopasz homlok, amely mögött annyi eszme forrong, egy pillanatra elborul. Az a világoskék szem, amely már annyi emberi gyarlóságba, erénybe, rútságba és szépségbe tekintett bele, elkomorodik... Elvégre mégis ember, idegei vannak és bármennyire uralkodik is rajtuk, néha följajdul, ha legfájóbb sebeibe tűt szúrnak...

Állítólag gyakori a perpatvar, hangos szóváltás a sárga házban.

De végül is a klasszikus példa szerint mindig Szokratesz az, aki visszavonul Xantippe elől.

— Mennydörgés után természetesen esik az eső — mondja magában, ha pohár, tányér, miegymás repül feléje...

Miért is marcangolják egymást azok, akik különben talán gyógyíthatatlanul szeretik egymást?

Szerethet-e egy negyvenötéves ember egy ötvenhároméves nőt?

A brüsszeli csipke is megsárgul, de mennél sárgább, annál értékesebb. A szerelem *nem* ilyen. Talán a *szeretet?* Ó, szép magyar szavak, amelyek oly finoman megkülönböztetnek!

A szeretet annál szebb, mennél régibb.

És ezek ketten még mindig szeretik egymást.

Az asszony drága selymeket, csipkéket vásárol. Ékszereket. Ódon, ritka bútorokat. Mindezt a kedvenc Friedrich vagy Böck néni szállítja neki. Friedrich múzeumkörúti ócskásboltja, amely legszebb kincseit a stációutcai sárga házba ontja, meg van örökítve «A kőszivű ember fiai»-ban.

A selymek, csipkék belegyömöszölődnek a szekrényekbe, hol összevegyülnek eldobott csirkecsontokkal, pezsgőspalackok nyakravalóival és egyéb lim-lommal. Az ódon bútorok fölkerülnek a padlásra. Gertrudisz néha belátja, hogy sem násfa, sem lyoni selyem, sem XIV. Lajos korabeli bútor nem pótolhatja azt a szépséget, amelyet a természet tönkretett. Róza belátja ezt és csakugyan visszavonul mindentől, még a színpadtól is.

De a régi népi tapasztalat és bölcsesség szerint a férfit a gyomrán át még mindig oda lehet kötni a házhoz. És Róza asszony ételrecepteket gyüjt és valósít meg: «Hihetetlenül sokféle ecetje volt, tea-, rózsa-, málna-, liliom-, tárkony-, szeder-ecet és több efféle... Cibereleves, manna, harmatkása, furcsa szinű baraboly, ostyepkasajt, tojásgyümölcs, jurgita tök paradicsommal töltve, lengyel nyelv cukorral, mazsolával, mandulával, százféle gomba, rózsalekvár, csík, csiga, töltött malac visszavarrva saját bőrébe...»

Az ízlés fejedelmének asztalán sem lehetnének különb ételek.

És valahol a «sécretaire» titkos fiókjában talán egyéb receptek is gyűlnek, amelyeket javasasszonyok a Gellérthegyen főznek éjszaka boszorkányüstben; ifjúságot adó életelixírek, szépséget visszavarázsló szabbatfőzetek... Ki tudja?

Ó, idő, mit raboltál el ettől az asszonytól!... De kár megvénülni!

A sárga házban egy nap a sok látogató, kérvényező, alkalmatlankodó ember közt egy feketeruhás idősebb asszony is kopogtatott a hatvanas évek legvégén.

Az Aranyember mindenkit fogad és senki se megy el tőle üres kézzel. Minden szegény ember legalább is ajánlólevelet csikar ki az Aranyembertől, akinek a könyörületes kézszorítása néha «osztrák-magyar» bankjegyekkel van bélelve.

Az Aranyember jó szive nem tud ellentállni, bár tudja, hogy mennél több ajánlólevelet ír, annál kevesebbet jelent fényes nevének varázsa. A kisember aztán csodálkozik, hogy az Aranyember levelével kinevették. Még jobban csodálkozik az a szegény ember, akit megszédített az Aranyember hire és mikor távozása közben megnézi titkon az előszobában, hogy mit nyomtak markába, nevetséges, szinte bántó összeget talál. Hiszen nem tudja, hányan voltak ott előtte olyanok, akik szintén nem mentek el üres kézzel.

A feketeruhás asszony is sokáig várt az előszobában, míg sorra került.

— Képviselő úr — rebegi halovány arccal és remegő ajakkal, mialatt megilletődve nézi az Aranyember jóságos vonásait —, alig mertem idejönni. De fölbátorított az, hogy nagyságod mindig

fölkarolta a negyvennyolcas hősök özvegyeit és árváit.

— Kihez van szerencsém? — kérdezi az Aranyember.

— Én *L*... negyvennyolcas őrnagy özvegye vagyok...

— L... őrnagy özvegye!

A jóságos kék szem elrévedezik, a multban keres.

— Ismertem a férjét, asszonyom... Petőfi Sándor őrnagytársa volt a segesvári csatában. Tardonán is találkoztam vele bujdosásomban.

— A férjem egykor gyakran említette ezt... ez bátorított fel...

És az asszony könnyei szinte minden ok nélkül megerednek.

— Törülje le a könnyeit, asszonyom... Mivel szolgálhatok?

— Képviselő úr... alig merem megkérni... valamire... Szegénységben élek... a magam kezével, varrással keresem meg kenyeremet... A haza nem törődik hősei özvegyeivel és árváival... De én mégis fölneveltem gyermekeimet... Küzdöttem, harcoltam, koplaltam értük... A fiam még tanul... a leányom is igen tehetséges... színésznő szeretne lenni...

— Ah, színésznő?... Nem jó pálya!

— De *Ottilia* igen tehetséges — ismételi az aszszony. — A minap meghallgatta a színiakadémia egy tanára. El volt ragadtatva szavalatától... De én szegény asszony vagyok... Nincs annyi pénzem se, hogy leányomat beirathassam az akadémiába... És ezért bátorkodtam...

— Adok önnek ajánlólevelet P...yhoz.

— Ó, nála már voltam... Hidegen fogadott, pedig olyan ajánlólevelet vittem neki, hogy no!... Bocsásson meg, képviselő úr, hogy amikor kérek valamit öntől, azzal kezdem, hogy legelső szíves

ajánlkozását rögtön visszautasítom... De meg kell őszintén mondanom: annyian akarnak az akadémiába bejutni, hogy csak személyes közbenjárás használna...

— Ó, sajnos, nem vagyok jóban az igazgatóval —, feleli gyorsan az Aranyember és arra a jelenetre gondol, amelyet Gertrudisz a Pesti Napló gonosz hire miatt rendezett.

Az asszony lehorgasztotta fejét. Elhallgatott. Nem tudja tovább folytatni. Az élet ama szerencsétlenei közé tartozik, akik az első kis akadálynál már fölbuknak... és szerényen visszavonulnak... De az anyai szív, mielőtt kitántorogna az ajtón, még egy utolsó kísérlettel próbálkozik:

— Ha a képviselő úr meghallgatná leányom szavalatát...

Az Aranyember elmosolyodik.

— Ó, asszonyom, én nem értek ehhez... A világ leghálásabb közönsége vagyok... Engem lehet a legkönnyebben megríkatni vagy megnevettetni... Annyiszor megbuktam már mint műbíráló... hogy lehetetlen!... csak nevetségnek tenném ki magam... Különben se hallgat senki az ítéletemre...

A szegény anya egyet nyel... vége... a következő pillanatban már ki fog támolyogni a Stációutca forgatagába.

Az Aranyember azonban észrevette a — nyelést. És ez minden könnynél jobban megfacsarta szivét. Megfogja az asszony kezét és szól:

— Senkinek se tenném meg... De ön L... őrnagy özvegye... Meg fogom hallgatni leánykája szavalatát...

Az anya halovány, fás arcán a sokat szenvedett emberek grimasza jelenik meg: ez náluk az öröm, a remény százszor megcsalódott, de örök felvillanása...

— Ha parancsolja... elhozom Ottiliámat ide...

— Ide!...

És az Aranyember szeme arra az ajtóra téved, ahol talán leskelődnek, hallgatódznak... a kémek.

Nagyon halkan mondja:

— Ide nem lehet...

— Hol parancsolja, képviselő úr?

Most az Aranyember arcán van ott a keserű grimasz, amelyet mosolynak is lehet nevezni, vagy inkább a mosoly mostohatestvérének.

— Ha szabad valamire kérnem, képviselő úr... alig merem indítványozni... méltóztassék egyszer hozzánk elfáradni... szegényesen lakunk, de tiszta a szobánk...

Az anya naiv szavaiból úgy árad a jóság, kedvesség illata, mint a keményítő szaga némely szegény, de tisztes és tiszta szekrényből, az ezerszer kimosott, megfoltozott, de mindig patyolatfehér ruhákból...

— El fogok jönni — mondja az Aranyember oly halkan, hogy ahhoz képest a légy sétája az íróasztalon... zajos lárma.

Mi készülődik itt?

A rab megrázza aranykalitkája rácsait? Amelyeket maga épített?

El mer valahova menni Gertrudisz királyné tudta és beleegyezése nélkül? Úgyszólván a háta mögött... Mi lesz ennek a titkos lázadásnak a vége?

Egy fiatal leány... színésznőnek készül... De elmehet-e az Aranyember valami szerény külvárosi lakásba anélkül, hogy százan föl ne ismernék és ne kíváncsiskodnának utána?...

Pedig a külső józsefvárosi sárga ház körül valami elkerülhetetlen végzet szálai bogozódnak...

Az Aranyember vágyódik valahová... maga se

tudja, hová... Talán ifjúsága aranytavához vissza, ahonnan elindult, hogy megtalálja szive hercegnőjét, akit voltakép sohasc talált meg?

Álljunk csak meg egy pillanatra, kopasz ember... Hiszen féligmeddig már nagyapa lettél... «Leányod» leánya ott játszadozik az udvaron és «pápi»-nak szólít. A bátyád leánya pedig már szépséges fiatalasszony. Ő is ott lakik a stációutcai házban. Ujdonsült férjével, aki a magyar nemesek közül jóformán a legelső fináne-zseni. Egyelőre csak reményteljes ifjú, a «Hon» munkatársa, unalmas közgazdasági kolumnákkal tölti meg a lapot, de írásait talán többen és izgalmasabb érdeklődéssel kísérik, mint a «Pápi» regényeit. Ebből a fiatal emberből, aki Jókai Jolánt vette el feleségül, még pénzügyminiszter lesz, sőt a fiából is sok év mulva. A fiai egy kis Jókai-átkot, költői vénát fognak örökölni.

Aranyember, hová visz téged a jó szived?... A szived most elindul... talán ő fogja megtalálni helyetted... a boldogság útját.

XIX.

A Senki szigete.

Mielőtt a Nap leáldozik, szabad neki mégegyszer fölragyognia azzal az aranyos, tüzes fénnyel, amelyben benne van a hajnal bíbora, a dél fehér izzása és az alkony violaszine.

Megrendülten állunk e látomás előtt.

Különösen olyankor, amikor felhők szinezik magasztosan titokteljessé ezt a ritka, soha el nem felejthető képet.

Ottilia szőke volt, mint Noémi.

Ha valaki tizennyolcéves és szőke, mint a napsugár, föltétlenül tehetségesnek kell lennie. Porcellánkék szemében a vidámság, az élnivágyás tüze lobog. Hangjában szerelmi dalok és incselkedések zenéje eseng. Ajkán a méz a tudatlan méhet is magához csábítaná.

Ki tudna ellentállni az ifjúság és szépség varázsának?

Az Aranyember elvállalta L ... né gyermekei mellett a gyámapai tisztet. A Külső Stáció-utcában erről épp annyira nem volt senkinek se sejtelme, mint arról, hogy Ottilia a világon van... Pedig már több mint egy éve, hogy ismeri — gyámapját.

A tavasz, amely akkor indult el, a moháströzsű

vén fák ágain is kicsalta a rügyet. Sugárnyalábja becsett egy pesti ablakon a karcsú, szőke leányra, aki nyugtalan, dobogó szivvel várta a gyámapját... a nagyságos képviselő urat, az Akadémia alapító tagját, a «Hon» főszerkesztőjét, egyszóval az Aranyembert.

És levetinci Timár Mihály talán életében először boldog volt.

Egy gyermekleány, akinek az apja is lehetett volna — hiszen a gyámapai korkülönbség, amelyet a törvény megkövetel, megvolt — tapogatózó fiatal szivével az Aranyemberhez fordult.

És Faust, aki annyi női szivet vizsgált meg lombikjában, bizonyára át tudta érezni, hogy mi az, ha egy romlatlan, üde, ifjú leány elhunyt apja helyett apát keres. Az olyan gyönge, törékeny lonc, mint Ottilia, szívesen fut föl olyan törzsre, amely erős, viharedzett. És az Aranyember a jó szivén keresztül megtalálta egy fiatal leány még jobb, még olvadékonyabb szivét.

Az Aranyember igazán arra született, hogy jóságos apja legyen olyan leheletfinom virágnak, mint Ottilia.

Ez az 1870-iki tavasz nemcsak a sziveket tette lázasabban dobogóvá, hanem túlságosan kedvezett annak a másik, mikroszkópon is alig látható parányi életnek is, amely a mi emberi életünk legnagyobb ellensége... A tuberkulózis bacillusai nagyon is jó, meleg fészket találtak Ottilia gyönge tüdejében.

Köhécselni kezdett a naphajú leány.

Az Aranyember, mint «Hoffmann meséi»-nek aggódó apja, Crespel, elvitte gyámleányát az orvoshoz és Miracle, a csodadoktor, ridegen, keserűn rázta orvosságospalackjainak csörgettyűjét.

— Tizennyolcéves... veszedelmes kor! Halálos

betegség! Csak egyetlen orvos segíthet... A Levegő!

Az Aranyember kora ifjúsága óta foglalkozott a tüdőbajjal, amelynek réme mindig feje fölött lebegett és tudta, hogy Balatonfüred levegője nagyszerű hatással volt az ő tüdejére, különösen pedig sógorának, Huray Istvánnak, a balatonfüredi fürdőorvosnak tudományában bízott, amelyről ő maga is meggyőződött.

Az Aranyember elhatározta, hogy Balatonfüredre viszi Ottiliát.

Ó, mily vak tud lenni néha ez az Aranyember!... Hiszen Huray István Róza asszony nővérének, Laborfalvy Józsának a férje! ... És a Külső Stáció-utcában még mindig nem tudnak semmit Ottiliáról.

De az Aranyember alighanem így okoskodott:

— Huray derék, jó ember, akinek féligmeddig életemet köszönhetem... Be fogja látni, hogy egy fiatal élet megmentéséért mindent meg kell tennie egy embernek. A törvény gyámapának nevezett ki és ha a törvény nem, a szivem kötelezne erre a gyámapai... kockázatra.

Az Aranyember tehát elutazott Balatonfüredre, hogy Ottilia közelében lehessen.

Ó, isteni május, amely a Balaton tükréig fel tudja csalni az ezüsthátú halakat, hogy sütkérezzenek a verőfényben és áldozatul essenek a napbarnította halász egykedvű hálójának.

Ó, isteni szerelem, amely körüljár közömbös hálójával a Balaton partján és nem törődik vele, mily sziveket fogdos össze.

Gyámapa és gyámleánya szive? Eh, bele velök a «kosár»-ba, ahol már az összefogdosottak szájukkal tátognak elemük, a víz után és vonaglanak.

...Úgy kell neked, Lélekidomár! Addig játszottál női szivekkel papíron, feleséged szoknyája mögé elbujva, míg most te is ott vagy a «Szerelem bolondjai» közt. Most nevess, ha tudsz!

Mily fausti érzésekkel járhatott Margarétája mellett az Aranyember, ott a Balaton partján!... A háttérben a magyar tenger csodáival, Miracle orvosságosüvegeinek csörgésével és Hurayné Laborfalvy Józsával...

Ó, ha ide le lehetne írni az «Aranyember» két kötetét!

Mily titkok pattannának ki e szenvedélyes regény titokzatos célzásaiból!

A fehérarcú, szép, hideg Timea... vajjon most megöregedve él-e a Stáció-utcában? Levetinci Timár Mihály reápazarolta minden hősi igyekezetét és aranyát, hogy legalább egyetlen szerelmes mosolyt csaljon vele titokzatos arcára. Nem lehetett... Timea szivében el van temetve valaki, egy katonatiszt, akárki, de szive azóta halott... Ki érti ezeket a célzásokat? Ki tudja elválasztani a valóságot a költészettől? Mindegy. Hiszen szivünkben ott él ennek a jéghideg Timeának arca, hogy annál forróbb, drágább, szerelmesebb érzést váltson ki belőlünk Noémi...

Noémit pedig az életben L... Ottiliának hívták. Ez az egyetlen, ami bizonyos.

Az Aranyember átéli a saját regényét.

És írja a szép balatoni napfölkeltétől egészen addig, amíg szive ellenállhatatlanul oda nem vonzza szerelmes Noémijéhez.

Az egész regény valóságos támolygás egy női szívtől a tintatartóig és vissza.

Így születik meg a Pénznek és a Szerelemnek ez a csodálatos legendája, amelynek párját alig lehet találni hetedhét országban.

Komáromtól Ada Kaléhig, a Vaskaputól a Balatonig minden titokzatos kincs, szivek tengerfenekéről fölhozott sok gyöngy benne van ebben a legendában... Ez a mi legszebb szerelmi regényünk... legandalítóbb, legédesebb mesénk... és ha angolok volnánk és nem magyarok, elzarándokolnánk Komáromba a rácok utcájába, ahol levetinci Timár Mihály háza állott, a Vármegyeház-utcába, ahol a költő született, abba a balatonfüredi házba, hol L... Ottilia lakott, az aracsi szőlőbe, ahonnan a Senki szigete a költői fantázia szárnyán az Al-Duna zuhatagai közé költözött át.

A «Szentivánéji álom» tündérei szeretik a «nedves holdfény»-t. Noémi azonban a napsugarat szereti, hiszen maga is csak egy eltévedt napsugár, amely egy öregedő férfi szivét aranyozta be.

De a Stáció-utcából levelek érkeznek Balatonfüredre... a sárga házban valaki nyugtalankodik... rettenetes éjszakai látomásai vannak... talán néhány száz mérföldnyi távolságban is megérzi, hogy valami történik, ami miatt nem tud aludni... olyan szimatja van, mint a mesebeli sárkánynak...

Az Aranyember megijed... az ő legszebb regényét nem akarja túlságos heves és botrányos befejezésnek kitenni... El kell rejteni Noémit... Így kerül L... Ottilia az aracsi szőlőkbe, egy kezdetleges, de tiszta házba... mondjuk parasztosan: présházba... hiszen a házikó minden istenadta vad szépsége le van írva az «Aranyember»-ben Teréza mama házikójában... és ki merne olyan tollal versenyezni, amely a Senki szigetét megalkotta!

Az aracsi szőlők fölé azonban hirtelen nyári fekete felhők tornyosultak. A villám lecsapott...

Egy árvával több van a világon.

L...né hirtelen meghalt... Olvastátok Teréza mama halálát az «Aranyember»-ben? És ha krokodilusok vagytok, nem hullattatok-e akkor is egy könnyet érte?

Most már Noémi igazán árva. Nincs más támasza ezen a világon, mint az Aranyember...

De meddig? A Senki szigete jól el van rejtve a világ szeme elől, de az aracsi szőlők?...

A «Hon» nyomdászai már szedik az «Aranyember»-t. Az emberek lélegzetüket visszafojtva, öröm, elragadtatás és könnyek közt olvassák Timár Mihály és Noémi szerelmét... A költő ismét remekművel ajándékozta meg kicsiny, de termékeny hazáját.

És míg a sajtógépek ontják az «Aranyember» hasábjait Pesten, addig az aracsi szőlőkben új regény születik... *Eppur si muove*... *És mégis mozog a föld!*

A kései szerelem dúsan termi édes szőlőfürteit, amelyekből egymásután szüretelik a fejedelmi ízű és illatú Tokaji aszúborokat...

És az élet? A rideg valóság?...

A Kritikus, aki a Senki szigetének mámorából felocsudik, gúnyosan és kárörvendezőn kérdi:

— Uraim, mi van az *Élettel?*

Ó, sajnos, az *Élet*... azt se lehet kizárni az aracsi Senki szigetéről...

Gyermek?... Noéminek gyermeke van?... Ezt kérdezi örvendezve és meglepetten az «Aranyember» olvasója... De hiába olvassuk át többször ezt a fejezetet vagy az egész regényt... az ördög tud abban kiokosodni, hogy az a gyermek valóban Noémi és Timár Mihály gyermeke-e... Hja, a romantika, a képzelet költője!... Mi oly

természetesnek találnók, hogy Noéminek gyermeke van... De az Aranyember?... Hiszen Timár Mihály végre is megtalálja boldogságát... teljesen eltűnik az Arany világából és a Szerelem szigetére költözik... De az igazi, az aracsi Aranyember meddig élheti még kettős életét a Balaton és a Stáció-utca közt?

Leszállnak az ősz árnyai, egyre fojtogatóbb ködei.

És Ottilia egyre jobban köhécsel...

Miraele doktor rázza, csörgeti orvosságosüvegecskéit: «Tizennyolcéves... Gyönge tüdő... Az újabb események csak siettetik baját... Galoppozó tüdővész... Csak a levegő segíthet... De nem a balatoni... amely hideg már ilyenkor... hanem a Délvidék tiszta, napsugaras levegője... Merán... Merán, a déltiroli divatos üdülőhely.»

És az Aranyember kénytelen elbúcsuzni Noémitól. Talán örökre...

Miracle doktor pókujjai már megragadták Ottiliát és viszik, ragadják Meránba!... Onnan aztán aligha fog már visszajönni...

Az Aranyember búcsuzik... Ez az elválás oly fájdalmas lehetett, hogy sohase szánta rá tollát a megírására...

A gőzös füstje sokáig integetett búcsut és a zakatoló kerekek könyörtelenül robogtak Déltirol havas csucsai és virágos völgyei felé.

A gyámapa ezentúl már csak «silány aranyakat» küldhet gyámleánya után, aki egy meráni tanítónő házában talált szállást...

Ó, ha el lehetne szállni a fecskével vagy felhővel Dél melegebb honába, hol már Olaszország virágai nyílnak!

Az Aranyember leül és legalább betüivel akarja utólérni, simogatni Noémit... Német nyelven írja

leveleit... Magyar költő magyar leánynak német szerelmi üzeneteket?

Ó, Istenem!... Hátha Noémi oly gyönge, hogy már el se tudja olvasni a leveleket, amelyeket pedig oly mohón vár! Ott van a meráni német tanítónő, aki majd fölolvassa őket. Németül kell írnia, hogy megérthesse a tanítónő is. És németül is úgy kell írni, hogy... kimaradjanak a levelekből azok a szerelmes, marcangoló érzések, amelyeket csak ajk az ajknak és szem a szemnek tud elmondani...

Mily szomorú regény ez a német levelezés!...

Ottilia meghalt. Miracle doktor gúnyosan fölkacag és távozik...

Valaki holtan fekszik egy fehér, tiszta ágyon, Dél-Tirolban, a Passer völgyében. Aranyfürtjei ziláltan hevernek a párnán. Lehunyt szeme mély árnyékba süpped mozdulatlanul. Csak ajka körül lebeg az üdvözültek mosolya.

Nincs mellette Teréza mama, hogy lefoghassa utoljára pilláit és nincs mellette Timár Mihály se... Szegény kis halott a Passer partján!

De a keblén az inge alatt arany medaillon van és benne — *az Aranyember hajfürtje.*

Ezért mosolyog a halott. Mert éjjel, mielőtt utolsót sóhajtott, megjelent az Aranyember, föléje hajolt és búcsuzásul megcsókolta... Csak mikor fölnyitotta szemét, jött rá, Ottilia, hogy az Aranyember... jelenés — látomás volt... De a mosolya ott maradt örökre az ajkán.

Itt van tehát a legridegebb valóság, amelyet a Kritikus sürgetett... a halál!

És Miracle doktor, ennek a «rideg valóság»-nak jelképe, nem elégedett meg azzal, hogy el-

ragadta Ottiliát, hanem gonosz tréfát engedett meg magának.

Ottilia utolsó sóhajával arra kérte a meráni tanítónőt, hogy az Aranyember szerelmesleveleit és azt az arany médaillont, amelyben hajfürtjét őrizte, küldje el — az Aranyembernek.

A szegény kis halott csak jót akart, a meráni tanítónő is jót akart, de az egész csomag valahogy «Miracle doktor vagy a gonosz Véletlen» kezébe került és Miracle jól tudta, hogy hová kell címezni a csomagot: «Külső Stáció-utca 80. szám». És azt is tudta, hogy mikor kell ennek a szerelmes utolsó üzenetnek megérkeznie, hogy... Laborfalvy Róza kezébe jusson.

Most már mindent tudnak a Külső Stáció-utcában.

Sajnáljuk-e a százféle ecetet savanyító, jurgitatököt sütő, szegény, nyomorult asszonyt?

Még csak ez a tőrdöfés hiányzott száz sebből vérző, hiú szivének! Ha házsártos lett, ha pokollá változtatta férje házát, ha Hekáte gonosz leányainak minden fúriaszelleme beléje költözött, egy mentsége mindenesetre van: ez a meráni csomag a német levelekkel és hajfürtös médaillonnal.

Az Aranyember betegen fekszik balatonfüredi villájában.

Ingyen nem adnak semmit a szűkmarkú istenek.

Az Aranyembernek meg kell szenvednie azért, hogy életében egyszer megízlelte egy tiszta, fiatal leány csókját, hogy kihörpintette fenékig a férfi legnagyobb diadalát...

Ismeretlen láz gyötri... Mi ez?... Ottilia csókjai beléje oltották a halálos kór csiráit?... Ó, ha meghalna ő is. Szép halál volna, *euthanatosz*, mint a régi görögök mondták... és méltó volna

a szerelmes regények írójához, méltó a regényesség kék virágához, amely a tüdővészt a romantika pecsétjével látta el.

Huray vállat von... nem tudja... Az orvosok nagyrésze ragadósnak tartja a «mellbaj»-t, de ez nem bizonyos. Koch Róbert ekkor még nem fedezte föl a tüdővész bacillusait.

Az Aranyember láza egyre magasabbra szökik... negyven... negyvenegy fok... még följebb hág... már a halál ormát súrolja lázgörbéje... Ottilia minduntalan megjelenik lázálmában is... de Timea szintén... A kettő egybeolvad... A negyvennyolcas évek Rózája a hetvenes évek Ottiliájával... A beteg, deliriumos agy már elhagyja a földet... már a világürben lebeg, a föld előtte csak kicsi pont, vörös golyó... repülőgépen száguld... Meglátja az *Andromeda*-csillagot, amelyet a tudósok csak később fognak fölfedezni... lejjebb kerül a földre... meglátja a mésszel való vörösfényű világítást... amelyet jóval később egy magyar föltaláló, *Bémer* meg is valósít... ezer és ezer csodát lát... megsejt... és megszületik a legszebb, legbámulatosabb magyar vízió... a *Jövő század regénye!*

Huray, a jó orvos mosolyog. Most már tudja biztosan, hogy sógora nem fog meghalni... Föl fog épülni... Mert a sors úgy akarja, hogy még sok szép regénnyel ajándékozza meg a világot.

Miro fölépül, Ottilia alakja már a felejtető, enyhítő multé. A Jövő Század Regényének Sassa asszonya lett belőle, akivel Tatrangi Dávid tovább fog száguldani a tér és idő végtelenségében.

Regényünk hőse kilábolt betegségéből. De a kórágyon ottmaradt az, amit bizonyára legjobban sajnál, utolsó ifjúsága, utolsó szerelmi lángja...

Most már megtisztultan, megbékélten visszamehet a stációutcai házba feledni, vezekelni, emlékezni és írni...

Életének regényes, zajos korszaka ezzel lezárul. Sassa asszony vár rá. Az élet gyors, de halk denevérröpte az öregség és vég felé.

XX.

Ali kezei.

Azt a korszakot, amelynek fénysugarait és borongó árnyékait ebben a regényben egy ember életének gyujtópontjába igyekeztünk gyüjteni, ma már búsan emlékező kegyeletül három betüvel is lehetne jelezni: *I. F. J.* Ez a három betü monogramba fűzve nemcsak ott ragyogott a katonák gombjain, hanem mintegy jelképesen ott lebegett az egész magyar élet fölött, hol magasan járva, hol alászállva, hol újabb fénnyel újra föltámadva.

A valóságos király és a költők fejedelme hogyan álltak egymással szemben ebben a korszakban?

Öt évnyi korkülönbség van köztük. Az a fej, amelyen két ország koronája egyesül, öt évvel fiatalabb, mint a költőé: nemcsak kortársaknak, hanem ugyanahhoz a nemzedékhez tartozóknak látjuk őket.

A bécsi Burg háziurának hű emberi arcképét még nem mintázta meg senki. Az ezüstpénz hideg arcélét még senki sem futtatta be az élet vérereivel és idegeivel. Pedig mily érdekes élet!

Valami komor családi végzet nehezedett erre az emberre, akinek keze aláírta a Tizenhárom Vértanu ítéletét, de húsz évvel később a «Legelső Magyar Ember» lett, a béke és kulturális virágzás korszakát jelenti neve és végül reszkető aggas-

tyáni kézzel aláírta saját korának, saját monarchiájának, saját békeművének halálos ítéletét: «Mindent megfontoltam, mindent meggondoltam».

A katonai értelemben való becsületesség és korrektség szobrát róla mintáznák. A katona előtt egy szó lebeg: «Becsület». Rideg, ellentmondást nem tűrő, a végletekben néha halálos kimenetelű fogalom. A nép föllázad uralkodója ellen? Lövet. Deák Ferenc megmagyarázza a jogilag korrekt és becsületes álláspontot? Magáévá teszi. A szerb királyt megölik? Nem fogadja el a trónfosztók békét kereső kezét és ezzel elhinti a háboru magvát. Megölik a monarchia várományos örökösét, vérbeli unokaöccsét? Ezt csak vérrel lehet lemosni!

Az élet végletes elhatározások elé állítja és az ő zsinórmértéke mindig ugyanaz: «Mit kíván a becsület?» Ridegségében kétségtelenül van valami fejedelmi és habsburgian ősi, atavisztikus. Családi katasztrófáiban is elsősorban katona és uralkodó.

A bécsiek, akik közt él, jobban ismerik. Tudják: vannak derüsebb, meleg pillantásai is, bár kifelé még arra is vigyáz, hogy a legkisebbik gombja is szabályszerűen legyen fölvarrva.

A távolabb élő budapestiekre úgy hat néha, mint egy Formaruha, amely megelevenedett, rugalmas lépésekkel jár és gépiesen végzi uralkodói tennivalóit.

Pedig hányszor kellett az élet mélységébe, megrendítő örvényébe belenéznie! Saját édes fia borzalmas halála villámcsapás volt, amely még feszes aranygallérját is megolvasztotta. Ezért adta beleegyezését — jobb belátása ellenére — ahhoz a baljós, szerencsétlen házassághoz, amelyet trónja várományosa rangján alul kötött.

A bécsi Burgban gyakran érezhette a Végzet súlyos lépéseit.

Uralkodásának fénypontján, zenitjén vagyunk. A Deák-párt ugyan bomladozik, mállik szét, de közben a balközép «tigrisei» megszelidültek és már udvarképes és kormányképes pártot lehet belőlük csinálni. Tisza Kálmánnak csak szegre kell akasztania a «bihari pontokat» és bevonulhat a Lloyd épületébe, hogy átvegye a Deák-párttal való «fuziója» után az ország kormányrúdját. Ez 1875-ben történt és ezután még tizenöt hosszú esztendőn át kormányozta az országot — a Generális.

Szikár, magas alakja, sötét szemüveg mögé rejtőző kék szeme, gyér, de hosszú haja, furcsa, hamiskás mosolya, örökké szürke ruhája, különös demokráciája, amelybe a magyar történelmi családok gőgje vegyül: ezekkel a markáns vonásokkal lehet futólag megrajzolni Tisza Kálmán alakját.

A Generális a Lloyd-klubba természetesen magával vitte barátját, leghivebb és leghiresebb közkatonáját, Jókai Mórt is.

A negyvennyolcas tigrisből, Petőfi barátjából így lett Tisza hadseregének «mamelukja», aki elhelyezkedett a «Husos Fazék» gőzölgő körében és részese lett a «Történelmi Tarokkpárti»-nak, Tisza Kálmán legbizalmasabb környezetének.

Az idézőjeles szavak annak a kornak a hangulatát tükröztetik vissza.

A Lloyd-klubban a «Magyar Nábob» írójának nemcsak kihullt lassankint minden hajaszála, hanem írói babérait is megtépázta az idő.

A népszerű regényiró még 1875-ben meg tudja hódítani a budapesti józsefvárosi kerületet, de a «fúzió» után három évvel már megbukik Szilágyi Dezsővel szemben és kénytelen megelégedni egy «kincstári» kerülettel.

A nép, amely 1869-ben még fáklyákkal vonult a stációutcai ház elé, 1876-ban már beveri a költő

ablakait: a törökbarát diákok Jókai-ellenes tüntetése a tömeg változó hangulatát jelzi.

Regényhős és Élet királya nem lehet egyszerre valaki.

A regényhős a szónak romantikus és mondjuk: jókaias értelmében az élet gyarlóságai fölé kerekedő, eszményi magaslatra törekvő ember, jóban-rosszban példakép.

Az Élet királya ellenben nem veti meg az élet gyarló, de jóleső kellemességeit, mint amilyen a rang, cím, tekintély, ünneplés, meghitt sarok az országot kormányzó párt klubjában, igazgatósági tagsági prezencmárkák, irodalmi társaságok elnöksége, főhercegi kézszorítások, frakk, lakk, klakk.

Az Élet királya azonban — mint az istenadta nép is — jól tudja, hogy mindezt nem adják ingyen. Hétrét kell hajolnia ama földi hatalmasságok előtt, akiket a politika szeszélye nyeregbe ültetett: a «kegyelmes uram» tegnap is nulla volt és holnap, ha hatalma lejár, újra csak nulla lesz, de egyelőre az ő kezében van a hatalom egyik bőségszaruja.

Aztán az Élet királyának néha szavaznia kell a parlamentben, meggyőződése ellenére, multja, hírneve megcsúfolásával, sőt néha föl is kell szólalnia és a szavak virágaival eltakarnia a rideg tényt, hogy olyan ügy mellett szólal föl, amely gyűlöletes előtte és az ország közhangulata előtt is. De hiába. Ali így akarja és amit Ali a trónon óhajt, az előtt meg kell hajolnia a Generálisnak is, hát még közkatonájának!

Ali pedig nem népszerű az országban. A kormánylapok hiába zsolozsmáznak, tömjéneznek neki, Ali akkor is rideg, felsőbbséges katona, amikor a deli magyar huszártábornoki egyenruha fe-

szül rajta, olyan eléggé ritka alkalomból, ha második országa fővárosában időzik.

Ali tudja, hogy nehéz neki szolgálni és ezért a Szent István-rend kiskeresztjét tűzi föl arra a hősi kebelre, amely saját népszerűségét veti gyakran kockára, hogy megszerezze Ali számára legalább is a meggondoltabbak tiszteletét.

Aki ismeri ennek az országnak a lelkét, tudja, hogy kormány sohase lehet népszerű olyan országban, amelynek népe mindig befelé dacos, befelé kuruc, befelé pogány, kifelé a végtelennek tünő évszázadok óta a kormányhatalom elnyomásához van szokva. Hatalom és méltóság ebben az országban mindig egy a gyűlöletes és népszerűtlen kiváltsággal. Aki hatalmat és méltóságot vállal, vállalja a velejáró népszerűtlenséget is. A nyugati demokráciával szemben ez az örök szittyaság szelleme.

Ali kezei hosszúak, de mégse tudják megóvni a mameluk regényírót attól, hogy hovatovább csak a nőkre és az ifjúságra szorítkozik népszerűsége. A férfiak karakánul és szittyául gyűlölik, lenézik, komédiásnak, a legjobb esetben férfiatlan bábnak tekintik.

Meg kell vallanunk, a kora nagyon, végtelenül csalódott a költőben és mennél több X járult életéveihez, annál inkább. Az egykori forradalmárból lojalitástól csepegő, túlzottan hajbókoló, megvesztegetett lantú udvari dalnok lett: így látták legalább a belül keserű szittyák.

De vajjon igazán az Élet királya volt-e a költő ötvenedik évén túl?

Difficile est satiram non scribere . . .

Annak a külső életnek, amelyet az élet királya élni szeretne, két hatalmas rugója van: a pénz és a nő.

Mind a kettőhöz nemcsak a hódítás vágya, hanem a megszerzés karmai, fegyverei is kellenek.

A költő azonban nem ragadozó természet. Inkább szelíd, csöndes, visszavonuló és merengő lélek. Mennél idősebb, annál inkább elveszti a Pulay Máriák erélyét és inkább a Jókay Józsefek lágy, lirikus szemléletébe merül.

A földi szerencse sohase lett hozzá egészen hűtelen, a pénz szinte fölkínálta magát neki, eléje jött. De ő ennek a múzsának sohase szentelt egész figyelmet. Szórakozottan szolgálta a tizedik, leghatalmasabb múzsát, amelyet a költői lelkű görögök kirekesztettek az Olimposzból.

A költő elfogadta, amit kapott, de nem tudta megbecsülni a szerencse ajándékait. Mindig többet költött, mint amennyit keresett. Mindig több volt a váltója, mint a követelése. És Laborfalvy Rózában is megvolt eléggé az a bohém vonás, hogy a kiadások és bevételek közt való összhangot csak hitelműveletek útján tudta megteremteni.

A váltók a Stáció-utcában már prédára éhes sárkányokká nőttek meg és a «Brazovics-ház» megingott.

Az Élet királya megismerte az adósságok, nélkülözések, fejfájások szörnyű korszakát, amely annál fájóbb, mennél idősebb korban éri az embert.

A költő ötvenötéves és a dicsőség minden koszorujával a fején, a halhatatlan remekművek tiszteletet parancsoló menete élén oly inségben van, mint egy csőd előtt álló kereskedő: kénytelen csip-csup számlákat kifizetetlenül visszaküldeni. A «szállítók» káromkodnak, hangos, goromba szavuk egyre fenyegetőbben károg a Stáció-utcában. Botrány, összeomlás veszedelme lebeg a sárga ház fölött.

Végre a Generálisnak is fülébe jut a dolog. Ha-

miskás mosolyával csak annyit kérdez: «Mennyi?» Harminchatezer forint. Szerencse, hogy a Generális épp Bécsbe készül.

Így jut el végre magának Alinak a füléhez a hír, hogy a Stáció-utcában egy háziúr nyomasztó adósságai örvényében fuldoklik.

És Ali kezei belenyúlnak a saját magánpénztárába. A harminchatezer forintot ő fizeti ki.

Legyenek ezért áldva Ali kezei.

A költő csak másfél év mulva tudta meg, hogy ki rendezte adósságát.

A Generális nem merte neki mindjárt megmondani.

A költő visszautasította volna?...

Alig hihető.

A Generális azonban ravasz ember volt. Ali alakját akarta a mameluk előtt még ragyogóbbá, még dicsőbbé tenni. Hadd tudja meg a költő majd csak másfél év mulva, mintegy véletlenségből, hogy ki mentette meg a csődbejutó emberek fekete golyójától.

Az 1880. évnek ezt a harminchatezer forintját a költő hosszú évek során bőségesen és kamatosan visszafizette. Talán bőkezűbb és fejedelmibb is volt, mint a földi uralkodó, mert ő mintegy vérével: népszerűségével fizetett.

A pénz ereje talán abban van, hogy a legnagyobb pozitívumot egyesíti a legnagyobb negatívummal.

Ha van, sohase elég.

Ha nincs, akkor igazán veszedelmes tényező.

A stációutcai házat a királyi bőkezűség se tudja megmenteni, 1882-ben eladják harmincnyolcezer forintért.

A stációutcai háziúrból ismét lakó lesz. És a lakó

természete a hurcolkodás. Kerepesi-út huszonegy és később: Sándor-utca harminchat. Ezek az állomásai. Most már nem lesz addig háziúr, míg veje meg nem építteti a Bajza-utcában azt a házat, amely Petőfi és Jókai testvéri emlékét fogja egyesíteni magában.

Az Élet királya nem tudott a pénzzel bánni, azt már láttuk.

És a másik hatalmas rúgó: a nő?

Az ötvenedik éven túl már ritkák a szerelmi regények.

De azért *öreg ember: nem vén ember*...

Ezt a vigasztaló, magyar ízű mondást az a férfi találta ki, akinek életében ezentúl Ámor nyilainak nyomát nagyítóüveggel se lehet fölfedezni.

A politikában azt mondták rá: «*gyermek*».

Mit mondjunk rá a szerelem terén?

Puritánizmus? Aszkézis?

Ottilia is csak ábránd volt?

A szerelem nem lehetett idegen a lelkétől. Hiszen a szerelemnek emelt oltárt műveiben.

Vagy talán a papok hisznek legkevésbé vallásukban és legkevésbé gyakorolják?

A szerelem egész fúgája megvan műveiben, kivéve az erotikusan őszinte húrokat. Érzékisége a női szépségek leírásában bujkál, de csak lábujjhegyen érinti a sikamlós talajt és felröppen az érzések kevésbé fizikai, magasabbrendű világába. Tagadhatatlan bujaságát az idealizmus valami biedermeieri fátyola lengi körül. De így annál izgatóbb, mintegy polgáribb.

Az egészséges fiatalságot jellemzi az érzékiségnek az a módja, hogy a szeméből, szájából szinte kibuggyanó, villamosáramként feszülő érzékiségét lendületes szavak és gesztusok vezetik le. Egy hevülettel beszélő, közömbös tárgyról tűzzel vitat-

kozó fiatalember teszi az emberre néha azt a hatást, mint a dürgő fajdkakas.

A költői idealizmus néha ilyen önkívületben vergődő fajd.

A szerelmi regények örökifjú költőjét szinte hiába keressük az életében. Nyárspolgári hűséggel ugyanahhoz a szoknyához szinte odavarrva, ez a koránkelő, társaságot kerülő, robotban alkotó tollmunkás szinte egészen mentes a kalandos változékonyságtól, mondjuk: a szerelem teljes kiélésétől.

A női Proteusok, a színésznők vonzzák leginkább kalandvágyó fantáziáját, de mindig inkább arra hajlandó, hogy végül is leültesse őket a családiasság «pot au feu»-je mellé. A pillangóból anyát csinál, de — gyermek nélkül.

Százféle ellentmondásból áll szerelmi élete, mint általában egész élete.

Lángelme.

Nőkkel szemben senki se tud oly kedves, figyelmes, hódoló lenni, mint az öreg Jókai. Bókjai, amelyeket az utcán bőkezűen elszór, illatos virágbokréták, aminőket a legelőkelőbb üzletekben se tudnak fűzni. Ifjú asszonyok, leányok elteszik legszebb emlékeik közé — a szerencsésebbek az emlékkönyvükbe — a költő könnyű, finom, franciásan magyaros hódolatait és nagyanyai korukban is szívesen emlékeznek rá vissza.

A költő oly melegen, odaadóan tud megfogni egy-egy puha kacsót, merengőn kék szeme annyi áhitattal tud elmerülni egy rózsás arc finom piheibe, hogy a nő egészen belezavarodik, szinte nyilatkozatot vár — és csak akkor tér magához, amikor az udvarias, de öregedő költő már messze jár.

Varázslat volt az egész. Csak a költő parókáját

tüntette föl olyannak, mintha egy apród göndör fürtjei volnának.

A paróka alatt egy kopasz nyárspolgár siet haza — robotja és megszokásai közé.

És voltakép ez a Jókai hires két feje: a téli és a nyári.

Szóbaáll még az éjjeli utca ködében párázó szomorú szerelem «örömleányaival» is. Nincs oly züllött nő, akinek udvariasan, jó szívvel ne viszonozná köszöntését és ha megfogják a kabátja szárnyát, ha erőszakosan visszatartják, ha nyers és üzleti ajánlatokkal üldözik, dehogy tudna goromba és mogorva lenni. Udvariasan és jóságosan rázza le magáról az alkalmatlankodó és prédára leső olcsó Vénuszt. Nem röstel a zsebébe se nyúlni és néhány obulust nyom a silány illatszertől rosszszagú kézbe: mert tudja, jó szivével érzi, hogy szegény, nyomorult páriával van dolga.

A koldusok hálátlansága azonban közmondásos, vagy természetes. Az a szerencsétlen teremtés, akit boldoggá tett néhány «hatossal», ki is használja ezt a boldogságot, hazugsággal toldja meg és kamatoztatja, mint üzleti tőkét.

Legendák keletkeznek az utca sarában a költő titkos pásztoróráiról. Aki a nyolcvanas-kilencvenes években ifjú volt és Budapesten élt, bizonyára emlékezik ezekre a legendákra. Akit mindenki ismer, akit mindenki szeret, sohase tudhatja, hogy nevéből tudtán kívül hogyan lesz kenyér, házbér vagy pipere, amire efféle leányoknak mindig szükségük van. Aki oly gazdag volt, mint ez a költő, bizonyára nem sajnálta a hazugságnak azt a néhány piculáját, amelyet nevének jogtalan és igaztalan fölhasználásával vertek.

Az arany még a sárban is csillog.

Ali kezei hosszúak.

És az, akit ő felkarol, nemsokára érzi főhercegi kezek meleg szorítását. Ha a költő daliás díszmagyar ruhájában udvari bálon, vagy egyéb ünnepies alkalommal megjelenik, a hatalmasságok megkülönböztetett tisztelettel sietnek feléje. Illik is, hogy megszorítsák annak a kezét, aki a legszebb magyar regényeket írja.

Bármily demokrata is valaki, bizonyára elfogódottságot érez, amikor szemtől-szemben áll egy ősi történelmi név viselőjével. Mennyire elfogódott és meghatott lehet aztán olyanvalaki, aki az ősi mult ragyogó képeit támasztotta életre, királyokat, hősöket, történelmi eseményeket búvárolt és élt át képzeletében.

A regények hercegei helyett most valóságos bíborban született fenségek állnak előtte kézfogásnyi távolságban. És a költő jóságos, mindenkit elbűvölő egyénisége nemcsak leírt, de eleven szavaiból és tekintetéből is sugárzik. Egyszerre csak azt veszi észre, hogy a főhercegi maszk mögül emberek mosolyognak rá és nyitják meg szivüket előtte.

Alcsuth elmagyarosodott lelkű, cigányt kedvelő főhercege szinte baráti melegséggel közeledik feléje és tiszteletére fényes, magyaros szüreti mulatságot rendez az alcsuthi szőlőben.

És egy nap a kabinetirodából levél érkezik a költő címére. A Habsburgok fényes trónjának örököse, Rudolf királyi herceg óhajtja fontos ügyben a költő személyes megjelenését és tanácsát.

XXI.

Földönjáró csillagok.

Rudolf...

Szőke, karcsú, magas fiatalember. Ifjú házas. A belga királyi családból való Stefánia hercegnőt vezette oltárhoz. Arcképeik ott díszelegnek polgári családok porcellánszerviszein.

Már ismeri őket a Váci-utca sétáló népe is. A királyfi ifjú nejével együtt szívesen belevegyül a korzózó közönség körébe. De maradhat-e fölismeretlenül oly ritkaszép emberpár, mint ez a kettő! Magasra szökött virágai a testi kiválasztódásnak. Így csak királyi ágyból származók tudnak imbolyogni az utcán, nemes, szinte párducos lépésekkel. Azonkívül a trónok fényéből is hull rájuk titokzatos sugárkéve. Az ámuló pesti polgár félisteneket lát bennük, földönjáró csillagokat.

Vastagbajszú, dorongbotos, megtermett emberek kísérik őket tisztes távolból, de vizslatekintettel. Detektívek.

Rudolf 1882-ben mint az «Osztrák-magyar monarchia írásban és képben» című vállalkozás védnöke érkezik Pestre. Ez a nagy mű a monarchia erejét, gazdagságát akarja a világ elé tárni. A hallatlan ipari fejlődéssel együtt jár az egész világon, hogy a reklám búgó szirénáit kell megszólaltatni a virágzó versenyben. Már országokat is kezdenek hirdetni, mert az országok is némely tekintetben gazdasági vállalkozások, hitelképesek

vagy a bizalmatlanság feketekönyvébe vannak beírva.

Jókai, akit a mű magyar részének szerkesztésére kér föl Rudolf trónörökös, talán először érzi az új idők hatalmas turbinaszelét. Van valami Tatrangi Dávid álmainak megvalósulásából ebben a sajtóvállalatban, amelynek élére a trón örököse áll.

A költő tudja, hogy igen nagy és nehéz föladat vár rá. A műnek ki kell domborítania a Monarchia nevű cégnek minden előnyét és a bécsi központban megvan az a természetszerű törekvés, hogy a céget kifelé egységesnek tüntessék föl. Ezzel szemben a magyar álláspont az, hogy két teljesen különböző, önálló cégről van szó, amelynek csak a feje közös, Magyarország nem fiókja a bécsi központnak. Hogyan fogja ezt az elengedhetetlen magyar álláspontot Bécs titkos és sötét hatalmaival szemben megvédeni a szelíd, lantoslelkű költő, aki ritkán mutatott valami nagy ellentállóerőt erősebb akaratokkal szemben?

A költőnek hírneve, politikai és féligmeddig írói becsülete sohase forgott annyira kockán, mint amikor ezt a fényes, de veszedelmes szerkesztői állást elfoglalta.

Rudolf...

A legbecsületesebb, de legridegebb katonának a fia. Milyennek fog kigubózni a vele való szorosabb, emberi érintkezésben?

És a költő álmélkodva látja, hogy aggodalmában, várakozásában a lehető legszerencsésebben csalódott.

Nemcsak testileg, de lelkileg szép fiatalember áll előtte. Véréből minduntalan előtör a bajor királyi család művészetkedvelő hajlama. Fizikuma az apjáé, lelke az anyjáé. Az élet zenitjén álló, élvezni vágyó, aranyos szivű, kissé könnyelmű

világfi. A modora természetes, pózmentes, elragadó. Valóságos bohém a trónon.

És a költő úgy megszereti ezt a testileg és szellemileg kiváló fiatalembert, mintha édes fia volna. Akik a költőt ismerik, tudják, hogy ez nem túlzás nála.

A királyfi is érzi és viszonozza azt a szinte önzetlen jóságot, amely az öreg költőből feléje árad. Mindenben a költőnek ad igazat és a maga könnyű, játszi modorával hárítja el a magyar szerkesztő útjából az akadályokat, hogy a magyar álláspont száz százalékig diadalmaskodhassék Bécsben.

A királyfi emberismerete, emberekkel való elbűvölő, szellemes bánásmódja, gyors és kész, sőt mindig helyes ítélkezései lassankint azt a meggyőződést keltik a költőben, hogy a Habsburgok ősi trónjára egy nagyszellemű ember fog kerülni, talán II. Józsefnél is különb...

És magyar szivében valami boldog sejtelem kezd megfoganni, hogy ez a királyfi lesz az, aki Magyarországnak meg fogja adni azt a napsugaras helyet, amely megilleti és amelyet oly sokáig megvontak tőle. Most már minden életkedvét, reményét a jövőnek ebbe az emberébe fekteti. Benne látja élete céljának megkoronázását.

Olykor azonban sötét aggodalom fogja el. A szerkesztőségi ülések az «Angol királynő» különtermében pezsgő és cigány mellett végződnek. Itt aztán lehull a főhercegi hüvely utolsó foszlánya is erről az életkedvtől duzzadó fiatalemberről, aki szinte beleveti magát a bús vagy szilaj magyar hangok és temperamentumok áradatába. Valami fékezhetetlen, nyugtalanító vonás bujkál ebben a nagyrahivatott emberben. Mintha tragikumot hordozna magában. A trón a modern világban valamennyi szabályszerűség legfelsőbb foglalata, leg-

magasabb kifejezése: van-e ott helye a csapongó, a normálist meghaladó temperamentumnak?

A költő magában hordozza, senkinek el nem árulja aggodalmait, hiszen rajongva szereti Rudolfot. És a költő szeretete mint valami igazi és ritka drágakő fénye sugárzik szét az országban. Rajongói támadnak a karcsú királyfinak, nők álmodoznak szőke és kékszemű mosolyáról. A költő magyar mithoszt teremt *Rezső* trónörökös körül és a Kárpátoktól az Adriáig zeng a Rezső név — a költő magyarosította meg — és terjed palotáktól kunyhókig a remény: ez a jövő embere a mi emberünk! ...

XXII.

Szaporodnak a fejfák.

Örökös változás az élet, élősejtek mozgásához hasonlóan sejtek jönnek, sejtek mennek benne. És aki sokáig él, egyszerre csak azt veszi észre, hogy több ismerős fejfát talál a temetőben, mint ismerős arcot az életben.

1886 november huszadikán hirtelenül és váratlanul, rövid betegség után meghalt Laborfalvy Róza.

Fényből és árnyból álló, éppenséggel nem köznapi alakja végigkísérte a költőt élete legnagyobb és legszebb részén át. A halál most megszépíti, megdicsőíti nemes vonásait, amelyeket néha ridegeknek és keményeknek láttunk. A költő azonban sohase panaszkodott, még négyszemközt sem és azt a hitet keltette a korabeli szemlélőkben, hogy szinte élettani szükséglet volt számára az a keménység, amely a nála hiányzó külső energiát pótolta.

A lángész szórakozott, ellentállás nélkül való, az élettel szemben túlengedékeny, túlságos lágy egyéniségét, mint valami ritka és csodás növényt, ennek az asszonynak a keménysége vette körül védőabronccsal.

Maga a költő megrendülve, szinte megsemmisülve állt a hant előtt, amely leghívebb társát elrabolta.

Utazás egy sírdomb körül...
Szinte már nem is gyászoló siralmként, hanem kellemetlen nyöszörgésként hatott az emberekre a költőnek ez a «carmen lugubre»-je, ez a prózában is lendületes zokogása.

Fájdalma, amelyet nem értettek meg, a nevetségesség határát súrolta.

Szerencsére ott volt mellette Laborfalvy Róza unokája, ama «harmadik Róza», aki a stációutcai házban hajadon leánnyá nőtt fel.

Ebben a korban Róza kisasszony már festőművésznő, Székely Bertalan tanítványa, megjárta Münchent és Párist is. A tompa, béna gyászból ő emeli ki az öreg költőt és viszi Münchenbe, Olaszországba, feledni, szórakozni...

A következő év, 1887, szerencsére nem gyászt, hanem örömet vitt a költő házába. Róza kisasszonyt elvette feleségül Feszty Árpád, a festő. Az ősz költő élete ezentúl ennek a fiatal művészpárnak életvidám, zajos, vendégszerető környezetében telik le. Az új világot, amely egyre jobban szorítja ki a régit, rajtuk és ismerőseiken keresztül ismeri meg a költő. Az ő lelke a mások boldogságán talán jobban tud melegedni, mint a saját magáén. Csöndes, derüs aggkor vár reá.

Ekkor csap le hirtelen megint csontvázkezével a Végzet.

1889 január harmincadikán érkezik Mayerlingből a hire Rudolf trónökös hirtelen és szerencsétlen halálának.

A költőt e hír a szó szoros értelmében a bunkó erejével éri. Mintha csakugyan édes fiát vesztette volna el. Talán még többet is vesztett benne. Utolsó és legszebb reményét.

Akik az «Utazás egy sírdomb körül» panaszos hangjait fejcsóválva fogadták, most egyenesen nevetségesnek találják a költő megrendülését.

Vezércsillagom!...

Ezen a szón mulat mindenki, aki tudja, hogy a halál fenségétől csak egy kis lépés van a nevetségességig.

Pedig ez a költő ura a szónak és nagy, benső reményének összeroppanását ki se fejezhette volna szebb, mélyebb szóval, mint: «Vezércsillagom...»

A kapucinusok bécsi sírboltjába talán nemcsak Jókai, hanem egy nemzet reménységét temették el.

És ez a végzetes esztendő még eggyel szaporította a fejfák számát. Május negyedikén a költő testvérnénje: Jókai Eszter, Vály Ferenc özvegye hetvenhároméves korában elhunyt. Nagy csapás annak a szívnek, amelyhez a testvérek közül Eszter állt a legközelebb.

A költő ekkor hatvannégyéves.

XXIII.

Száz kötet — Ezeregyéj

Mit tudnánk Bagdad városáról, Harun al Rasid királyról, Dzsáfár fővezérről, ha Seherezáde mesélő ajkáról nem hallanók újra meg újra történetüket, amelyet olvasni fognak az utánunk jövők is, míg ember él a földön.

Mialatt a magyar Seherezáde életének regényét írtuk és a benne szereplő Harun Al Rasidokat, Dzsáfárokat, minisztereket, kalmárokat, öszvérhajcsárokat felvonultattuk, előre láttuk, hogy egyszer elérünk a történet végére. Az ezeregyéji Seherezádo végül is boldog nagyanya lett és meséivel, amelyekből soha ki nem apadt, be lehetett volna tarka szőnyegként borítani Bagdad valamennyi utcáját. Szép mesék szép vége: de az Ezeregyéjszaka betűtengerében csak néhány sor szól erről a végső kifejlésről.

A magyar Seherezáde regényének a végét nem lehet néhány sorban elmondani. Élete fonalát nemcsak azért nyujtották meg a párkák, hogy fantáziája bőségszarujából még sok mese szülessék, hanem azért is, hogy megismerje az aggkor minden dicsőségét és minden keserűségét.

Gondoljuk el, hogy Seherezáde palotája elé felvonult Bagdad egész népe, a királytól az utolsó öszvérhajcsárig az egész ország lerakta eléje tisztelete és szeretete adóját.

De a dicsőségnek van «fonákja» is, a másik oldala, amelyről a bagdadi krónikák nem emlékeznek meg. A mesélő királyné országos ünneplését — mint a világon minden ünneplést — emberi hiúságok és ostobaságok ünneprontó mellékzörejei, disszonáns hangjai is kísérhették.

És gondoljuk el, hogy a mesélő királyné élete alkonyán rajtafelejtette még mindig lángoló szemét egy ifjú pásztoron és miatta megfeledkezett arról, hogy ő a királyné, sőt hogy már életében szobor és elhagyta — talapzatát.

Seherezáde királynéról nem jegyzett föl ilyesmit a krónika, boldog vége tehát — néhány sor.

De a magyar Seherezáde...

Folytassuk tehát a regényt.

A bagdadiak — azaz hogy ama hosszúkezű Ali miniszterei és egyéb szolgái — végre is ráeszméltek arra, hogy Seherezáde már ötven év óta mesél és meséi, ha könyvekbe foglalják őket, akkora oszlopot alkotnának, hogy a Lánchíd leszakadna alatta.

A magyar Seherezáde ötven év alatt — száz kötetet írt.

Száz kötet: szoboralapzat, amelyre valaki már életében ráállhat.

És micsoda száz kötet!

Életének hatvanadik éve felé és jóval azon túl még a következő műveket alkotta: *Szeretve mind a vérpadig. — Mire megvénülünk. — A lőcsei fehér asszony. — A lélekidomár. — Lenczi fráter. — Aki a szivét a homlokán hordja. — A tengerszemű hölgy. — Gazdag szegények...*

Ez a csodálatos termékenység, amely, mint valami nemes tokaji tőke, késő ősszel is dús, édes fürtöket terem, leborulásra késztette a bagdadi

kalifától az utolsó papucsfoltozó vargáig a magyar népet.

1894 január ötödikén és hatodikán ünnepelte az ország a magyar Seherezáde ötvenedik mesélő évét és száz mesekötetét. Az első napon a magyar hölgyek adfák át hatalmas szőnyegüket, amelyet az ország valamennyi vármegyéjének legszebb ujjai alkottak. Este a Nemzeti Színházban ünnepi előadásban került színre a «Szigetvári vértanuk», a Népszínházban pedig a «Cigánybáró» Strauss János zenéjével.

Az ünnepség második napján délelőtt díszülés volt a Vigadóban. Az ünnep fényét emelte az első igazán liberális kormány jelenléte, Wekerle Sándorral az élén. A kormány nevében Csáky Albin gróf beszélt: ez a remek felvidéki mágnás, aki pápai grófból — az egyházpolitikai reformok kultuszminisztere lett. Szilágyi Dezső, akit ebben a korban «cséplőgép»-nek neveztek, meghatottan, könnyes szemmel hallgatott, hiszen itt nem volt szerepe: nem csépülhetett, nem vághatott le senkit. Az országos bizottság nevében elnöke, Eötvös Lóránd báró, a világhirű magyar fizikus mondta a hódoló beszédet és ő volt az, aki négy fal és négy szem közt átnyujtotta az ünnepeltnek a «nemzeti ajándék»-ot: a százezer forintról szóló takarékpénztári csekket, amelyet a nemzet aprajanagyja adott össze.

A jubilánsnak szerencséje volt abban, hogy népszerű kormány ünnepelhette őt — néhány hónappal később a Lloyd-klub arra a csodára ébredt életében először, hogy fáklyásmenet vonult ablakai alá — és még nagyobb szerencséje volt a jubilánsnak abban, hogy a sors hatvankilencéves korában vasegészséggel áldotta meg. Állva hallgatta végig az üdvözleteket és állva felelgetett

órák hosszat az eléje vonuló testületek, egyesületek, hódoló küldöttségek szónokainak.

Ugyanaznap este a Vigadóban fogadóest volt, ahol a költő mindenkivel kezet szorított: száz meg száz kézzel, amelyek az egész ország hódolatát képviselték. Utána a fáradhatatlan aggastyán még a tiszteletére rendezett operai bálon is megjelent.

A jubileum gobelinjének másik oldalán meg kell látnunk a szomorúan nevetséges szálakat is. A jubiláns ötvenévi fáradhatatlan alkotás és száz kötet után is — szomorúan be kell vallani — rá volt szorulva a százezer forintra, sőt az egész jubileumnak ez volt a kiinduló ötlete. Kis nemzetek aprópénzzel fizetnek halhatatlanjaiknak. És a költő valami fejedelmi szemérmetességgel igyekezett ezt a százezer forintot elleplezni: talán röstelte, hogy egy szegény nemzet nem adhat még nagyobb ajándékot fiának.

De ez az összeg legjobbkor jött és elég tekintélyes volt, úgyhogy legalább élete végén mentesítette a költőt a gondoktól. Most már nyugodtabban élhetett és írhatott Bajza-utcai villájában.

A gobelin fonákjához tartozik az is, hogy a költő valami egészen rendkívüli meleg levelet várt a legfelső helyről, de kiderült, hogy Ali kezei nem elég hosszúak ahhoz, hogy túlnyúljanak az udvari etikett formaságain.

Még egy másik tűszúrás is érte a jubilánst. A képviselőház elé törvényjavaslatot terjesztettek, hogy a Ház fizessen elő a «nemzeti díszkiadás» száz sorozatára, de az ellenzék elgáncsolta ezt a javaslatot.

Az aggkor zuhanását ki tudná feltartóztatni? Az idő csodálatos zsarnok, letérdelésre kényszeríti még a lángelmét is. Napoleont a waterlooi

síkon arra a szörnyű tudatra ébreszti, hogy elméje megrokkant és nem vette figyelembe a legfontosabb körülményt, amely aztán bukását is okozta. Hetvenegyéves korában, nem is két egész évvel jubileuma után, a millenáris esztendő ünnepségei után Jókai arra riadt föl, hogy — politikai rokkant. A híres Bánffy-féle erőszakos választáson, amikor úgynevezett «lehengerlő» többséggel jött be a kormány, Jókai mandátum nélkül maradt. A macskabajuszú miniszterelnök — aki egyébként a régi szabadelvű világ legérdemesebb emberei közé tartozott — elkövette azt a nem menthető hibát, hogy az érzékeny lelkű költőt kitette a biztos bukás veszedelmének. A legkurucabb ellenzéki kerületben jelöltette.

Ez hihetetlen elkeseredéssel töltötte el a magyar Seherezádét. A szó szoros értelmében lesujtotta őt ez a csapás: «*Én pedig nyertem politikai pályám lefutó csillaga számára egy fényes végfelrobbanást, ahelyett, hogy az megfeketedve hullott volna le a tengerbe*».

Még ekkor nem sejtette, hogy a meteor még nem robbant föl, hanem csak feketedik és még feketébb is lesz.

Politikai sebeit gyorsan behegesztette a királyi kéz: már a következő, 1897-ik év elején a főrendiház tagjává nevezték ki és a «Pro litteris et artibus» rendjellel tüntették ki.

De van-e királyi kéz, amely be tudná hegeszteni azt a sebet, amelyet az idő üt a leghatalmasabb géniuszon is? A lángelme is arra ébred egy nap, hogy... minden mulandó. A századvég, a «fin de siècle», ahogy akkor nevezték, meghozta Zola naturalizmusát. Az ifjak szépnek kezdik tekinteni, amit apáik addig rútnak éreztek. Minden eszme mintegy megfordul saját tengelye körül és ellenkező oldalát mutatja. Tatrangi Dávid tudott

előre látni évszázadok ködébe, de az elkövetkező, közeli évtizedek homályban maradtak előtte.

A költő ámul-bámul. Nem érti már egészen ezt az új világot. Csupa hódolat vele szemben mindenki, de a háta mögött «kinevetik». «Megöregedett. Kiírta magát» — csiripolják a tojásaikból imént kikelt verébfiókák, akik nevetgélve bírálják — a fáradt királysast.

A századnak, Jókai századának alkonyán vagyunk.

XXIV.

A rózsák atyja.

Fönmaradt egy svábhegyi fénykép: rózsaszüret kellős közepén egy bölcs aggastyán szelíd, mosolygó arca. Még a hires ásósvégű kampósbotja is vele van, ezzel gyomlált, hernyót irtott és ezzel készült bevonulni a halhatatlanságba — a rózsák atyja.

Ki tud szebb rózsákat tenyészteni? Ki tud szebb rózsaregéket mondani? Ez a halvány eperszinű rózsa egyenes utódja azoknak, amelyek Napoleon felesége, Joséphine császárné számára nyíltak és illatoztak Malmaisonban. Ez a másik a hires Maréchal Niel. A harmadik talán Sirászból került a Svábhegyre és illatából Firduszit lehet érezni.

Az égen bárányfelhők ünnepi menete — áll. Az egész olyan, mint valami hazatérő nyáj, de nem jut előbbre. Ki látott már bárányfelhőt vonulni? Ez a könnyed, pihés felhőkép az ő életét jelképezi. Érhetik-e még meglepetések?

Hiszen mindenben része volt, kijutott neki a jóból és rosszból is. Ha az öreg bölcsek nyugalmával szemlét tart élete fölött, el kell ismernie, hogy a sors inkább jó volt hozzá, mint rossz. Nem mindenkinek jut osztályrészül az ő ragyogó, dicsőséggel teljes ifjúsága, eredményekben gazdag férfikora és kiegyensúlyozott, gondoktól mentes öregsége. Hiszen épp azzal vádolják, hogy nem ismerte

meg soha az élet legmélyebb, legszörnyűbb válságait és költészete olyan, mint a rózsa, amelyet a legművészibb tenyésztői fogásokkal se lehet — egészen feketévé változtatni. Pedig sok kertész képzeletét izgatta, mint épp tőle tudjuk, a bakacsinfekete, bársonyos rózsa problémája.

Nem, nem; béke és csend vár rá — élete őszén feléje mosolyognak szőlőkertjéből a sötét rózsaszinű bakator, a fekete kadarka, a fehér góhér, a rózsaszinű muskotály és fehér furmint. Pomológusok dícsérik gyümölcsfáit és ampelológusok a bortermő tőkéit, mint ahogy kritikusok magasztalják regényeit. Már nem divat Jókait gáncsolni és a régi ellenségén, Gyulai Pálon csaknem rajtaragad a gúnynév: «a kritikus béka». A fiatalok «atyamesterüknek» nevezgetik a rózsák és legszebb regények atyját.

Már életében elérte azt a dicsőséget, amely rajongó ifjakat nekifeszít a leghálátlanabb, legküzdelmesebb pályának és amelyet oly kevesen érnek el. Történelmi festményeken, amik az ezeréves Magyarország dicsőségét hirdetik, nem hiányozhatik annak az arca, aki nemzete multját a legszebb mesékben tárta föl. Utcákat neveznek el róla országszerte, sőt a legnagyobb népszerűség groteszk jutalmaként borbélyműhelyek címtábláin megjelenik ápolt bajusza, szakálla és — parókája.

Mit kívánhat még?

Saját úri lakában tágas, előkelő lakosztálya van, ahol senki se zavarja. A kandallóban tűz ropog. Emlékekben gazdag tárgyak közt a kényelmes íróasztalon ki van készítve a síma fehér papír, jó toll és lila tinta, mint Laborfalvy Róza korában.

Ha kedve tartja, lemehet a földszintre, hol Fesztyék vendégei ünnepnek érzik, mikor köztük megjelenik. Ha únja a vendégeskedést és mégis beszél-

getni akar egy drága, őszinte kis lélekkel, akkor fölhozathatja «unokáját», a pici Feszty Masát.

Ha elúnja a fővárost, Balatonfüredre menekülhet. Ha idegen nyelv zengésére, más tájak varázsára vágyik, elutazhat Itáliába vagy akár a Spitzbergákra. (Hiszen oly olcsó akkor az utazás!) Vándorfelhők jönnek-mennek a világ négy tájékáról a világ négy tájéka felé. De van-e hely, ahová még nem jutott el képzelőereje? Mondja el ezt ő maga a saját szavaival:

«A régi Magyarországot bejárta a fantáziám a Kárpátokon kezdve, a Székelyföldön, a magyar tengerparton, a pusztákon, mocsarakon, a várakon keresztül a bányákig és a névtelen Dunaszigetig s aztán átszáguldozta a kerek földet: elbeszéléseim játszanak a tengereken és azok szigetein, Észak- és Délamerikában, a régi és új Egyiptomban, a cézárok Rómájában s a forradalmi Rómában, Párisban, Londonban, Szentpétervárott (itt különös előszeretettel), Lengyelországban; aztán az orosz sivatagokon, Szibériában, Kamcsatkában. Törökország története, Kelet meséi, Sztambul nagy tért foglalnak el regényeimben, hozzájárul a Krím, a Kaukázus; továbbá Perzsia, Palmyra, Afghanisztán, Chína, az Amur-vidék. Ázsia pompás városai, majd Szíria, a régi Palesztína; visszatérett Szicília, az egész olasz paradicsom, Raguza, Bosznia; azután Poroszország, megállapodva a régi Bécsben. Azonkívül még szárnyára eresztve uratlan, léttelen régiókba; az elsüllyedt világrészekbe, Óceániába, az eltemetett Leaotungba, a hozzájárulhatatlan északi pólus alá, s a jövő század álomországába, sőt a pliocene özönvízelőtti világába.»

Mi az, ahová még nem jutott el?

XXV.

Öreg ember — nem vén ember.

1898-ban a «Magyar Hírlap»-ban folytatásokban jelenik meg *Jókai regénye: Öreg ember nem vén ember.* Leghűségesebb olvasótábora mohón falja, magyarázza, vitatja ezt a művét, amelynek a címe is már oly vigasztaló annak, akinek «a tél dere már belepé» fejét.

A leghűségesebb tábora: vele együtt öregedett meg. Kedvencük ismét célba találta azt a témát, amely az embereket nemi, faji és vallásкülönbség nélkül érdekli bizonyos korhatáron túl.

Szabad-e a szívnek fiatalnak maradnia, ha a test már elvirult, megöregedett?

Hugo Victor előrehaladottabb korában megírta a «L'art d'être grand pére»-t. Mily nagy művészet nagyapává lenni! Ehhez a bölcs rezignációja kell. Megalkuvás, belenyugvás a változhatatlanba.

A hetvenhároméves Jókai, akinek a szive ifjú maradt, kesztyüt dob a kérlelhetetlen Idő elé: «Öreg ember — nem vén ember!»

Akik ismerik a «Politikai Divatok»-at, a «Negyven év visszhangjá»-t és egyéb önéletrajzi regényeit, fölfigyelnek erre a műre... Mi lehet e mögött?

És mialatt a serdülő fiatalság — Jókai örökké növekvő és el nem fogyó közönsége — az ifjúsági könyvtárakból kölcsönvett «Kárpáthy Zoltán» ol-

vasásában éli át első szerelmi forróságait és csalódásait: azalatt deresedő szüleik az «Öreg ember — nem vén ember» biztató ígéreteit isszák magukba. A nagy mesemondó, a nagy adakozó gondoskodik arról, hogy a petróleumlámpa sárga fényében (akkor még a legtöbb házban petróleum ég) mindenki megkapja a maga esti mannáját.

De honnan merítette az «Öreg ember — nem vén ember»-t? Mi késztette ennek a megírására? Csak nem valami élmény?

A világ még nem tud semmit.

1897 tavaszán egy nap Jókai Bajza-utcai lakásában egy fiatal, szerény és zavart viselkedésű leány jelent meg. Pirulva, de nagy eltökéltséggel kérte a «méltóságos urat», hogy hallgassa meg szavalatát. Hozzátette, hogy színésznő szeretne lenni, tehetséget érez magában, de szülei szegények — apja Grosz Mór gépész — és a színiiskolák tandíja nagyon drága. Ha azonban a méltóságos úr úgy találja, hogy tehetsége pártolásra érdemes, legyen kegyes nagy befolyásával kieszközölni, hogy Grosz Mór leánya, Nagy Bella tandíjmentesen készülhessen a színésznői pályára.

A «méltóságos úr» készségesen helyet foglal egy karosszékben és kegyesen int: tessék valamit előadni.

És a leány Arany János «Tetemrehívás»-át szavalja.

A Bajza-utcai villa ablakán betűz a napsugár és egy fiatal, meleg, csengő hang tölti meg az öreg ember magános szobáját.

Ez a hang... mily csodás emlékeket ébreszt! Egy nagy március tizenötödikének zengő tragikai hangját. De van benne valami Noémi üdeségéből is, csak barnább, szinesebb, exotikusabb. A «méltóságos úr» máris rabja ennek a hangnak, szinte

elbűvölten ugrik föl és megcsókolja a fiatal, tizennyolcéves leány homlokát.

Akit a múzsa homlokon csókolt, annak joga van rá, hogy homlokon csókolja a múzsák egy leányát.

És ezt a homlokcsókot meleg kézszorítás, biztató igéretek kísérik. Az «Aranyember», ha meg is öregedett, még mindig bőkezűen tud ajándékozni és szive jóságának nincs határa.

De lehet, hogy ha majd ez a fiatal leány távozik és lépéseinek zaja mindinkább elvész a villa kavicsos útján, az öreg ember szépen meg fog feledkezni fogadalmi ígéretéről. Elvégre ehhez is joga van.

De nem... a hang még akkor is ottmarad a szobában, amikor a leány már messze jár. Csodálatos dolog, amikor olyan múló, illanó valami, mint a hang, makacs, el nem kergethető és minden szilárd testnél szilárdabb valósággá válik.

Jókai ettől fogva szinte atyai gondoskodásával kíséri Bellát. Bejuttatja az Országos Színi Iskolába ösztöndíjas növendéknek. Bella nincs megelégedve az intézet szellemével. Jókai akkor a Rákosi Szidi színiiskolájába szerzi be tandíjmentes helyre.

Az intézet vizsgáján, ha Bella föllép, ott van a közönség sorában Jókai is. Lehetetlen, hogy észre ne vegyék. A fiatal kritikusok, akiket az ilyen színiiskolai vizsgálatokra kiküldenek, körülrajongják, mint a méhek, azt a Jókait, akinek mézén nemrég éldegéltek az önképzőkör padjain.

És az «atyamester» az ifjú kritikusok figyelmébe ajánlja Bellát... A sajtó kezdi figyelni, fölfedezi a Rákosi Szidi-iskola tehetséges növendékét.

Bella föllép az óbudai Kisfaludy-színkörben, aztán a Krecsányi Ignác kitünő színvonalú Krisztinavárosi Nyári Színházában, mind a két helyen Jókai darabjaiban, amelyeket kedvéért tűz ki az előzékeny színigazgató.

És akik olvasták az «Öreg ember — nem vén ember»-t, már kezdik sejteni, mi van e regény mögött.

Hirek sziválrognak ki — a kotnyelesebb ujságok meg is írják — hogy Jókai... vőlegény. Egy ifjú, tehetséges kezdő színésznőnek a vőlegénye.

Aztán mintegy varázsszóra a hiresztelések, pletykák egyszerre elhallgatnak.

A Bajza-utcában Jókai szűkebb családja, eddigi környezete természetesen észreveszi azt, amiről már a pesti verebek is csiripelnek. Egy tekintélyes kereskedelemügyi miniszter, aki Jókai unokahúgát vette el feleségül és egy nagyhirű, közéleti szereplésű festőművész, aki Jókai fogadott leányát — Laborfalvy Róza unokáját — vette el feleségül, tartoznak ehhez a szűkebb Bajza-utcai családhoz.

Politikai és művészi klubokban kíváncsi, fürkésző tekintetekkel, vagy nyiltan indiszkrét kérdésekkel találkoznak: «Mi van Jókaival?» Kitérő vagy rejtélyes feleleteket adnak: «Éli világát!» vagy «Másodvirágzását érte meg».

A család nyugtalan, ideges... Hiszen igaz, hogy Jókainak minden szabad, mert akármit csinál, Jókai marad. És Goethe is szerelemre gyulladhatott hetvenkétéves korában a tizenkilencéves Levetzow Ulrika iránt és csak környezete rábeszélésére mondott le házassági tervéről. De egészen más az, ha az ember nem az irodalomtörténetben, hanem az életben áll szemben az ilyen problémával.

Egy francia kritikus mondja: «A közönség a költőknek csak azokat a szerelmi kalandjaikat bocsátja meg, amelyeket haláluk után sok idő mulva leplez le egy nyolcvanéves, gyermekes fecsegő.»

A család tehát félti Jókai hírnevét, tekintélyét ettől a késői szerelemtől.

És ott lebeg előttük Jókai kebelbarátjának, Munkácsy Mihálynak a sorsa. Élete utolsó szakának zavaros tettei arra bírták a nagy festő családját, hogy Laufenauer tanárral, a kiváló magyar elmegyógyásszal figyeltették még. A diagnózis: tábesz volt és beigazolódott, mert Munkácsyn nemsokára kitörtek a nyilvánvaló elmeháborodottság jelei. Munkácsy a Bajza-utcai villában Fesztyék vendége volt, mialatt Laufenauer figyelte. Jókai tudott erről és valami különös intuicióval, szinte előérzettel tiltakozott a megfigyelés gondolata ellen, mintha már 1897 februárjában megsejtette volna, hogy ugyanaz a Laufenauer Károly őt is meg fogja nemsokára titokban figyelni. «Bolondcsinálás» címmel többi közt a következőket írta:

«Leverő gondolat!

«Hogy az embert a jó barátai, a kortársai, a pályatársai, a tanítványai nem azért környékezik, hogy utazásában segédkezzenek, hogy víg asztalnál együtt poharazzanak vele, hogy társalgásukkal földerítsék; hanem megfigyelés végett, hogy minő rigolyákat, minő furcsaságokat, minő rendellenességeket jegyezzenek föl róla — egy későbbi diagnózis számára! Hogy az a doktor, aki nekem kedves jó pajtásom, amikor szemembe mosolyog, azt vizsgálja, hogy nem tágult-e ki a pupillám? Hogy az egész úri társaság, amely közé egy hires ember vendégül meg van híva, mind (asszonya, férfia) nem más, mint titkos detektív, aki hízelgés szavával csalja ki a gyanuba fogottból a terhelő nyilatkozatot, hogy azokat a szintén vendég címén jelen levő őrültek-főorvosával közölje.

«A jó barát pohárral kínál meg; ha kiiszod, deliriumos bolond vagy, ha ki nem iszod, vinophobos

bolond vagy. A szép barátnő szivarkával kínál meg; ha kiszívod, nikotinos bolond vagy, ha ki nem szívod, neuraszténiás bolond vagy. A díszvacsorának az eredménye az, hogy másnap orvosi szakvizsgálat alá vesznek s a nyert tünetekből kimondják, hogy okvetlenül bolondnak kell lenned. «De hiszen ezek a kórtünetek közösek mindenkivel, aki szellemi munkában fárad. Ha ezek a jelenségek az őrültség szimptómái, akkor én száz művész- és írótársaim közül kilencvenkilencre kisütöm, hogy bolond...»

Aki ezt írta, természetesen nyomban észrevette, amikor őt is «ellenőrizték» és mi sem természetesebb, hogy megrettent és — menekülésre határozta el magát.

1899 szeptember 16-án fölkereste Matuska budapesti alpolgármestert, a házasság kihirdetése alól való fölmentését kérte, amit természetesen nem tagadhattak meg tőle. Még ugyanazon a napon a hatodik kerületi anyakönyvi hivatalban a Gyár-utcában házasságot kötött Nagy Bellával, aki akkor már a Vígszínház tagja volt.

Első házassága is csaknem ily viharos családi körülmények közt, hirtelen és diszpenzációval történt.

Néhány órával a polgári esketés után elutazott ifjú nejével, Nagy Bellával Szicíliába.

E házasság körül a maga idejében és azóta is sok tinta folyt és fog még folyni. Hiszen Jókai neve túláradt az ország határain és külföldi ujságok is nagy érdeklődéssel tárgyalták házasságát.

A nagyság átka vagy varázsereje teszi, hogy a toll kénytelen áthágni azt a tilalmat, amely abból áll, hogy egy ilyen házasság mintegy lezárja az aktát és pontot tesz... *Non liquet.*

Még élő emberek dolga is. Nincs még meg a kellő történelmi perspektíva, amelyből nyugodtan lehetne ítélni.

És mégis érdekli az embereket. Mert épp Jókairól van szó. Az életírók nem lehetnek struccok, akik homokba dugják fejüket. Még a regényíró lengébb, felelőtlenebb tolla sem siklik el fölötte könnyen.

Jókai hazajön Szicíliából és az Erzsébet-körút 44. számú házában levő bérelt lakásába költözik ifjú nejével.

Rendkívüli ember rendkívüli elhatározásának megítéléséhez más világ kellene, mint a miénk: ahol gyakran a látszólagos igazság útja is hazugságokkal van kikövezve.

Jókai most szembe kerül a társadalom ezerféle hazugságával és babonájával. Hogy az ezerarcú élet mire képes: csak most látja ez a javíthatatlan romantikus.

Egy kéziratban maradt, el nem küldött leveléből kiderül, hogy özvegy Jókai Mór úrnak címzéssel kapott levelet és kifakad:

«Kívül a levélborítékon (hogy a postások is mulassanak rajta) így címezel: Özv. Jókai Mór úrnak.

«Az is szokatlan, hogy férfi neve elé írják az özvegyet, aki nem a felesége nevét viseli, hanem a magáét.

«De ez esetben ez a címzés azt fejezi ki, hogy én nem élek törvényes házasságban a feleségemmel, hanem csak concubinátusban.

«Ha ezt egy bigott ultramontán grófné vágja a szemembe, azt mondom, nem tehet róla, így tanították az apácák, meg a gyóntatók; de Te, akinek a férje első előharcosa a szabadelvűségnek, egy magyar miniszter neje, hogy bélyegezheted meg a polgári házasságot? . . .»

Egy más alkalommal Jókai halottak napján megkoszorúzza Laborfalvy Róza sírját és felesége, aki elkísérte, szintén odatette Jókaié mellé a maga koszorúját. És ez utóbbi koszorú szalagját valamivel később széttépve találják. Jókai bíróság útján keres elégtételt és csak akkor áll el ettől a pörtől, amikor a szalag eltépője bocsánatot kér tőle.

Ki tudná elsorolni ama bántásokat, tűszúrásokat, amelyek ezentúl érték?

Még a képviselőházban is, amelynek valaha lelke és dísze volt, megsértik.

1901-ben végre elkészült a nagy mű, az «Osztrák-magyar monarchia írásban és képben». Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter javaslatot terjesztett a képviselőház elé, hogy Jókai élete végéig élvezhesse eddigi szerkesztői fizetését.

Ekkor Madarász József ellenzéki képviselő szólal föl és pattogó, éles hangon kezdi:

— *Én a megnevezett Jókai Mórt hazám ellen vétkes egyénnek esmérem ...*

Igaz, hogy Madarász tovább nem folytathatta, mert lehurrogták; az is igaz, hogy Madarász József mintegy vérbosszut akart állni azon a Jókain, aki 1849-ben lehetetlenné tette Madarász Lászlót, a «gyémántos miniszter»-t; de hogy egyáltalán ez a mondat elhangozhatott a magyar képviselőházban, a politikai szenvedélyek kórtörténetéhez tartozik.

És épp az ily támadások után érzi Jókai úgy, mintha a világ azon az állásponton volna vele szemben, «*hogy ezt a lágylelkű bolondot szabad bántani, gyalázni, nem érzi az azt*».

És mennél több támadás éri, annál hevesebben és elkeseredettebben harcol azért a nőért, akitől

— mint érzi — nem tudja elfordítani a többé-kevésbé mérges nyílvesszőket.

Rajongó mondatait, amelyekkel prózában vagy versben, magánleveleiben vagy interjúkban fölmagasztalja felesége erényeit, kiválóságait, egytől-egyig az a törekvés, az a szellem lengi át, hogy megvédje azt, akinek egyetlen bűne az, hogy hozzája szegődött.

Bűn-e ez?

Nem bizonyos fokig áldozat, kockázat, martirium-e?

Akik a női lélekben oly mélyen olvastak, mint Jókai, tudhatta ezt és a maga nagy lelkével mindenkép kárpótolni akarta azt, aki sorsát egy dicsőségre kárhoztatott emberéhez fűzte.

Vidéki turnéra kíséri feleségét. De már az első állomáson, Pozsonyban olyasmi történik, ami végét szakította a körútnak: a színházban tüntettek Nagy Bella ellen.

És nem akadt senki a huszadik századnak ez első éveiben, aki így szólt volna:

«Nem a legszebb Jókai-regény ez, mert a leglehetetlenebb?

«Az ő gazdag képzelőereje, meséinek ezeregyéji szinessége nem itt ível a legmerészebben?

«Ó, emberek, halljátok: Seherezáde mesél: ‚Öreg ember nem vén ember'».

A szabadelvű klubba nem jár föl... Tisza Kálmán már a temetőben porlik.

A főrendiház «kriptájába» babonás félelemből nem teszi be a lábát.

A társaságot is kerüli, csak néhány meghitt, jó emberével érintkezik.

Nyáron a Svábhegy vagy Balatonfüred, télen az Adria vagy a Riviera, az édes Olaszország a ta-

nyája. Sok napsugár, sok természeti szépség és lehetőleg kevés ember: erre rendezkedik be.

Korán kel most is, mint egész életén át (és ebben Ferenc Józsefével rokon az életrendje), természetesen korán fekszik is le. A megszokott munkaórái még mindig íróasztalánál találják. Csodálatos munkakedv, szinte vállalkozószellem szállja meg: ezer terv fordul meg agyában, mindúntalan lapoz és keresgél híres noteszkönyvei kincsesbányájában, amelyben évtizedek hosszú során át halmozta föl a megírnivaló témáit, jegyzeteit... Néhány odavetett szóban egész Jókai-világ tárul elénk; ami hasonlatos ahhoz a mesebeli képhez, amelyen «Csipkerózsika» és környezete alussza elvarázsolt álmát és várja a bűvös szót, a varázslómester fölszabadító igéjét, amelyre majd az óra ingája megindul és ez az egész megdermedt meseviIág életrekel.

De a varázslómester már érzi az Idő boszorkányának ellenvarázslatát, már nehezebbben tudja életrekelteni az alvó meséket. Az aggkor gyakori bántalmai lepik meg, az az állapot, amelyben hálát ad az ember Istenének minden napért, amelyet egészségesen töltött. A toll gyakran kiesik az alkotó ujjai közül: a bátor, ifjúi kezdeményezésből így lesz mind gyakrabban aggkori töredék.

De azért életének e sír felé hajló őszén is nyílnak kései, néha bátortalan, néha színpompás, meglepő üde virágai. Élete végső szakának műveit soroljuk itt el, amelyeket házassága óta alkotott: *Ahol a pénz nem Isten* című regénye, amely az Orth János-legendát dolgozza föl, *A mi lengyelünk* című elbeszélése, *A férj kabátja* című novellája (az utolsó, amely megjelent életében), *A börtön virágai* című regénye, amelyet 1904 tavaszán fejezett be Nizzában. (Hagyatékában utóbb egy *Napimádó vagyok* című költeményt és egy

töredéknek maradt balladát: *A cyclops megnősült* címmel találtak, valamint két megkezdett művét: *A világ teremtése* és *Grammatica viva.* Ezek voltak utolsó munkái.

Az új század eleje meghozta a modern sajtó csodálatos föllendülését. Jules Janin találmánya, az előfizetőkre alapított napilap a technika minden vívmányát szolgálatába állította: a sajtó nagyhatalom lett. És azok az ujságírók, akik már a hatalmas nyomdai gépek, telefon, éjjeli szerkesztőségek levegőjében nőttek föl, a «Hon», az «Üstökös», a «Nemzet» alapítóját mint pályájuk «atyamesterét» tisztelték valami szavakkal ki sem fejezhető szeretettel és hódolattal. Mikszáth Kálmán, Bródy Sándor, Gárdonyi Géza és mások, a sajtóval egybeolvadt modern irodalom képviselői szinte fiui meleg érzéssel közeledtek Jókai epochalis alakja felé. Az egész kar szeretetének külső kifejezése és jelképe volt az a Jókai-serleg, amelyet az Újságírók Egyesülete alapított és amelyhez ezentúl minden év március tizenötödikének szabadsajtó-ünnepe fűződik.

Jókai élete e szakának talán legszebb eseménye *párisi látogatása* volt. Az 1900-iki világkiállításra érkezett június hónapban a francia fővárosba. A kiállítás magyar részén a *Jókai-szoba* várta, amely a költőre vonatkozó emlékeket tárta a világ elé. Ez is oly dicsőség, amelyen magyar írónak előtte nem volt része. A nagy magyar regényírót a párisi írók egyesülete fogadta és ünnepelte. Az új század irodalmának és művészetének legkiválóbb képviselői emelték Jókai ünneplésének fényét. «*Magam körül egy egész zodiákusát láttam a legfényesebb csillagoknak*» — mondta Jókai. A «zodiakus» kiemelkedő nevei pedig ezek voltak: Ana-

tole *France*, *Hérédia*, a költő, Jules *Claretie*, Gaston *Deschamps*, Paul *Hervieu*, Henry *Lavedan*, André *Theuriet*, Catulle *Mendès*, Robert *Fleury*, *Mounet-Sully*, Leon *Bourgeois*, Yves *Guyot*, Henri *Fouquier* és mások...

XXVI.

A fény kilobban.

Az azúr partról, Nizza pálmái közül sietett haza napkeletre, hogy zsendülő tavaszban utolszor lássa azt az országot, ahol minden lomb susogása, minden szellő zizegése, minden szív dobogása ismerősen köszöntötte.

1904 április 17-én indult el Nizzából feleségével és Nagy Bella családjával, de csak Fiuméig jutottak. Magyarországon megállt valamennyi vonat. Az első nagy vasuti sztrájk tört ki. Sztrájk... egy más idő szele, a vasé és a villanyé! Öt napig vesztegelt Jókai a fiumei móló mellett és nézte ablakából az adriai bóra dühöngését.

Meghűlve érkezett haza Erzsébet-körúti lakására, de még néhány napig kijárt. Május másodikán láza támadt, ágyba feküdt. Korányi Frigyes orvostanár tüdőgyulladást állapított meg a nyolcvanéves aggastyánnál.

Május ötödikén következett el a végzetes nap. Reggel, amikor fölkelt, még derüs kedvű volt és így szólt a feleségéhez, aki az ágya mellett ült:

— Édes Bellácskám, szépen kérlek, keresd csak elő a könyvszekrényemből a «Lőcsei fehér asszony»-t.

— Minek az neked most, édesem?

— Ej, hát nem emlékszel, hogy még Nizzá-

ban megígértem, hogy dramatizálni fogom a Népszínház számára.

— Ugyan, de csak nem most?... Gyönge vagy te most erre.

— Ha úgy gondolod, akkor máskorra hagyom.

Napközben oly étvágya támadt, hogy hal- vagy rákpástétomot kért és főként kenyeret, amit nagyon szeretett, de csak betegeknek való táplálékot kapott.

Hat órakor háziorvosával, Stricker doktorral beszélgetett és a beszélgetést így végezte:

— *Most befordulok, aludni fogok.*

Este nyolc órakor Korányi tanár megvizsgálta Jókait és megállapította, hogy tüdőgyulladásához mellhártyalob is járult. A felesége megkérdezte tőle:

— Szereted a friss levegőt? Kinyissam az ablakot?

— *Én senkit és semmit a világon nem szeretek, csak téged...*

Nemsokára beállt az agónia.

Este kilenc óra húsz perckor szünt meg örökre szive dobogása.

A mécs, mielőtt örökre kilobban, mégegyszer hatalmasan felszökik.

Minden lángnak, még az égitestek lángjának is megvan az a csodálatos tulajdonsága, hogy a halál előtt mégegyszer kifejti ifjúi erejét, hevét, színpompáját, mielőtt beleolvadna a semmibe, a Nirvánába, amely szanszkrit nyelven azt jelenti: «a mécs kialvása».

Vannak csodálatos aggastyánok, akik életük végén még hatalmas műveket alkotnak és egyszerre valami rendkívüli, szokatlan tettel vonják magukra a világ figyelmét. Ez az utolsó, ifjúi lendületük mintha a bennük élő rejtélyes, szinte hal-

hatatlannak tűnő életenergiának olyan tüneménye volna, mint a mécs utolsó föllobbanása vagy az égitest végső fölrobbanó fénykévéje.

Ilyen csodálatos aggastyán volt Tolsztoj Leó, aki nyolcvankétéves korában, 1910 november 10-ikén váratlanul elhagyta családját, évtizedek óta megszokott környezetét, Jasznaja Polyánát és a kalugai kormányzóságban lévő Szmardinszky-kolostorba menekült, ahol meg akarta valósítani élete régi, ki nem élt vágyát: családi és anyagi függőségtől mentesen az emberiség számára dolgozni!

Orvosok, biológusok bizonyára ismerik a halhatatlan energiáknak e végső, titokzatos föllobbanását. Ezt egyszersmind a közeledő halál biztos előjelének lehet tekinteni.

A mi csodálatos aggastyánunk, Jókai Mór életében a Bajza-utcából való hirtelen távozás olyanféle kirobbanás lehetett, mint később Tolsztoj életében a Jasznaja Polyánából való futás. Tolsztoj ezután még csak tíz napig élt.

A mi Jókaink szinte törhetetlen szervezete a Bajza-utcai kivonulás után még csaknem öt évig állt ellent a Csontkezű hívó és parancsoló szavának.

Egy életnek mily csodás gazdagsága tárult elénk! De van-e szó, amely versenyezni tudna vele, aki így foglalta össze élete történetét:

«Én jártam a korszak legnagyobb hőseivel együtt diadalútjaikon s futottam vesztett csaták után, futóbetyárok vezetése mellett, úttalan mocsarakon, pusztákon keresztül. Ott voltam Bécs város ostrománál a bombák tüzijátéka közepett, s láttam egy rombadőlt világot fejemre szakadni Világosnál. Résztvettem egy elnyomott nemzet halálveszélyes konspiratióiban s részesültem a ko-

ronás király legkegyelmesebb kitüntetéseiben; voltam szegény ördög, aki zsidógyerekeket tanít magyar nyelvre havi két forintért s voltam komoly vállalatok szerencsés igazgatója. Viseltem a sors minden kedvezését; volt a nyakamon kötélhurok és érdemrendszalag; hullott a fejemre a dicsőítés arany virágpora s a rágalom assa foetidája. Voltam szeretve és voltam gyűlölve, mint talán senki más. S a saját életem szinének keresztül kell rémlenie a munkáimon. S amíg ezt a furcsa földglóbuszt, aminek Magyarország a neve s mely a külvilág előtt oly ismeretlen, mint a hold túlsó oldala, keresztül-kasul jártam — (hol kergetve, hol hivogatva, hol meg a magam gyönyörűségére), mennyi alakjával kellett megismerkednem a népéletnek; mennyi drámát láttam, ami valóság volt; mennyi különösséget, mely nemzeti sajátságot képviselt és mennyire meg kellett győződnöm arról, hogy fajomnak és a civilizált társadalomnak alaplelküléte: a *Becsület*, az *Emberszeretet*, az *Igazság*.»

Ezeket a szavakat Jókai már egy oly korban mondotta, amikor különös mentegetődzésként, félig gúnyosan hozzátette:

— Lehet-e engem ezért *idealistának* szidalmazni?

Mi oly kor gyermekei vagyunk, amely az «idealizmus» szót gyanakvással fogadja, ideálok nélkül él, ki van ábrándulva és a mult valamennyi bálványát ledöntötte.

De nem veszett el mégse minden érzékünk: a sivár jelenből mind gyakrabban tekintünk vissza az egykori idealizmus ama romlatlanul csillogó emlékeire, amelyek közé Jókai élete is tartozik...

Becsület? Igazság? Emberszeretet?

Neki elhisszük.

Ez az ő halhatatlansága. Ez az ő apotheozisa.

TARTALOM:

MAURICE PALÉOLOGUE

II. SÁNDOR CÁR TRAGIKUS REGÉNYE

1881 március 13-án egész Európát rémülettel és iszonyattal töltötte el az a bombamerénylet, amelynek a fenkölt gondolkodású és eszményi célokért hevülő II. Sándor cár áldozatul esett. Senki sem gondolt akkor arra, hogy nem telik bele negyven év és a világ leghatalmasabb autokráciája összeomlik, a Romanov-család tagjait kiirtják s a Szent Oroszország a világforradalom égő csóváját dobja Európa és Ázsia népei közé. II. Sándor tragikus uralma mintha előkészítője lett volna ennek a rettenetes katasztrófának s a bombarobbanással, amely a cárt halálra sebezte, a halálharang kondult meg a dinasztia feje fölött. A szerencsétlen török háboruval, amely az orosz nemzeti önérzetet vérig sértette, a cárizmus újra föleleveníttette a bizánci gondolatot s konstantinápolyi aspirációi pártfogást biztosítottak a turbulens balkáni népeknek. Ennek a politikának eredménye lett végül az Oroszország összeomlására vezető világháboru. De Sándor cár alatt vált erőteljessé és akcióképessé az a forradalmi szervezkedés, amely lassankint az egész birodalmat aláaknázta. A nihilizmus nyiltan hadat üzen már a cárizmusnak. A merényletek valóságos epidémiává válnak s a cár uralmának utolsó éveiben a nihilista- és cári-terror küzd egymással a szerencsétlen birodalomban. A tragikus események közé szövődik II. Sándor cár romantikus szerelmi regénye a szép Dolgoruky Katalin hercegnővel, akihez ettől fogva rendületlenül ragaszkodik. Attól a pillanattól, hogy a szép hercegkisasszony szive sugallatát követve az övé lesz, a meglehetős lobbanékony természetű cár nem ismer többé más nőt. De Katalin nélkülözhetetlen lesz ránézve; közli vele minden gondolatát, magával viszi külföldi útjaira s később morganatikus házasságot is köt vele.

A tragikus végű cár regényes élettörténetét nagy művészettel és érdekfeszítő előadással írta meg az orosz viszonyok legkitünőbb ismerője, Maurice Paléologue.

MAURICE PALÉOLOGUE

CAVOUR

«Keveset tudok élvezetesebb olvasmányt a *Paléologue* politikai hivatottságának közvetett bizonyságánál, az ő *Cavour*-tanulmányánál ‚egy realista államférfiról', mint a címben mindjárt programját is adja tanulmányának s egyben, nyilvánvaló, a saját politikai irányzottságának. A nem vastag kötet *egyike azoknak a könyveknek, miknél az olvasó egyre jobban fél, amint mindinkább a vége felé közeledik, hogy istenem: milyen kár lesz, ha már kiolvastam majd, milyen jó volna mindig ilyet olvasni!*» ....*Ignotus* írta ezeket a sorokat a *Nyugat*ba (még *Paléologue* emlékiratainak kapcsán) s ugyancsak ő fordította most a világhírű diplomata és író remek tanulmányát magyarra, a maga klasszikusan tömör, kifejező és szuggesztív nyelvén.

A *Cavour*-életrajzban *Paléologue* a vérbeli diplomata avatottságával, a történelemtudós nagyhorizontú tudásával s a regényíró plasztikus kifejezőerejével mutatja meg a XIX. század egyik legnagyobb államférfiát, az egységes Olaszország megalapítóját. Cavour olyan mestere volt az élet realitásainak, úgy tudott bánni az emberekkel és számolni a körülményekkel, mint kevesen. Fel tudta használni a maga eszméi érdekében a legkülönbözőbb, legellentétesebb, s a tőle legtávolabb álló egyéniségeket is. *Garibaldi* és a multszázadbeli közélet sok egyéb nevezetes alakja hajlékony eszközzé vált a kezében. S ami a legcsodálatosabb: ugyanez a Cavour a belpolitikai és diplomáciai életnek ezer szövevényes intrikája között meg tudott maradni harmonikus, tiszta léleknek. Bármilyen praktikus, könyörtelenül számító és cselekvő diplomata volt is, mindvégig megmaradt kemény, férfias, elvhű és becsületes férfinak. Egyéniségének varázsával, gondolatainak szuggesztív világosságával, szavainak revelatív talpraesettségével szinte ráerőszakolta a maga haladott koncepcióit egy elmaradt kultúrájú, ósdi beidegzettségű társadalomra. S tette ezt anélkül, hogy csakugyan erőszakos lett volna...

ANDRÉ MAUROIS

DISRAELI ÉLETE

Végre egy könyv Disraeliről, a nagy angol államférfiról, oly könyv, amelynek nemcsak hőse páratlanul érdekes ember, hanem megírása is a legizgalmasabb regények fordulataira emlékeztet. Nem csoda, hogy ez a könyv 1927-ben *78. kiadását érte meg. André Maurois*, ez a fiatal francia iró, aki a modernek élén halad, alapos ismerője Angliának és a londoni viszonyoknak. Éveket töltött Londonban és éveken át tanulmányozta Disraeli életét a legkitünőbb forrásokból. Meg is van az eredménye odaadó munkájának: könyve érdekesebb mint egy regény, mert a valóságból van merítve és adatait a tudós alaposságával és hűségével, de az iró biztos érzékével is sorakoztatja elénk. Mily érdekes az az emberi jellemrajz, amelyet Disraeliről ad és mily gazdag módon mutatja be hősének tüneményes pályafutását. Hiszen lapról-lapra feszültebb figyelemmel kisérjük, hogy a félig-meddig voltairianus zsidó tudós fiából, aki csak tizenhároméves korában tért át a keresztyén vallásra, hogyan lett Anglia miniszterelnöke, Európa egyik legbefolyásosabb politikusa és az angol világbirodalom alapvetője. Benjamin D'Israeli mint Beaconsfield lordja végezte életét és sírjára ma is a legkonzervatívabb angol mágnások teszik le évfordulókor kedves virágát, a kankalint örök megemlékezésül. A könyvben nemcsak Disraeli politikájának teljes fejlődéstörténetét kapjuk, hanem megismerkedünk szerelmeivel, barátjaival, sírig hű feleségével; föltárul előttünk az angol politikai és társadalmi élet nem egy érdekes titka. London él, nyüzsög előttünk, úgyhogy alig tudjuk letenni a könyvet. A fordítás *Szini Gyula* elmerülő, alapos és művészi munkája.

RAFAEL SABATINI

BORGIA CAESAR ÉLETE

Rafael Sabatini az angol irodalomnak egyik legérdekesebb alakja. Érdekes elsősorban származásánál fogva, mert olasz apa és angol anya fiának született, Olaszországban, svájci és portugál iskolában nevelkedett, de kora ifjuságától kezdve angol földön él és angol nyelven ír. Negyedszázados írói multja olyan nagy sikereket mutat föl, amelyekkel vérbeli angol író is kevés dicsekedhetik. Már legelső művei is elárulták nagy írói készségét, pompás fantáziáját, ragyogó történettudását és e hármas tehetsége elsősorban a történeti regény és a történeti életrajz nagymesterévé avatta. Több mint húsz történeti regény jelent meg tollából, de e regényeken kívül, amelyeknek nagy népszerűségét köszönheti, s amelyek drámai cselekményükkel, pompás korképeikkel és a szereplők élesen felrajzolt, plasztikus galériájával magasan kiemelkednek az átlagos angol regény színvonala fölé, két nagy történeti életrajzot is írt, amelyek az események középpontjában álló hős köré nagy és széles ecsetvonásokban fölvázolják elmúlt idők viharos küzdelmeit.

«Borgia Caesar élete» Sabatini két nagy történeti munkája közül az, amelyik a magyar közönséghez tárgyánál és hősénél fogva közelebb áll, s a Genius ez okból e munkát választotta elsőnek. De azért is, mert Gobineau és Gregorovius, Burckhardt és Taine munkáin kívül alig van az európai irodalomnak terméke, amely a renaissance szellemét, szenvedélyes ifjuságát s elragadó szineit olyan tökéletesen hű képben tükrözné vissza, mint ennek az olaszvérű angol írónak rendkívül érdekes, lebilincselő és élvezetes munkája. A fordítás, amely *Kiss Dezső* műve, híven és tökéletesen visszaadja az eredeti minden szépségét.